

បុគ្គលិកវិស័សធា

ធានាសីតិប្បវត្តន៍ស្នាក់នៅ

របស់

លេខាធិការវិស័សធា

ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា

លេខាធិការវិស័សធា

ស្នាក់នៅស្រុកស្រែចម្រុះ

លេខាធិការវិស័សធា

២០ វិសាខា ២៥០៣

ภักทนต์ะ อินทวงสะ เถระ
พระวิปัสสนาจารย์
ประจำสำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พระนคร

คำอนุโมทนา

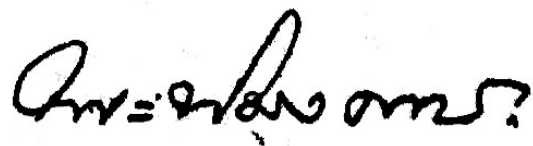
พระอาจารย์อินทวัังสะ หรือที่รู้จักกันในหมู่ของเราว่า พระอาจารย์อินทนั้น เป็นพระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักวัดมหาธาตุ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นต้นมา คือข้าพเจ้าได้ขอจากพระมหาศรีสยาตอ วัดศาสนยิสสา ประเทศพม่า ให้มาช่วยกิจพระศาสนาฝ่ายวิปัสสนาธุระ ในคราวเดียวกันกับพระอาจารย์อาสภะ เชอเคยได้ไปช่วยสอนวิปัสสนากรรมฐานที่วัดเขาแก้ว อำเภอพยุหะคีรี ๑ พรรษา และวัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์ ในความอุปถัมภ์ของเจ้าคุณพระเมธีวรคณาจารย์ เจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๖ วัดโพธาราม เป็นเวลา ๒ พรรษา รวมเป็นเวลา ๓ พรรษา นอกนั้น สอนประจำอยู่สำนักวัดมหาธาตุ ตลอดมา ปัจจุบัน ฐูษาไทยพอสอนธรรมแก่คนไทยได้โดยลำพัง นับว่าเป็นโชคดี

สำหรับพุทธบริษัทไทย ผู้ใคร่ในธรรมปฏิบัติอย่างข่ง
ที่ได้พระอาจารย์สอนธรรม โดยที่ไม่มีข้อผูกมัดแต่
ประการใด

พระอาจารย์อินทวังสะ มีธำชาติสุภาพ เรียบ
ร้อย นุ่มนวล มีคุณลักษณะเหมาะแก่ตำแหน่ง
พระอาจารย์สอนธรรมอย่างข่ง พระภิกษุสามเณร
และอุบาสกอุบาสิกาที่เป็นศิษย์ มีความเคารพ
นับถือ และเลื่อมใสพอใจในเธอ เป็นเสมือนหนึ่ง
พระภิกษุไทยที่ทรงคุณสมบัติรูปหนึ่ง เป็นผู้ที่มีความ
เชี่ยวชาญชำนาญในการสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็น
อย่างดี และสามารถในการนั่งสมาธิได้นาน ๆ ด้วย
นอกจากสามารถในการวิปัสสนาแล้ว เธอยังฉลาด
ในพระปริยัติธรรม เคยได้เรียนผ่านพระไตรปิฎก
พร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกามาแล้ว ด้วยเหตุนี้เธอ
จึงได้เรียบเรียงหนังสือปุจฉาวิสัชนามหาสติปัญญา
สูตร เป็นภาษาไทยขึ้น โดยประสงค์จะให้เป็นที่
ประ โยชน์ แก่ กุล แก่ การ ศึกษา และ การ ปฏิบัติ

วิปัสสนากรรมฐานสำหรับศิษยานุศิษย์ และผู้ใคร
 ในธรรมปฏิบัติทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้อ่านและตรวจแก้
 โดยตลอดแล้ว เห็นว่าหนังสือเรื่องน จักเป็น
 ประโยชน์เกอกุลแก่นักศึกษา และนักปฏิบัติธรรม
 เป็นอย่างคณับหนึ่ง

การที่พระอาจารย์อินทวังสะ ซึ่งเป็นพระภิกษุ
 ต่างชาติและต่างภาษา แต่สามารถเรียบเรียงหนังสือ
 แสดงแนวทางปฏิบัติธรรมในภาษาไทยขึ้น ได้เสีย
 สละให้เป็นประโยชน์ เกอกุลแก่พุทธบริษัทชาวไทย
 โดยเฉพาะนั้น ข้าพเจ้ามีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง
 พร้อมทั้งขอต้อนรับหนังสือเรื่องนไว้ ด้วยกัลยาณจิต
 กับทั้งขออนุโมทนาสาธุการ ในกุศลเจตนาของพระ
 อาจารย์อินทวังสะไว้ ณ ที่นี้ด้วยความปีติยินดีอย่างยิ่ง.

(พระพิมลธรรม)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๑

คำนำ

ปณฺญา โลกสุมิ ปชฺโชโต

ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาเอก
ในโลก เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้
ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสรรพสัตว์ เป็น
เวลา ๔๕ ปี รวมเป็นปีฎกได้ ๓ ปีฎก ซึ่งเรียกว่า
พระไตรปีฎก คือ พระวินัยปีฎก ๑ พระสุตตันตปีฎก ๑
พระอภิธรรมปีฎก ๑ เมื่อจะนับเป็นพระธรรมชั้น
ได้ ๘๔๐๐๐ พระธรรมชั้น ในพระธรรมเทศนานั้นมี
เนอความวิจิตรพิสดารมากมาย มีมหาสติปัญญา
สูตรเป็นต้นเป็นทางตรง ไม่ใช่ทางอ้อม เป็นทางเส้น
เดียวไม่ใช่ทาง ๒ แพร่ง เป็นบุพภาคมรรคที่จะยัง
สรรพสัตว์ให้ถึงมรรค ผล นิพพาน สมดังที่สมเด็จพระ
ศาสตราจารย์ศรีสวัสดิ์

เอกายโน อัย ภิกขเว มคฺโค สุตตานํ

วิสุทฺธิยา เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า ดูก่อนท่านผู้เห็น
 ภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ทางสายนี้ เป็นทาง
 สายเอก เป็นไปพร้อมเพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อก้าวล่วง
 ความเศร้าโศกปริเทวนาการ เพื่อดับทุกข์โถมันธ์
 เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ดังนี้ เป็นต้น เมื่อพุทธบริษัท
 ทราบชัดเช่นนี้แล้ว มีความปรารถนาจะได้บรรลุมรรค ผล
 นิพพาน ก็จงพากันตั้งใจปฏิบัติตามหนทางสายนี้เถิด แม้
 โบราณท่านก็ได้อวดว่าเดือนไว้ว่า “ผู้ที่จะไปหาทวีเวกนั้น
 ให้เอามหาสติปัญญานี้ไปด้วย” ดังนี้

มีนทานเรื่องหนึ่งเล่าต่อกันมาว่า ในสมัยหนึ่ง สัตตบุรุษ
 ผู้มบญฺเฐาทงหลาย ย่อมเคารพสักการบูชาในมหาสติปัญญา
 มาก ในเนื้อความของนิตานว่า ผู้มีจิตศรัทธาปสาทะใครใน
 การเจริญตามแนวทางมหาสติปัญญา มีถึง ๕๐๐ ฝ่าย ฝ่ายละ
 ๕๐๐ คน ในจำนวนนั้นมีมหาอุบาสก ชื่อว่า มหาชัมมิก
 อุบาสก และมหาชัมมิกอุบาสกผู้นี้ เมื่อเกิดถึงมรณะอยู่แล้ว

ได้นิมนต์ พระ เถรานุเถระมา เพื่อ บารวณาจะ สดับ พระธรรม
เทศนาเมื่อถึงเวลาแล้วพระจึงได้ถามมหาอุบาสกว่า จะฟัง
ธรรมเทศนาอะไร มหาอุบาสกได้ตอบว่า จะฟังมหาสติปัฏ
ฐานสูตร ที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้ว ดั่ง
พระเถรานุเถระเหล่านั้น จึงได้เริ่มสวดมหาสติปัฏฐานสูตรต่อ
ไปว่า เอกายโน อัย ภิกฺขเว มคฺโค สตุตฺตํ วิสุทฺธิยา
คฺชนฺเป็นตน

ตามที่แสดงมานี้ ก็พอจะให้เห็นเป็นตัวอย่างได้แล้วว่า
มหาสติปัฏฐานสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์นั้น จะเว้น
เสียมิได้

เพราะฉะนั้น ภิกษุสามเณรและทายกทายิกา
ทั้งหลาย ไม่ควรปล่อยโอกาสให้ล่วงไปโดยปราศจาก
ข้อปฏิบัติในแนวทางมหาสติปัฏฐานสูตรนี้ ฟัง
พยายามประพฤติปฏิบัติเพื่อ ให้สำเร็จสมความ
มุ่งมาดปรารถนา คือให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน
ด้วยกันทุก ๆ ท่านเถิด

ในการเรียบเรียงหนังสือปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าได้ขานามหาสติปัญญาอัน
 ได้อาศัยศิษย์บางคนช่วยเขียนช่วยพิมพ์ให้ ครั้นเมื่อเรียบเรียง
 ดำเนินแล้ว ก็ได้มอบถวายให้ท่านเจ้าคุณพระอุดมวิชาญาณ
 เถรช่วยแก้ไขเพิ่มเติมเท่าที่เห็นสมควร ท่านก็ยินดีช่วยแก้ไข
 ถ้อยคำสำนวนให้ไพเราะถูกต้องยิ่งขึ้น พร้อมทั้งตรวจดอบ
 ฆาตทอทางลงในปัญหาหนึ่ ๆ ให้อีกด้วย ข้าพเจ้าจึงขอ
 ขอบคุณต่อกุศลเจตนาอันดีงาม ของท่านเหล่านี้ไว้ ณ ที่
 นด้วย

อนึ่ง ก่อนที่จะส่งโรงพิมพ์ ข้าพเจ้าก็ได้ได้นำไป
 ถวาย พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม เพื่อ
 ขอความกรุณาให้ท่านช่วยตรวจตรา พิจารณา อีก ครังหนึ่ง
 พร้อมทั้งขอคำอนุโมทนาจาก พระเดช พระคุณท่าน อีกด้วย
 ท่านก็ยินดีเสียสละเวลาตรวจตราถ้อยคำสำนวน วรรค
 ตอน เขียนคำอนุโมทนาให้ตามความประสงค์ ข้าพเจ้าจึง
 ขอกราบนมัสการและขอบพระคุณของท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

[๘]

อิทํ เม ชมฺมทานํ นีพพานสุส ปจฺจโย โหตุ

๑. ขอผลธรรมทานนี้ จงเป็นปัจจัยให้ข้าพเจ้าได้บรรลุ
มรรคผล นีพพาน

อิทํ เม ชมฺมทานํ มคฺคผลญาณสุส ปจฺจโย โหตุ

๒. ขอผลธรรมทานนี้ จงเป็นปัจจัยให้ข้าพเจ้าได้บรรลุ
มรรคญาณ ผลญาณ

อิทํ เม ชมฺมทานํ ปญฺญาธิโก ภวามหํ

๓. ขอผลธรรมทานนี้ จงเป็นปัจจัยให้ข้าพเจ้าเป็นผู้
ยังด้วยปัญญา

อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตุตฺตานิ เทมิ.

๔. ข้าพเจ้าขอแผ่ส่วนกุศล อันเกิดจากการเขียนคำ
อธิบายขอธรรมนี้แก่มารดาบิดาครูบาอาจารย์ และศิษย์

[๕]

๒
ทงหลาย พร้อมด้วยสรรพดีดวงทวอนนคจกรวาท และขอให้
๒ / ๒ ผู้บริจาทรพยพมพหนังสือ จงประดับความ
สว่างไสวใน ธรรม ของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน กาด ทุก เมื่อ
เทอญ.

๐๗: อินทวงษ์กร

(พระอินทวงษ์สเถระ)

พระวิปัสสนาจารย์

ประจำสำนักวัดมหาธาตุ พระนคร

๒๑ ต.ก. ๒๕๐๑

สารบัญ

	หน้า
๑. คำอนุโมทนา	[๑]
๒. คำนำ	[๕]

ปูจนวีสัชชนา

มหาสติปัฏฐานสูตร

๓. ประณามพระรัตนตรัย... ..	๑
๔. ปรรกเรื่องนันทาน	๑
๕. อุทเทส	๓
๖. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๗
อานาปานัมพะ... ..	๗
อิริยาปถัมพะ	๑๗
สัมปชัญญัมพะ	๒๐
ปฏิกุตมณดีการัมพะ... ..	๒๓

[ข]

	หน้า
ชาตุมณฑการบัพพะ	๔๑
นวดถักบัพพะ	๔๕
๗. เวทนานุบัสสนาสติบัญญัติฐาน... ..	๔๕
๘. จิตตานุบัสสนาสติบัญญัติฐาน	๕๔
๙. ธัมมานุบัสสนาสติบัญญัติฐาน	๕๕
นิรณบัพพะ	๕๕
ขันธบัพพะ	๖๒
อายุตบัพพะ	๖๖
โพชฌงคบัพพะ	๗๑
อริยตัจจบัพพะ	๘๘
ตมฺหยตัจจจะ	๙๕
นิโรจตัจจจะ	๙๘
มคคตัจจจะ	๑๐๒
๑๐. นิคม	๑๐๘
๑๑. มหาสติปัญญาสุตฺตํ	๑๑๑
๑๒. บทขัตติ	๑๑๑

[ก]

	หน้า
๑๓. นีทาน	๑๑๑
๑๔. กายานุปัสสนา	๑๑๓
อานาปานปพฺพํ	๑๑๓
อริยาปถปพฺพํ	๑๑๕
สมฺปชฌณปพฺพํ	๑๑๖
ปฏิกุฎมณดีการปพฺพํ	๑๑๖
ชาตุมณดีการปพฺพํ... ..	๑๑๙
นวลีวถิกปพฺพํ... ..	๑๑๕
๑๕. เวทนานุปัสสนา... ..	๑๒๒
๑๖. จิตฺตานุปัสสนา	๑๒๔
๑๗. ธมฺมานุปัสสนา	๑๒๖
นั้วรณปพฺพํ	๑๒๖
ชนฺชปพฺพํ	๑๓๐
ถายคณปพฺพํ	๑๓๒
โพชฌนฺคปพฺพํ	๑๓๔
สจฺจปพฺพํ	๑๓๗

[ข]

	หน้า
๑๘. ทุกุขสัจจนินิเทศ	๑๓๘
๑๙. สมุทยสัจจนินิเทศ	๑๔๓
๒๐. นิโรธสัจจนินิเทศ	๑๔๖
๒๑. มกุคสัจจนินิเทศ	๑๔๙
๒๒. อานิสํสกถา	๑๕๔
๒๓. นิคมนกถา	๑๕๕
๒๔. ตสฺสุทานิ	๑๕๖
๒๕. นิทานแม่ไก่พิงกรรม	๑๕๘
๒๖. นิทานงูเหลือม	๑๖๐
๒๗. นิทานสัจจนินิครนถิ	๑๖๓

ปุจฉาวิไลชันนา มหาสติบัญญัติฐานสูตร

พระนามพระรัตนตรัย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปรารภเรื่องนิทาน

ถาม. มหาสติบัญญัติฐานสูตรนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครดิเทศนาที่ไหน, และครดิแก่ใคร ?

ตอบ. สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เดีค้จประทับอยู่ที่แคว้นแคว้นกุรุ แด้วจึงครดิเทศนามหาสติบัญญัติฐานสูตร ที่กัมมาตัมมนิคคม, ครดิเทศนาแกภิกษุทั้งหลาย

ถาม. มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน จึงแต่คองมาประกอบ

ตอบ. มีหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันดังคองไปนึ ค็อ:—

เอวมเม สุตํ เอกํ สมยํ ๗ เป ๗ ภควา
 เอตทโวจ ^{๖๕} ดงน

ถาม. หตักฐานที่อ้างมานี้ ปราภฏอยู่ในพระไตรปิฎก
 เต็มไหน หน้าที่เท่าไร ?

ตอบ. ปราภฏอยู่ในพระไตรปิฎกชาติ ฉบับสยามรัฐ
 เต็มที่ ๓๐ หน้า ๓๒๕ เป็นต้นไป และพระไตรปิฎกฉบับนั้น
 เต็มที่ ๓๒ หน้า ๓๐๓ เป็นต้นไป ถ้าต้องการทราบเชิงเบ็ด
 อานดู

ถาม. เพราะเหตุไร แฉวนแฉวนนั้นจึงชื่อว่า กุรุ ?

ตอบ. เพราะเหตุว่า ในสมัยหนึ่งสมเด็จพระเจ้าจักร-
 พรดิได้เสด็จเหาะไปยังทวิปทั้ง ๕ คือ ปุพพิเททวิป
 อุตตรกุรุทวิป อปรโคยานทวิป และ ชมพูทวิป ครั้น
 เสด็จเหาะไปถึงอุตตรกุรุทวิปแล้ว ในคราวจะเสด็จกลับมาสู่
 ชมพูทวิป สมเด็จพระเจ้าจักรพรดิจึงทรงนำคนชาว อุตตร-
 กุรุทวิปมาด้วย มีพระบรมราชโองการพระราชนานให้อยู่
 อาศัยในแฉวนแฉวนนั้น ฉะนั้น แฉวนแฉวนนั้นจึงเรียกว่า กุรุ
 ประเทศ

ถาม. เพราะเหตุไร จึงเรียกว่า กัมมาสทัมมนิคม?

ตอบ. เพราะเหตุว่าเป็นสถานที่ ๆ พระเจ้าสุทโธมโพธิ
สัตว์ ได้พระราชทานโอวาทให้แก่พระเจ้าปรีด้าท ผู้มีเท้า
ค้ำต่าง ฉะนั้น จึงชื่อว่า กัมมาสทัมมนิคม.

จบนิทาน

อุทเทศ

ถาม. พระพุทธองค์ ทรงแต่งตั้ง มหาตคิบบัญฐาน ผู้ครั้น
เพื่อประโยชน์อะไร ?

ตอบ. เพื่อประโยชน์ดังนี้ คือ :-

๑. เพื่อต้องการให้มนุษย์ทั้งหลาย หลุดพ้นไปจาก
สังสารวัฏฏ์

๒. เพื่อต้องการให้มนุษย์ทั้งหลาย หลุดพ้นไปจาก
ความโศกเศร้าและความร่ำไร

๓. เพื่อ ต้องการให้มนุษย์ทั้งหลาย หลุดพ้นไปจาก
ทุกข์และโทมนัส

๔. เพื่อต้องการให้มนุษย์ทั้งหลายบรรลุ มรรคญาณ
และผลญาณ

๕. เพื่อต้องการให้มนุษย์ทั้งหลายถึงพระนิพพาน
เพื่อประโยชน์ดังที่แสดงมานี้ ตมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงเทศน์นามหาดิบัติฐานตุคร

ถาม. มีหาดิฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยันในข้อนี้ จง
แสดงมาประกอบ

ตอบ. มีหาดิฐานเป็นเครื่องยืนยันดังต่อไปนี้ คือ :—
เอกายโน อัย ภิกขเว มคฺโค ๗ เป ๗ ยทิทฺ
จตุตทาโร สติปฏฺจานา ตงฺนเปตฺน

ถาม. มหาสติปฏฺฐานนั้น มีกประการ อะไรบ้าง ?

ตอบ. มี ๔ ประการ คือ :—

๑. กายานุสฺสนาสติปฏฺฐาน
๒. เวทนานุสฺสนาสติปฏฺฐาน
๓. จิตตานุสฺสนาสติปฏฺฐาน
๔. ธมฺมานุสฺสนาสติปฏฺฐาน

ถาม. มหาตคัมภีร์ฐานทั้ง ๕ ประการนั้น แปลว่าอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. แปลว่าดังนี้ คือ ;—

๑. การพิจารณากาย เรียกว่า กายานุบัสสนาสติปัฏฐาน
๒. การพิจารณาเวทนา เรียกว่า เวทนานุบัสสนาสติปัฏฐาน
๓. การพิจารณาจิต เรียกว่า จิตตานุบัสสนาสติปัฏฐาน
๔. การพิจารณาธรรม มีนิเวรณ เป็นต้น เรียกว่า ธัมมานุบัสสนาสติปัฏฐาน

ถาม. ในขณะที่พิจารณามหาตคัมภีร์ฐานทั้ง ๕ นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ธรรมเท่าไร ?

ตอบ. ต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการ คือ ;—

๑. อาตภาพ ต้องมีความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส

๒. สมุปชาโน ต้องมีสัมปชัญญะ เป็น
เครื่องรู้รูปนามทุก ๆ ขณะ

๓. สติมา ต้องมีสติคอยกำหนดอยู่เสมอ

๔. อภิชฌา โทมนสฺสํ ต้องละเสียได้ซึ่ง
โลก โกรธ หลง

ถาม. มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องรับสัมมอ้าง จงแสดง
มา ?

ตอบ. มีหลักฐานเป็นเครื่องรับสัมมอ้างดังนี้ คือ:—

อาตาปี สมุปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก
อภิชฌา โทมนสฺสํ

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ต้องประกอบด้วยของคุณ
๔ ประการ คือ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ละ
ความโลภ โกรธ หลง ในอัตรภาพได้.

ตอบ. มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ดังมีข้อความต่อไปนี้ว่า

อิธ ภิกขเว ภิกขุ อรณฺณคโต वा รุกฺขมุลคโต वा สุนฺณาคารคโต वा เป็นต้น

ถาม. บุคคลที่เจริญอานาปานกรรมฐานนั้น ต้องนั่งอย่างไรจึงจะดีและถูกต้อง ?

ตอบ. บุคคลที่เจริญอานาปานกรรมฐานนั้น ต้องนั่งขัดสมาธิ แล้วตั้งกายให้ตรงดำรงสติให้มั่นอยู่เฉพาะหน้า

ถาม. บุคคลที่เจริญอานาปานกรรมฐานนั้น ในเบื้องต้นต้องพิจารณาอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. บุคคลที่เจริญอานาปานกรรมฐานนั้น ในเบื้องต้นต้องมีสติกำหนดพิจารณาत्मหายใจเข้าออกอยู่เด่มอ

ถาม. เมื่อมีสติกำหนดพิจารณาत्मหายใจเข้าออกจนชำนาญคล่องแคล่วแล้ว และต่อไปจะกำหนดพิจารณาอย่างไรอีก ?

ตอบ. ต้องกำหนดพิจารณาอย่างนี้ คือ :—

๑. เมื่อมีสติกำหนดพิจารณาत्मหายใจเข้าออก จนชำนาญคล่องแคล่วแล้ว ต้องมีสติกำหนดत्मหายใจเข้าออกให้รู้ยาวหรือสั้น

๒. ตมหายใจเข้าออกยาว ต้องกำหนดให้รู้ว่า ตมหายใจเข้าออกยาว

๓. ตมหายใจเข้าออกสั้น ต้องกำหนดให้รู้ว่า ตมหายใจเข้าออกสั้น

ถาม. เมื่อมีสติกำหนดพิจารณาตมหายใจเข้าออกยาวหรือสั้น จนชำนาญควรต้องแคล้วแคล้วจะกำหนดพิจารณาอย่างไรต่อไปอีก ?

ตอบ. เมื่อมีสติกำหนดพิจารณาตมหายใจเข้าออกจนชำนาญควรต้องแคล้วแคล้วดังกล่าวมาแล้วนั้น ต้องพิจารณาต่อไปอีกดังนี้ คือ ในขณะที่ตมหายใจเข้า คั่นตมอยู่ที่ทจุมก กวางตมอยู่ที่หน้าอก ปลายตมอยู่ที่สะดือ ในขณะที่ตมหายใจออก คั่นตมอยู่ที่สะดือ กวางตมอยู่ที่หน้าอก ปลายตมอยู่ที่ทจุมก ดังนั้น ต้องมีสติกำหนดตมหายใจเข้าออก ให้รู้อยู่ที่คั่นตม กวางตม ปลายตมเท่านั้น

ถาม. เมื่อมีสติกำหนดตมหายใจเข้า ออกทั้ง คั่นตม กวางตม ปลายตม จนชำนาญควรต้องแคล้วแคล้ว ต่อไปจะกำหนดพิจารณาอย่างไรอีก ?

ตอบ. ค่ะ ไปต้องกำหนดพิจารณาอย่างนี้ คือ ให้พยายามกำหนดพิจารณาดมหายใจเข้าออก ให้ดูขุมละเอียดถึงขั้นไหนไปจนชำนาญ จนความละเอียดของดมหายใจเข้าออกนั้นเจียบหายไป คล้ายๆ กับว่า ดมหายใจเข้าออกไม่มีอยู่ ดึงจึงเรียกว่า อานาปานกรรมฐาน

ถาม. การพิจารณาอานาปานกรรมฐานนั้น มีอุปมาอย่างไร ?

ตอบ. อุปมาอย่างนี้ คือ เหมือนนายช่างก่ด

ถาม. การพิจารณาดมหายใจเข้าออกมีกี่ประเภทอะไรบ้าง ? มีวิธีพิจารณาอย่างไร ?

ตอบ. ดมหายใจเข้าออกนั้น มี ๓ ประเภท คือ :-

๑. อัชฌัตตสันดาน คือดมหายใจเข้าออกของเราเอง

๒. พหิทฺธสันดาน คือดมหายใจเข้าออกของบุคคลอื่น

๓. อัชฌัตตพหิทฺธสันดาน คือดมหายใจเข้าออกของเราและของบุคคลอื่น มีวิธีพิจารณาดังนี้ คือ ผู้

ปฏิบัติต้องมีสติพิจารณาอยู่เสมอ ซึ่งลม ๓ ประเภทนั้น
ประเภทใดประเภทหนึ่ง

ถาม. เด็กทารกที่อยู่ในครรภ์ของมารดา ในเวลา
คลอดออกจากท้องของมารดานั้น ดมหายใจออกก่อนหรือ
ว่าดมหายใจเข้าก่อน ?

ตอบ. เด็กทารกที่คลอดออกจากครรภ์ ของมารดานั้น
ดมหายใจออกก่อน ดมหายใจเข้าทีหลัง ตั้งแต่ชบुकคตกต
อนทชบुकคตกต อุปปาทิกbukคตกต เวตาคเกิดมากมตม
หายใจออกก่อนเหมือนกัน

ถาม. การพิจารณา ดมหายใจ เข้าออก นั้น จัดเป็นรูป
อะไร ?

ตอบ. การพิจารณาดมหายใจ เข้าออกนั้นจัดเป็นเหตุ
คังนง จังจิตเป็นจิตตชรูป

ถาม. ดมหายใจเข้าออกนั้น มีได้ในภูมิไหนบ้าง ?

ตอบ. ดมหายใจเข้าออกนั้นมีได้แต่กามภูมิเท่านั้น รูป
ภูมิ อรูปภูมิ มีไม่ได้

ถาม. บุคคลที่ไม่มีดมหายใจเข้าออกมีอยู่กัประเภท ?

ตอบ. มีอยู่ ๘ ประเภท คือ —

๑. บุคคลที่อยู่ในครรภ์
๒. บุคคลที่ดำนานา
๓. บุคคลที่สลบ
๔. บุคคลที่กำลังจุติ
๕. บุคคลที่เข้าจิตตถณาน
๖. บุคคลที่เขานโรธ
๗. บุคคลผู้ที่เป็นรูปพรหม
๘. บุคคลผู้ที่เป็นอรุปรหม

ถาม. มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน ๑๖ แห่งตรงมา
ประกอบ ?

ตอบ. มีหลักฐานเป็นเครื่องยืนยัน ปรากฏอยู่ใน
วิสุทธิธรรมรค ภาค ๒ หน้า ๗๔ บรรทัดที่ ๓๘ เป็นต้นไป ว่า

อิมะ อนฺโตมาตุกฺกฺขณิยํ นตฺถิ อุกฺเก นิมฺกฺคานํ
นตฺถิ ตถา อสณฺณญฺญตํ มตํ จตฺตฺถชฺฌานสมา-
ปนฺนํ รูปารุปรภวสมํกฺคํ นโรธสมาปนฺนํ

แปลว่า ตมหายใจเข้าออกเหล่านี้ ไม่มีแก่บุคคล ๘
จำพวก คือ:—

๑. บุคคลที่อยู่ในท้องมารดา
๒. บุคคลที่ดำลงในน้ำ
๓. อสังขณูปุคคล
๔. บุคคลที่สลบไปซึ่งเหมือนกับคนตายแล้ว
๕. ผู้เข้าจตุตถฌาน
๖. ผู้พร้อมเพรียงด้วยรูปบุคคล
๗. ผู้พร้อมเพรียงด้วยอรูปบุคคล
๘. ผู้เข้านิโรธ

ถาม. ภายใน ๓ ชั่วโมง ตมหายใจเข้าออกของบุคคล
มักครั้ง ? ภายใน ๒๔ ชั่วโมง คือตมหายใจ
เข้าออกมักครั้ง ?

ตอบ. ภายใน ๓ ชั่วโมง ถ้าตมหายใจเข้าออก
ตมำเต็มอกกัน มีตมเข้าออกตม ๕ คือ

ใน ๓ ชั่วโมง ตมหายใจออก ๕๐๐ ครั้ง
ใน ๓ ชั่วโมง ตมหายใจเข้า ๕๐๐ ครั้ง

รวมทั้งสองอย่าง ๑,๘๐๐ ครั้ง

ถ้าภายใน ๒๔ ชั่วโมง มีลมหายใจเข้าออกถึง
๔๓,๒๐๐ ครั้ง

ถาม. ลมหายใจเข้าออกเป็นจิตตชรูป ดังกล่าวมานั้น
เป็นการถูกต้องแล้ว แต่ยังคงตั้งข้อไปอีกว่า จิตทุกดวงให้
เกิดจิตตชรูป คือลมหายใจเข้าออกเสมอไปหรือ ?

ตอบ. ทวิปัญญาวิญญาณจิต ๓๐ ไม่อาจให้เกิดจิตต-
ชรูป คือ ลมหายใจเข้าออกได้ กามจิตที่เหลือ ๔๔ อาจให้
เกิดจิตตชรูปคือลมหายใจเข้าออกได้

ถาม. บุคคลที่อยู่ในกามภูมินั้น ลมหายใจเข้าออก
กับกัพพีการอาหาร อย่างไหนสำคัญที่สุด ?

ตอบ. บุคคลที่อยู่ในกามภูมินั้น ลมหายใจเข้าออก
สำคัญที่สุด ส่วนกัพพีการอาหารนั้น ไม่รับทานก็อยู่ได้ภายใน
๗ วัน ส่วนลมหายใจเข้าออกไม่มีหายใจแม้เพียงชั่วโมง
เดียวก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ลมหายใจเข้าลมหายใจออกจึง
สำคัญที่สุด

ถาม. อาณาปานกรรมฐานนั้น เหมาะแก่บุคคลที่มีจริต
อย่างไรบ้าง ?

ตอบ. เหมาะแก่บุคคลที่มีโมหะจริต และบุคคลที่มี
วิตักกจริต

ถาม. อาณาปานกรรมฐานนี้ บุคคลเช่นไรจึงจะเจริญ
ได้ และจะเจริญเวลาไหน ?

ตอบ. บุคคลทุกคนเจริญได้ทั้งนั้น และเจริญได้ทุก
เวลา อุดมกรรมฐานและกถินกรรมฐานเป็นต้นนั้น จะต้อง
หาวัตถุไปประกอบจึงจะเจริญได้

ถาม. นอกจากวิธิตกถาวมาแตวน จะมวิธพิจารณา
ลมหายใจเข้าออกอย่างไรอีกหรือไม่ ?

ตอบ. มี คือให้พิจารณาอาการที่เกิดขึ้นและดับไป

ถาม. ถ้าปฏิบัติตามวิธิตกถาวมานั้น จะได้ผล
อย่างไรบ้าง ?

ตอบ. ได้ผลดังนี้ คือ

๑. ทำให้สติมั่นคงมั่นอยู่ที่ลมหายใจเข้าออก
๒. ทำให้วิปัสสนาญาณแก่กล้าขึ้นโดยลำดับๆ

๓. ทำให้ละตัณหา มานะ ทิฏฐิเสียได้

ถาม. เมื่อเจริญอานาปานกรรมฐานจนรูรูปร่างนาม และสามารถแยกรูปร่างนามออกได้แล้ว จะรู้พระไตรลักษณ์ได้อย่างไร ?

ตอบ. จะรู้ได้อย่างไร ก็

๑. ลมหายใจเข้าหายใจออกทั้งสองนั้น เป็นวาโย-
โผฏฐัพพธาตุ เรียกว่า รูปธรรม

๒. สติที่กำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจ ออกอยู่นั้น
เป็นนาม เรียกว่า นามธรรม

๓. เมื่อรูปร่างทั้งสองเสื่อมไปหรือดับไป ไม่ยั่งยืน
ไม่เที่ยง ชั่วคราว เป็น อนิจจลักษณะ

๔. เมื่อเกิดขึ้นมากก็เสื่อมไป ๆ ไม่หมดสักที เพราะ
เหตุนี้จึงมีความลำบาก ก็ความลำบากนั้นแหละ เป็น
ทุกขลักษณะ

๕. สิ่งที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน สิ่งที่ไม่แน่นอน เป็นสิ่งที่
ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ๆ เป็นอนัตตลักษณะ

ถาม. เมื่อพิจารณาอย่างนั้น จะรู้อริยดัจ ๔ ได้อย่างไร?

ตอบ. รู้ได้อย่างนี้ คือ

๑. ลมหายใจเข้าลมหายใจออกเป็นรูปธรรม สติ
ที่รู้อยู่เป็นนามธรรม รูปธรรมนามธรรมนี้เป็นทุกขสังขะ

๒. โลภะ ตัณหา ที่ยังรูปนามให้เกิดขึ้น เป็น
สมุทัยสังขะ

๓. เมื่อ ทุกข์ สมุทัย ดับไป เป็นนิพพาน นิพพาน
นั้น เป็นนิโรธสังขะ

๔. เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามทางไปนิพพานแล้ว ชื่อว่า
มรรค ๘ มรรค ๘ นั้น จัดเป็นมัคคสังขะ

จบอานาปานปัพพะ

อิริยาปถปัพพะ

ถาม. ในอิริยาปถปัพพะนั้น มีอิริยาบถ เท่าไร ?

ตอบ. มีอิริยาบถ ๕ คือ เดิน, ยืน, นั่ง, นอน

ถาม. วัชระต้นตานของคน เปรียบเหมือนอะไร ?

ตอบ. เปรียบเหมือนนรท และตอร์ถ คือ ร่างกายของ
คนเหมือนเรือนรท อิริยาบถ ๕ เหมือนตอร์ถ เพราะฉะนั้น
คนเราณกมตอ & ตอประจำอยู่พร้อมแล้ว

ถาม. ในอริยาบถทั้ง ๕ ทกต่างมาแต่ฉนั้น อริยาบถ
ไหนเป็นมูลปกติสภาวะ และอริยาบถไหน เป็นวิกิติสภาวะ
คือสภาวะที่เปลี่ยนแปลง ?

ตอบ. ในอริยาบถทั้ง ๕ นั้น

๑. อริยาบถนอนของสรรพสัตว์ เป็นมูลปกติสภาวะ
อริยาบถ

๒. อริยาบถ เดิน, ยืน, นั่ง ทั้ง ๓ นี้ อันมีจิตที่
เข้มแข็งของสรรพสัตว์เข้าประกอบด้วย เป็นวิกิติสภาวะ
อริยาบถ

อธิบายมูลปกติสภาวะอริยาบถ

มูลปกติสภาวะอริยาบถ คืออริยาบถที่มีสภาวะเป็น
ปกติธรรมดา ได้แก่อริยาบถที่นอน เช่น นอนหลับ
นอนป่วย นอนตาย

อธิบายวิกิติสภาวะอริยาบถ

วิกิติสภาวะอริยาบถ คืออริยาบถที่มีสภาวะเปลี่ยนแปลง
อยู่เสมอ ได้แก่ เดิน ยืน และนั่ง เช่น นั่งเดียนชน
และเดินไป หรือความเคลื่อนไหวของอริยาบถดังกล่าวมาแต่

ถาม. อิริยาบถทั้งห้าย ในศีลบัญฐานนั้น มีการกำหนดพิจารณาอย่างไร ?

ตอบ. มีการพิจารณาอย่างนี้ คือ:—

๑. เมื่อเดิน ต้องกำหนดรู้ การเดิน
๒. เมื่อยืน ต้องกำหนดรู้ การยืน
๓. เมื่อนั่ง ต้องกำหนดรู้ การนั่ง
๔. เมื่อนอน ต้องกำหนดรู้ การนอน

อิริยาบถทั้ง ๕ นี้ ต้องมีสติกำหนดทุก ๆ อิริยาบถ แม้ อิริยาบถย่อยต่าง ๆ ก็ต้องมีสติกำหนดอยู่เสมอ

ถาม. เมื่อเจริญอิริยาบถทั้งห้ายนั้น จนสามารถรู้รูปนาม และสามารถแยกรูปนามออกได้แล้ว จะรู้พระไตรลักษณ์ได้อย่างไร ?

ตอบ. จะรู้ไตรลักษณ์ คือ:—

๑. การเคลื่อนไหวของอิริยาบถทั้งห้าย เป็นวาโยธาตุ เรียกว่ารูปธรรม

๒. ^{๑๘๐} ดัตตกำหนดความเคลื่อนไหวของอิริยาบถทั้งหลาย
เป็นนาม เรียกว่า นามธรรม

๓. รูปนามทั้ง ๒ ^๕ นน ^๕ ไม่เที่ยง เรียกว่า อนิจจังลักษณะ

๔. รูปนามทั้ง ๒ ^๕ น ^๕ เมื่อเกิดชนแดง ^๕ เต็มไป ^๕ คงอยู่
ไม่ได้ เรียกว่า ทุกขลักษณะ

๕. รูปนามทั้ง ๒ ^๕ น ^๕ ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา ไม่อยู่ใน
อำนาจบังคับบัญชาของใคร ^๕ ทิ้งหาสาระแก่นสารมิได้ เรียกว่า
อนัตตลักษณะ

จบ อิริยาบถปัพพะ

สัมปชัญญะปัพพะ

ถาม. สัมปชัญญะปัพพะ ^๕ นั้น ^๕ มี ^๕ อย่างไรบ้าง ?

ตอบ. มี ๕ อย่าง คือ—

๑. ความ ^๕ รุก ^๕ เกิดจากการพิจารณาว่า ^๕ มี ^๕ ประโยชน์
หรือไม่มีประโยชน์ เรียกว่า สาคถกะสัมปชัญญะ

๒. ความ^{๒๕}รุตเกิดจากการพิจารณาว่า เป็น^{๒๖}ดัมปายะ
หรือไม่เป็น^{๒๖}ดัมปายะ เรียกว่า สัมปายสัมปชัญญะ

๓. ความ^{๒๕}รุตเกิดจากการพิจารณาว่า อารมณ^{๒๗}นั้น
ถูก^{๒๘}ต้อง หรือไม่ถูก^{๒๘}ต้อง เรียกว่า โจรสัมปชัญญะ

๔. ความ^{๒๕}รุตเกิดจากการพิจารณา ที่ไม่^{๒๙}หลง^{๒๙}ตม^{๒๙}นั้น
เรียกว่า อสัมโมหสัมปชัญญะ

ถาม. ใน^{๓๐}คัมภีร์^{๓๐}ฐาน^{๓๐}นั้น เป็น^{๓๑}ดัมปชัญญะ^{๓๑}ใด^{๓๑}ที่^{๓๑}ตรง^{๓๑}ไหน?

ตอบ. เป็น^{๓๑}ดัมปชัญญะ^{๓๑}ใด^{๓๑}ตรง^{๓๑}ที่^{๓๑}ความ^{๓๒}รู้อยู่^{๓๒}ทุก^{๓๒}ๆ^{๓๒}ขณะ

ถาม. ดัมปชัญญะ^{๓๑}นั้น อธิบาย^{๓๓}ว่า^{๓๓}อย่างไร ?

ตอบ. ความ^{๒๕}รุตเกิดจากการพิจารณา^{๓๔}ที่^{๓๔}ตั้ง^{๓๔}ทุก^{๓๔}อย่าง^{๓๔}นั้น
แหละ เรียกว่า สัมปชัญญะ แปลว่า ^{๓๕}รู้^{๓๕}พร้อม^{๓๕}สรรพ^{๓๕}
^{๓๖}รู้^{๓๖}ทั่ว^{๓๖}ถึง ^{๓๖}คือ^{๓๖}รู้^{๓๖}ทุก^{๓๖}ๆ^{๓๖}ขณะ

ถาม. จะ^{๓๗}เจริญ^{๓๗}ดัมปชัญญะ^{๓๗}นั้น จะ^{๓๗}เจริญ^{๓๗}ได้^{๓๗}อย่างไร ?

ตอบ. เจริญ^{๓๗}ได้^{๓๗}อย่าง^{๓๗}นี้ ^{๓๘}คือ^{๓๘}—

๑. ใน^{๓๙}การ^{๓๙}ก้าว^{๓๙}ไป^{๓๙}ข้าง^{๓๙}หน้า ^{๓๙}และ^{๓๙}ถอย^{๓๙}กลับ^{๓๙}มา
^{๔๐}ข้าง^{๔๐}หลัง^{๔๐}กิด

๒. ในการแลไปข้างหน้า และเหลียวข้างซ้าย
ข้างขวาก็ดี

๓. ในการคู้อวัยวะเข้า และเหยียดอวัยวะ
ออก ก็ดี

๔. ในการใช้สรวบบริวาร มีสังฆาฏี บาตร
จีวร ผ้าถุง ผ้าห่ม เป็นต้น ก็ดี

๕. ในการกิน ดื่ม เคี้ยว และล็มอาหาร ก็ดี

๖. ในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ก็ดี

๗. ในการเดิน, ยืน, นั่ง, นอน, หลับ, ตื่น,
พูด, และนั่ง ก็ดี ดังนั้น เป็นต้น ต้องมีบัญญัติพิจารณา
และมีสติกำหนดอยู่เสมอ

ถาม. เมื่อเจริญสัมปชัญญะเห็น รูปนาม และสามารถ
แยกรูปนามออกได้แล้ว จะรู้พระไตรลักษณ์ได้อย่างไร ?

ตอบ. จะรู้ได้อย่างไร คือ:—

๑. ก้าวไปข้างหน้า และถอยกลับมายังหลัง
เป็นต้น กิริยามารยาทต่างๆ นั้น เป็นรูป เรียกว่า
รูปธรรม

๒. สัตว์กำหนดพิจารณาต้นกิริยามารยาทต่าง ๆ
นั้น เป็นนาม เรียกว่า นามธรรม

๓. ความไม่เที่ยงของรูปนามนั้น เรียกว่า
อนิจจลักษณะ

๔. ความแปรปรวน คือ ตั้งอยู่ไม่ได้ของรูป
นาม นั้น เรียกว่า ทุกขลักษณะ

๕. รูปนามทั้ง ๒ อย่างนั้น ไม่ใช่ตัวคน ไม่ใช่
เรา เขา นั้น เรียกว่า อนัตตลักษณะ

จบ สัมปชัญญะบท

ปฏิกุศลมนสิการบท

ถาม. อาการต่างๆ ในร่างกายนั้น เป็นที่ตั้งแห่งความ
ยินดี และชอบใจ จะละได้โดยวิธีใด ?

ตอบ. อากา^๕รต่าง ๆ มีอยู่^๕ในร่างกาย^๕นั้น จะ^๕ละได้โดย
วิธี^๕อย่าง^๕นี้ คือ ให้^๕มี^๕ม^๕น^๕ดี^๕กา^๕ร^๕กา^๕ห^๕น^๕ค^๕พิ^๕จา^๕ร^๕นา^๕โดย^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕เ^๕็น
ของ^๕ป^๕ญ^๕ิ^๕ก^๕ุ^๕ต^๕ น^๕่า^๕เก^๕ด^๕ย^๕ค^๕ เรีย^๕ก^๕ว^๕่า เจ^๕ริ^๕ญ^๕ป^๕ญ^๕ิ^๕ก^๕ุ^๕ต^๕ส^๕ั^๕ญ^๕ญา

ถาม. ป^๕ญ^๕ิ^๕ก^๕ุ^๕ต^๕ส^๕ั^๕ญ^๕ญา^๕น^๕ั้น มี^๕ว^๕ิ^๕ธ^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕อ^๕ย^๕่าง^๕ไร ?

ตอบ. มี^๕ว^๕ิ^๕ธ^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕อ^๕ย^๕่าง^๕นี้ คือ พ^๕ิ^๕จา^๕ร^๕นา^๕กา^๕ย^๕น^๕ เ^๕อ^๕ง^๕บ^๕น^๕
ค^๕ง^๕ค^๕เ^๕ฝ^๕่า^๕เท^๕า^๕ช^๕น^๕ไป^๕ถ^๕ง^๕ม^๕ เ^๕อ^๕ง^๕ค^๕า^๕ ค^๕ง^๕ค^๕เ^๕ฝ^๕่า^๕ม^๕ด^๕ง^๕มา^๕จ^๕น^๕ถ^๕ง^๕ฝ^๕่า^๕เท^๕า^๕
มี^๕ห^๕ง^๕ห^๕ู^๕ม^๕ห^๕ือ^๕เ^๕็น^๕ท^๕ุ^๕ค^๕ ใน^๕กา^๕ย^๕น^๕ั้น^๕เ^๕็^๕ม^๕ไป^๕ค^๕ว^๕ย^๕ของ^๕ม^๕ิ^๕ธ^๕ะ^๕อา^๕ต^๕
มี^๕ป^๕ระ^๕กา^๕ร^๕ต^๕่าง^๕ ๆ ป^๕ญ^๕ิ^๕ก^๕ุ^๕ต^๕ส^๕ั^๕ญ^๕ญา^๕มี^๕ว^๕ิ^๕ธ^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕อ^๕ย^๕่าง^๕นี้^๕เ^๕ล^๕ด^๕

ถาม. ท^๕ี่^๕ว^๕า^๕ใน^๕กา^๕ย^๕น^๕ั้น^๕เ^๕็^๕ม^๕ไป^๕ค^๕ว^๕ย^๕ของ^๕ม^๕ิ^๕ธ^๕ะ^๕อา^๕ต^๕มี^๕ป^๕ระ^๕กา^๕ร^๕
ต^๕่าง^๕ ๆ^๕น^๕ั้น^๕ คือ^๕ อ^๕ะ^๕ไร^๕บ^๕้าง^๕ ?

ตอบ. ใน^๕กา^๕ย^๕อ^๕ัน^๕มี^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ย^๕า^๕ว^๕ ๓ ว^๕า^๕ ห^๕น^๕า^๕ ๓ ค^๕ิ^๕บ^๕ น^๕ั้น^๕
มี^๕ของ^๕ม^๕ิ^๕ธ^๕ะ^๕อา^๕ต^๕ คือ^๕—

๑. ฝ^๕ม^๕, ช^๕น^๕, เ^๕็บ^๕, พ^๕ัน^๕, ห^๕น^๕ัง^๕,
๒. เ^๕น^๕อ^๕, เ^๕็น^๕, ก^๕ระ^๕ต^๕ุก^๕, เ^๕อ^๕ใน^๕ก^๕ระ^๕ต^๕ุก^๕, ม^๕้าม^๕
๓. ห^๕ว^๕ใจ^๕, ค^๕ับ^๕, พ^๕ัง^๕ผ^๕ิต^๕, ไ^๕ต^๕, ป^๕อด^๕,

๕. ใต้ใหญ่, ใต้อย, อาหารใหม่, อาหารเก่า,
มันสมอง,

๕. ตี, เต็ดต, น้ำเห็ดอง, เต็ดต, เหงอ, มันขี้,

๖. นาคา, น้ำมันเห็ด, นาดาย, น้ำมัน, ไช้อ,
น้ำมัน, รวมทั้งหมดมีอาหาร ๓๒ อย่าง

ถาม. อาหาร ๓๒ เป็นของไม้ตะฮาดนั้น มีอุปมา
อย่างไร ?

ตอบ. มีอุปมาอย่างนี้ คือ กระตอมมีปาก ๒ ข้าง อัน
เต็มไปด้วยวิญญาณ มีประการต่างๆ คือ ข้างซ้าย, ข้าง
เปิดอก, ถวเขยว, ถวเห็ดอง, งา, ข้างขวา, อันบุคคลใดแก
กระตอมออกแล้ว เห็นวิญญาณนั้นๆ เป็นของไม้ตะฮาด
นั้นใด บุคคลที่พิจารณากายเป็นของไม้ตะฮาด เรียกว่า
กายคตาสติ กณนน

ถาม. อาหาร ๓๒ นั้น จะพิจารณาอย่างไร ?

ตอบ. พิจารณาอย่างนี้ คือ—

ภายในอาหาร ๓๒ อันมีลม เป็นคน อันใดอันหนึ่งแยก
ออกมาให้ปรากฏดังนี้ คือ—

๑. ให้เห็นดี

๒. ให้เห็นลักษณะฐานทรวดทรง

๓. ให้เห็นทเกิด

๔. ให้เห็นทคงอยู่

ดังนั้น จึงจะเห็นเป็นของไม่ระอาด ด้วยการ
พิจารณา

ถาม. ศบบัญญัติจกกรรมฐานนั้น ได้แก่อะไรบ้าง?

ตอบ. ได้แก่ ผม, ขน, เต็บ, พัน, หน้ง, รอม &
อย่างนี้ เรียกว่า ศบบัญญัติจกกรรมฐาน.

ถาม. ในอาการ ๓๒ นั้น ผู้ปฏิบัติ มีวิธีพิจารณา
อย่างไรบ้าง?

ตอบ. มีวิธีพิจารณา ๗ อย่าง เรียกว่า อุกคหโกศล ๗

ถาม. อุกคหโกศล ๗ นั้น คืออะไรบ้าง?

ตอบ. คือ ๑. พิจารณาโดยวาจา

๒. พิจารณาโดยใจ

๓. พิจารณาโดยสั

๔. พิจารณาโดยสัจฐาน
๕. พิจารณาโดยทิศ
๖. พิจารณาโดยที่ตั้ง
๗. พิจารณาโดยส่วนเสมอกัน และไม่
เสมอกัน.

ถาม. ที่แสดงมานี้มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน

ตอบ. มีหลักฐานในวิสุทธิมรรค ภาค ๒ หน้า ๓๗ บรรทัดที่ ๓๐ เป็นต้นไปว่า “วจสา มนสา วณฺณโต สณฺจานโต ทิสโต โอกาสโต ปริจฺเฉทโตติ เอวํ สตฺตธา อุกฺคหโกสลํ อัจฺจิตพฺพํ. แปลว่า พระอาจารย์กรรมฐาน ฟังบอกอุคคหโกศลโดยอาการ ๗ อย่าง คือ โดยวาจา, โดยใจ, โดยดี, โดยดีฐาน, โดยทิศ, โดยที่ตั้ง, โดยกำหนดส่วนเสมอกันและไม่เสมอกัน

ถาม. จะพิจารณาว่าอย่างไร จึงจะได้ยุติ?

ตอบ. พิจารณาโดยอาการ ๒ อย่าง คือ อนุโลมกับ
ปฏิโลม

ก. อนุโลม^๕ นั้น ได้แก่การพิจารณาตามลำดับ
 ข. ปฏิโลม^๕ นั้น ได้แก่การพิจารณาทวนลำดับ ดัง
 ตัวอย่างต่อไปนี้

๑. เกสา, โลมา, นขา, ทนฺตา, ตโจ,
๒. มิสฺ, นหารุ, อฏฺฐิ, อฏฺฐิมิณฺชํ วกฺกํ,
๓. หทยํ, ขกนํ, กิโลมกํ, ปิหํ, ปปฺผาสํ,
๔. อนุตํ, อนุตคฺคณํ, อุทริยํ กริสํ, มตฺถลฺลฺลํ,
๕. ปิตฺตํ, เสมฺหํ, ปุพฺโพ, โลหิตํ, เสโท,
 เมโท,
๖. อสฺสุ, วสา, เขโพ, สิงฺฆาณิกา, ลสิกา, มุตฺตํ

แปลความว่า

๑. ผม, ขน, เต็บ, พัน, หนัง,
๒. เนอ, เอ็น กระจุก, เยอในกระจุก, ม้าม,
๓. หัวใจ, คับ, พังผืด, ไต, ปอด,
๔. ใต้ใหญ่, ใต้อย, อาหารใหม่, อาหารเก่า,
 มันท่มอง,

๕. คี, เตตค, น้ำเหตอง, เตอค, เหงอ, มั่นน,
๖. น้ำตา, น้ำมันเหตว, น้ำตาย, น้ำมูก, ไช้อ
น้ำมูตร, เมื่อพิจารณาอย่างนี้ เรียกว่า อนุโลม
๑. มุตฺตํ ลสิกา, สิงฆาณิกา, เชโพ, วสา,
อสฺสุ,
๒. เมโท, เสโท, โลหิตํ, ปุพฺโพ, เสมหํ,
ปีตฺตํ
๓. มตฺถลฺลํ, กรสี, อุตฺริยํ, อนตฺตคฺคณํ, อนตฺตํ,
๔. ปปฺพาสํ, ปีกํ, กิโลมกํ, ขกนํ หทยํ,
๕. วกฺกํ, อญฺจิมิณฺขํ, อญฺจํ, นหารุ, มิสํ,
๖. ตโจ, ทนฺดา, นขา, โลมา, เกสา,

แปลความว่า

๑. มูตร, ไช้อ, น้ำมูก, น้ำตาย, น้ำมันเหตว,
น้ำตา,
๒. มั่นน, เหงอ, น้ำเหตอง, เตตค, คี,

๓. มั่นมอง, อาหารเก่า, อาหารใหม่, ใช้น้อย,
ได้ใหญ่,

๔. ปอด, ไต, ฟังผิด, คับ, หัวใจ,

๕. ม้าม, เยื่อในกระดูก, กระดูก, เอ็น, เนื้อ,

๖. หนัง, ฟัน, เ็บ, ขน, ผม,

เมื่อพิจารณาอย่างนี้เรียกว่า ปฏิโลม

ถาม. ผู้ปฏิบัติพิจารณาด้วยภาษาบาลี กับภาษาไทย
อย่างไรจะได้ผลดีกว่ากัน?

ตอบ. ถ้าเราเป็นคนไทยเมื่อว่า ผม ขน เ็บ เป็นต้น
ย่อมเข้าใจได้ดี เพราะรูเนอความ ดังนั้น ถ้าเราพิจารณา
ด้วยภาษาไทยจะได้ผลดี ส่วนผู้ที่ชำนาญภาษาบาลี ถ้า
พิจารณาด้วยภาษาบาลีก็ได้ผลเช่นกัน.

ถาม. การพิจารณาด้วยจิตนั้น ทำอย่างไร?

ตอบ. อากาโร ๓๒ นั้น เมื่อพิจารณาว่าด้วยปากโดย
อนุโลม ปฏิโลม จนชำนาญแล้ว ให้หยุด แล้วพิจารณา
ด้วยจิต (คือนั่งถึงอากาโร ๓๒ นั้น) ให้เห็นปรากฏชัด
เรียกว่า พิจารณาด้วยจิต

ถาม. ว่าด้วยปากนั้น เดี่ยวเวลาเบ่งๆ ไม่ใช่หรือ?

ตอบ. ไม่เดี่ยวเวลาหรรอก เพราะการว่าด้วยปากนั้น เมื่อชำนาญแล้ว จิตที่ระดังอาการ ๓๒ นั้น ย่อมปรากฏเห็นได้ง่ายว่า อาการ ๓๒ นั้น เป็น อสุภลักษณ์ะ

ถาม. มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน จงแสดงมาประกอบ?

ตอบ มีหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันดังต่อไปนี้ คือ—

วจสา สขุณาโย มนสฺสาสขุณายสฺส ปจฺจโย
โหติ มนสา สขุณาโย ลกฺขณปฏฺิวเฐสฺส ปจฺจโย
โหติ ฯ ดังนี้

แปลว่า

เพราะว่า เมื่อท่องด้วยวาจา ย่อมเป็นปัจจัยแก่การ
ดำริชยด้วยใจ การดำริชยด้วยใจ ย่อมเป็นปัจจัยแก่การ
แทงตลอดถึงลักษณะ

ถาม. หลักฐานที่อ้างมานี้ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไหน?
เล่มไหน? หน้าไหน? จงแสดงมาประกอบ?

ตอบ. ปรางค์อยู่ในวิสูตริมรรค ภาค ๒ หน้า ๓๘
บรรทัดที่ ๘-๑๐.

ถาม. การพิจารณาอาการ ๓๒ มีผม เป็นต้น โดย
อุคคหโกศ ๗ ประการนั้น คือ พิจารณาอย่างไร?

ตอบ. พิจารณาอย่างนี้ คือ :—

๑. เกศา, เกศา, เกศา, ผม, ผม, ผม, พิจารณา
ดังนี้ เรียกว่า พิจารณาด้วยปาก.

๒. เมื่อหยุดพิจารณาด้วยปากแล้ว ก็ระดึกในใจว่า
ผม ผม ผม อย่างนี้ เรียกว่า พิจารณาด้วยจิต.

๓. ผมนั้น บุคคลที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ก็จะปรากฏเป็น
สีดำ เมื่อเข้าในวัยชราแล้ว ก็จะเปลี่ยนเป็นสีขาว การ
พิจารณาดีให้ใจอยู่ทนนั้น เรียกว่า พิจารณาด้วยวรรณะ.

๔. ส่วนผมนั้น ยาว หรือสั้น คดงอกับหางม้า หรือ
คดงอกับค้ายดำ ให้กำหนดใจอยู่ในต้นฐานนั้น เรียกว่า
พิจารณาโดยสัณฐาน

๕. ในร่างกายนั้น สะคือเป็นศูนย์กลางอยู่แต่

เหตุจิมกาย แปลว่า ใต้ตะคอกลงมา

อุปริมกาย แปลว่า เห็นอตะคอกขึ้นไป

ส่วนผมอยู่เหนือตะคอกขึ้นไป พิจารณาอย่างนี้ เรียกว่า
พิจารณาโดยทิศ.

๖. ผมนวดงอยู่ทหนึ่งศีรษะ ให้พิจารณาอย่างนี้ว่า
ส่วนนี้ตั้งอยู่ในโอกาสชอน เรียกว่า พิจารณาโดยฐานะ
คือ ทตั้ง.

๗. ผมนวดงอยู่ตามร่างกายที่ใดทหนึ่งเป็นวัตถุชนิดหนึ่ง
ผมนั้นไม่ใช่ชน ไม่ใช่เด็บ ให้พิจารณาดังนี้เป็นคั้น ส่วนใด
ส่วนหนึ่งทกาดังพิจารณาอยู่นั้น เรียกว่า พิจารณาโดย
ส่วนเสมอกันและไม่เสมอกัน.

ผมนวด เมื่อใดพิจารณาดังทกาดวงมาเดอน เรียกว่า
พิจารณาโดยอुकคหโกศถ ๗ ประการ.

ถาม. อาการ ๓๒ แต่ดะอย่างนั้น ในแนวปฏิบัติ ทำไม
จึงต้องมวธิพิจารณาถึง ๗ อย่างตามอुकคหโกศถ ดังทใด
อธิบายมาเดอนน?

ตอบ. เพราะเหตุว่า การพิจารณาหลาย ๆ อย่างนั้น ทำให้จิตแน่วแน่ได้ดี แล้วอตุภกรรมฐานก็ปรากฏเห็นได้ชัด เพราะฉะนั้น ในแนวปฏิบัติจึงต้องให้พิจารณาหลาย ๆ อย่าง.

ถาม. ในอาการ ๓๒ นั้น แบ่งเป็นกี่หมวด ๆ ไหนบ้าง จึงแต่ดงมาดู?

ตอบ. แบ่งเป็น ๖ หมวด ดังนคอ

หมวดที่ ๑ เรียกว่า ตจบัญญัติกะ คือ เกสา, โลมา, นขา, ทนฺตา, ตโจ,

หมวดที่ ๒ เรียกว่า วักกบัญญัติกะ คือ มิสฺ, นหารุ, อฏฐิ, อฏฐิมิณฺหํ, วกกํ,

หมวดที่ ๓ เรียกว่า ปุปฺผาสบัญญัติกะ คือ หทยํ, ขกนํ, กิโถมกํ ปิหํ, ปุปฺผาสํ,

หมวดที่ ๔ เรียกว่า มัตถลุงคบัญญัติกะ คือ อนุตฺ, อนุตคฺคณํ, อุทริยํ, กรสํ, มตฺถลุงคํ,

หมวดที่ ๕ เรียกว่า เมทญฺจิกกะ คือ ปิตฺตํ, เสมฺหํ, ปุพฺโพ, โลหิตํ, เสโท, เมโท,

หมวดที่ ๖ เรียกว่า มุตตนักกะ คือ อสุสุ,
 วสา, เชโพ, สิงฆาณิกา, ลลิกา, มุตตัม,
 บัญจกะทั้ง ๕ กับนักกะทั้ง ๒ รวมเป็น ๖ อย่างก็คือน
 อากาโร ๓๒ นั้นเอง

ถาม. ในอากาโร ๓๒ นั้น จัดเป็น ปฐวีธาตุ มีเท่าไร?
 และจัดเป็น อาโปธาตุ มีเท่าไร?

ตอบ. ในอากาโร ๓๒ นั้น จัดเป็น ปฐวีธาตุ และ
 อาโปธาตุ ดังนี้ คือ:—

ปฐวีธาตุมี ๒๐ คือ ผม, ขน, เต็บ, พัน, หนัง,
 เหนอ, เอน, กระจุก, เยื่อในกระจุก, ม้าม, หัวใจ, ตับ,
 พังผืด, ไต, ปอด, ไล่ใหญ่, ไล่ย่อย, อาหารใหม่,
 อาหารเก่า, มันสมอง เรียกว่า ปฐวีโกฏฐาส

อาโปธาตุมี ๑๒ คือ ตี, เต็ดต, น้ำเหลือง, เตือด,
 เหนือ มันขน, นาคา, น้ำมันเหวด, น้ำตาย, น้ำมัน,
 ไขข้อ, น้ำมูตร, เรียกว่า อาโปโกฏฐาส

ถาม. ในอากาโร ๓๒ นั้น กัมมชะ, จิตตชะ, อุตชะ,
 อาหารชะ, ต่างกันอย่างไรบ้าง?

ตอบ. ต่างกันอย่างไร ดังนี้ คือ:—

๑. อาหารใหม่, อาหารเก่า, น้ำเหลือง, นามูตร,
ทั้ง ๕ น เกิดจากอุตุเท่านั้น ฉะนั้น จึงเรียกว่า อุตุชะ

๒. เหงื่อ, น้ำตา, มนश्न, นามูก, รวมทั้ง ๕ น
เกิดจากจิตกับอุตุ ฉะนั้น จึงเรียกว่า จิตโตตุชะ

๓. ดึงทกดาวมาแคว้น มีอาการ ๓๒ เพียง ๘ อย่าง
เท่านั้น ยิ่งเหลืออยู่อีก ๒๔ อย่าง ที่เหลืออยู่นั้นเกิดจาก
กรรม, จิต, อุตุ, อาหาร, จึงเรียกว่า จตุชะ

ถาม. อาการ ๓๒ นั้น เหมาะแก่บุคคลที่มัจฉะอะไร?

ตอบ. เหมาะแก่บุคคลที่มราคะจริต

ถาม. บุคคลที่พิจารณาอาการ ๓๒ นั้น จะได้ผล
อย่างไรบ้าง?

ตอบ. จะได้ผลอย่างนคช อย่างคำทำให้ราคะเบาบางลง
อย่างสูงทำให้ปราศจากราคะ

ถาม. ภายในร่างกายของบุคคลเรา มี กระจกมีเท่าไร?

ตอบ. มี ๓๐๐ ท่อน คือ—

กระดุกม้อ	๖๕	ท่อน
กระดุกขา	๖๕	”
กระดุกอ่อน	๖๕	”
กระดุกสั้น	๒	”
กระดุกตาตุ่ม	๕	”
กระดุกหน้าแข็ง	๕	”
กระดุกหัวเข่า	๒	”
กระดุกขาอ่อน	๒	”
กระดุกเอว	๒	”
กระดุกสั้นหลัง	๓๘	”
กระดุกซี่โครง	๒๕	”
กระดุกหน้าอก	๓๕	”
กระดุกหัวใจ	๓	”
กระดุกไหล่ดำ	๒	”
กระดุกตับ	๒	”
กระดุกแขนท่อนบน	๒	”
กระดุกแขนท่อนล่าง	๕	”

กระดูกคอ	๗	ท่อน
กระดูกคาง	๒	”
กระดูกตั้งจุมก	๓	”
กระดูกเบ้าตา	๒	”
กระดูกหู	๒	”
กระดูกหน้าผาก	๓	”
กระดูกขม่อม	๓	”
กระดูกศีรษะ	๘	”

รวมทั้งหมดภายในร่างกายของคนเรา^๕ มีกระดูกอยู่^๑
 ทั้งหมด ๓๐๐ ท่อน^๕

ถาม. ในหัวใจนั้นเม็ดเลือดคืออะไร ?

ตอบ. มีอยู่อย่างนี้ คือ:—

๑. บุคคลที่มีราคะมาก มีเลือดเป็นสีแดง
๒. บุคคลที่มีโทสะมาก มีเลือดเป็นสีดำ
๓. บุคคลที่มีโมหะมาก มีเลือดเป็นสีคุ่นน้ำตาลเนือ

๕. บุคคลที่มัวตกมาก มีเลือดเป็นดีคล้ายนาตมถว
 เหลือง

๕. บุคคลมีศรัทธามาก มีเลือดเป็นดีเหลือง

๖. บุคคลที่มีปัญญามาก มีเลือดเป็นดีคล้ายดีทับทิม
 หรือออกนัยหง

๑. บุคคลที่มีได้มนต์ดีเวทนามากนห มีเลือดเป็นดีแดง

๒. บุคคลที่มีโถมนต์ดีเวทนามากนห มีเลือดเป็นดีดำ

๓. บุคคลที่มีอุเบกขาเวทนามากนห มีเลือดเป็น

ดีน่านงา

ถาม. อาหารที่กินลงไปในห้องแล้ว มีอาการเป็น
 อย่างไรบ้าง ?

ตอบ. อาหารที่กินลงไปในห้องนั้น มีอาการเป็น

๕ อย่าง คือ;—

๑. เป็นอาหารของพยาธิเดี่ยว ๓ ส่วน

๒. ไฟธาตุย่อยไปเดี่ยว ๓ ส่วน

๓. เป็นอุจจาระเดี่ยว ๓ ส่วน

๔. เป็นบัตถาภาวะเดียว ๑ ส่วน

๕. เป็นเดือคเนื้อเดียว ๑ ส่วน

ถาม. วัตถุอะไรบ้างที่อยู่ในร่างกายทั่ว ๆ ไป ?

ตอบ. วัตถุที่อยู่ในร่างกายทั่ว ๆ ไป นั้นมีดังนี้ คือ:—

๑. ภาวะรูป ๑ (อิตถิภาว หรือ ปุมภาวะ)

๒. กายปฐาทรูป ๑

๓. เดือคที่ไหลอยู่ในร่างกายทั่วไป ๑

๔. ชาติคณทรียรูป ๑

๕. คีโมมีฬก ๑ (อพัทธ)

๖. นาสัจฉิ ๑

รวมทง ๖ น เวณผมแะหนงทคานเด็ย นอกนหมอยุ
ทวรางกาย

หมายเหตุ ภาวะ, ปฐาท, โถหิต, ชิวะ, คี, อัจฉิ

มีอยูทวรางกาย

ถาม. ผู้เจริญปฏิบัติกถมนนตีการบัพพะนั้น จะรูรูปรนาม
แะจะรูพระไตรดกษณไคอยางไร ?

ตอบ. รูไคอยางน คอ:—

ก. รูปรูปนาม

๑. อากา^๓ร ๓๒ มี^๓ม เป็น^๓ต้น เรีย^๓กว่า รู^๓ป^๓ช^๓ร^๓ร^๓ม
๒. ด^๓ค^๓ท^๓พ^๓จ^๓าร^๓ณ^๓า^๓อ^๓าก^๓า^๓ร ๓๒ น^๓น เรีย^๓กว่า น^๓า^๓ม^๓ช^๓ร^๓ร^๓ม

ข. รู^๓พระ^๓ไ^๓ตร^๓ล^๓ก^๓ษ^๓ณ^๓

๑. เม^๓ือ^๓ร^๓ู^๓ป^๓น^๓า^๓ม^๓ท^๓ง ๒ เ^๓ื่อ^๓ม^๓ไป หรือ^๓ค^๓บ^๓ไป^๓ไม่^๓ย^๓ง^๓ย^๓น
ไม่^๓เ^๓ย^๓ง ช^๓ว^๓ค^๓ร^๓า^๓ว เป็น^๓ อ^๓น^๓ิ^๓จ^๓จ^๓ล^๓ก^๓ษ^๓ณ^๓ะ
๒. เม^๓ือ^๓ร^๓ู^๓ป^๓น^๓า^๓ม^๓เก^๓ด^๓ช^๓น^๓มา^๓แ^๓ด^๓ว ก็^๓เ^๓ื่อ^๓ม^๓ไป^๓๗ ไม่^๓ห^๓ม^๓ค^๓
ด^๓ก^๓ท เพราะ^๓เห^๓ต^๓ค^๓น^๓น^๓ ด^๓ร^๓ร^๓พ^๓ด^๓ค^๓ว^๓จ^๓ง^๓ม^๓ค^๓ว^๓า^๓ม^๓ด^๓ำ^๓บ^๓า^๓ก ความ^๓
ด^๓ำ^๓บ^๓า^๓ก^๓น^๓น^๓แ^๓ด เป็น^๓ ท^๓ุ^๓ก^๓ข^๓ล^๓ก^๓ษ^๓ณ^๓ะ
๓. ร^๓ู^๓ป^๓น^๓า^๓ม^๓เป็น^๓ของ^๓ไม่^๓ใช่^๓ตัว ไม่^๓ใช่^๓ค^๓น ไม่^๓แ^๓น^๓อ^๓น ไม่^๓
อยู่^๓ใน^๓อ^๓ำ^๓น^๓า^๓จ^๓บ^๓ง^๓ค^๓บ^๓บ^๓ัญ^๓ช^๓า^๓ของ^๓ใคร^๓๗ ไม่^๓มี^๓ด^๓ำ^๓ระ^๓แ^๓ก^๓น^๓ด^๓ำ^๓
เรีย^๓กว่า อ^๓น^๓ัต^๓ต^๓ล^๓ก^๓ษ^๓ณ^๓ะ

จบ ป^๓ฎ^๓ิ^๓ก^๓ุ^๓ล^๓ม^๓น^๓ส^๓ิ^๓การ^๓ป^๓ั^๓พ^๓พะ

ธ^๓า^๓ค^๓ุ^๓ม^๓น^๓ส^๓ิ^๓การ^๓ป^๓ั^๓พ^๓พะ

ถ^๓า^๓ม. ใน^๓ร^๓ำ^๓ง^๓ก^๓าย^๓ของ^๓เร^๓า^๓น^๓ี้ จะ^๓พิ^๓จ^๓าร^๓ณ^๓า^๓โดย^๓ค^๓ว^๓า^๓
เป็น^๓ธ^๓า^๓ค^๓ุ^๓ย^๓่าง^๓ไร^๓บ^๓้าง ?

ตอบ. พิจารณาอย่างนี้ ปञจิวชาตุ ชาตุคิน, อาโปชาตุ
ชาตุน้ำ, เตโชชาตุ ชาตุไฟ, วาโยชาตุ ชาตุลม, อย่างนี้เรียก
ว่า พิจารณาชาตุ ๔

ถาม. ชาตุ ๔ นั้น มีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. มีลักษณะเป็นอย่างนี้ คือ:—

๑. ชาตุคิน มีลักษณะแข็งและอ่อน
๒. ชาตุน้ำ มีลักษณะไหลและเกาะกุม
๓. ชาตุไฟ มีลักษณะร้อนและเย็น
๔. ชาตุลม มีลักษณะเคลื่อนไหวและห้อยอนดึง

ถาม. อากาโร ๓๒ นั้น จำแนกเป็นชาตุ ๔ ได้อย่างไร?

ตอบ. จำแนกได้อย่างนี้ คือ:—

๑. ปञจิวชาตุ คือ ชาตุคิน มีผม เป็นต้น มีมันต์มอง
เป็นที่สุด รวมเป็น ๒๐ อย่าง

๒. อาโปชาตุ คือ ชาตุน้ำ มีต เป็นต้น มีนามูตร
เป็นที่สุด รวมเป็น ๑๒ อย่าง

๓. เตโชชาตุ คือ ชาตุไฟ มีอยู่ ๕ ประเภท คือ:—

๑. อุตมาเดโช คือ เติโชธาตุ ที่มีประจำอยู่ใน
ร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ไออุ่น

๒. สันคัปปนเดโช คือ เติโชธาตุทำให้เกิดมีอาการ
ตัวร้อนเป็นไข้

๓. ชีรณเดโช คือ เติโชธาตุ ทำให้แก่ลง เต็มดวง
มีผมหงอก ฟันหัก ตามัว เป็นต้น

๔. ทนเดโช คือ เติโชธาตุ ทำให้เกิดอาการ
ร้อนจัด สามารถเผาผลาญร่างกายให้วิปริตไปได้

๕. ปาจกเดโช คือ เติโชธาตุ ทำหน้าที่ย่อยอาหาร

๖. วาโยธาตุ คือ ธาตุลม มีอยู่ ๖ ประเภท คือ:-

๑) อหุคัมวาโย คือ ลมที่พัดชนิดเบาบน

๒) อโรคัมวาโย คือ ลมที่พัดตงสู่เบื้องล่าง

๓) กุจนิสยวาโย คือ ลมที่พัดอยู่ในช่องท้อง

๔) โกฎฐาสวาโย คือ ลมที่พัดอยู่ในลำไส้ใหญ่

๕) องคุมงคานุสวาริวาโย คือ ลมที่พัดอยู่ทั่วร่างกาย

๖) อสฺสาสปฺสฺสาสวาโย คือ ลมหายใจออกเข้า

ถาม. การพิจารณาธาตุ ๕ นั้น พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้ง
อุปมาไว้อย่างไรบ้าง ?

ตอบ. ทรงแต่คงอุปมาไว้อย่างนคอ คนข่าวดู หรือ
ดูกม็อของคณข่าวดู ข่าวดูแล้ว เขาไปวางไว้ที่ทางดีแยก
จำแนกเป็นเนอของหนิง หนิงกองหนิง กระจุกกของหนิง
ให้พิจารณาเป็นถ่วง ๆ อย่างน

ถาม. ผู้เจริญชาคุมนดีการบัพพะนั จะรูรูปนาม และ
จะรูพระไตรลักษณได้้อย่างไร ?

ตอบ. รูได้้อย่างนคอ:—

ก. รูรูปนาม

๑. ปจวี่ชาคุดิน, อาโป ชาคุน้ำ, เตโช ชาคูไฟ, วาโย
ชาคุดม, ชาคูทง & น เรียกว่า รูปธรรม
๒. ตคทพิจารณา ชาคูทง & น เรียกว่า นามธรรม

ข. รูพระไตรลักษณ

๑. เมอรูปนามทง ๒ นเดอมไป หรือคบัไป ไม่ย้งยน
ไม่เที่ยง ชวคราว เป็น อนิจจลักษณะ

๒. เมื่อรูปนามเกิดขึ้นมาแว้งเสื่อมไป ๆ ไม่หมดดีกัทธิ
 เพราะเหตุ^๒นั้น สรรพดี^๑คง^๑มความลำบาก ความลำบาก
 นั้นแหละ เป็น ทุกขลักษณะ

๓. รูปนามเป็นของไม่ใช่ตัว ไม่ใช่คน ไม่แน่นอน
 ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ๆ ไม่มีสาระแก่นสาร
 เรียกว่า อนัตตลักษณะ

จบ ชาติุมนสิการบัพพะ

นาวสิวกักบัพพะ

ถาม. ศัพท^๑ทงอยู่ในป่า^๑ชานนม^๑อาการต่าง ๆ พระพุทธร
 องค์ทรงสอนให้พิจารณา ๘ อย่าง คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. คือ—

๑. ศัพ^๑นั้นตาย^๑แล้วภายใน ๓ วัน มีอาการเป็นดี^๑เขียว
 ชนมา และ^๑ม^๑นา^๑เด^๑อด^๑นา^๑หนอง เห็น^๑แล้วให้พิจารณาว่า ตัว
 ของเราก็คจะเป็นอย่าง^๑นี้ ไม่^๑ต้อง^๑ความ^๑เป็น^๑อย่าง^๑นี้^๑ไป^๑ได้

๒. ศัพท์เขาทางไว้ในป่าช้าแล้ว กา แรง นก หมา เตื่อ
เตื่อดาว หมู่นขจจอกกตกนอยุ่บาง และคว่หนอน ดัคว
ต่าง ๆ เหล่านกนอยุ่ เห็นแล้ว ให้พิจารณาว่า คว่ของเรา
ย่อมจะเป็นอย่างนี้ ไม่ดวงความเป็นอย่างนไปได

๓. ศัพท์นกระตุกยังไม่หลุด เนื้อเตอดเอนยงคคอยุ่
บาง เมื่อเห็นอย่างน ให้พิจารณาว่า คว่ของเราจะเป็น
อย่างน ไม่ดวงความเป็นอย่างนไปได

๔. ศัพท์นกระตุกยังไม่หลุด ไม่มีเนื้อ แต่เตอดเอน
ยงคคอยุ่ เห็นแล้ว ให้พิจารณาว่า คว่ของเราก็จะเป็นอย่างน
ไม่ดวงความเป็นอย่างนไปได

๕. ศัพท์นกระตุกยังไม่หลุด เตอดเนื้อไม่มี แต่เอนยง
มื่ออยุ่ เห็นแล้ว ให้พิจารณาว่า คว่ของเราก็จะเป็นอย่างน
ไม่ดวงความเป็นอย่างนไปได

๖. ศัพท์นกระตุกหลุดแล้ว กระตุกแขนอยุ่แห่งหนึ่ง
กระตุกขาอยุ่แห่งหนึ่ง กระตุกหัวอยุ่แห่งหนึ่ง เห็นแล้วให้
พิจารณาว่า คว่ของเราก็จะเป็นอย่างน ไม่ดวงความเป็น
อย่างนไปได

๗. กระจุกนกทั้งหมดชาวตะอากเวียรายอยู่ เห็นแล้ว ให้พิจารณาว่า ตัวของเราจะเป็นอย่างนี้ ไม่ต้องความเป็น อย่างนี้ไปได้

๘. กระจุกนกตวงมาแล้วดำมปี แคววมกันอยู่ เห็น แล้วให้พิจารณาว่า ตัวเราก็จะเป็นอย่างนี้ ไม่ต้องความเป็น อย่างนี้ไปได้

๙. กระจุกนกตวงมาแล้วหดยปี ยู่เป็นผงอยู่ เห็นแล้ว ให้พิจารณาว่า ตัวของเราจะเป็นอย่างนี้ ไม่ต้องความเป็น อย่างนี้ไปได้

ถาม. ผู้เจริญนวดดีดิกบัพพะ จะรูรูปร่างและจะรู้ พระไตรลักษณ์ได้อย่างไร ?

ตอบ. รูรูปร่างนี้ คือ:--

ก. รูรูปร่าง

๑. ศัพพนบวม ศัพพนเขยว คำ อย่างนี้เป็นตน เป็น รูปธรรม

๒. สติพิจารณาอยู่นั้น เป็น นามธรรม

ข. รูปะไตรลักษณ์

๑. เมื่อรูปนามทั้ง ๒ นได้เข้าไปหรือดับไป ไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง ชั่วคราว เป็น อนิจจลักษณ์ะ

๒. เมื่อรูปนามเกิดขึ้นมาแต่อกได้เข้าไปฯ ไม่หมดสักที เพราะเหตุนี้ ดรรพดีดวงมีความลำบาก ความลำบากนั้นแหละ เป็น ทุกขลักษณ์ะ

๓. รูปนามเป็นของไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่แน่นอน ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ๆ ไม่มีสาระแก่นสาร เรียกว่า อนัตตลักษณ์ะ

จบ นวสีวกิภัพพะ

จบ กายานุบัสสนาสติบัญญัติฐาน

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ถาม. ในเวทนาดิปปัญฐานนี้ เวทนามีเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. เวทนามี ๓ อย่าง คือ:—

๑. สุขเวทนา คือ ได้รับความสุข
๒. ทุกขเวทนา คือ ได้รับความทุกข์
๓. อุเบกขาเวทนา คือ ไม่ได้รับความสุขความทุกข์

ถาม. เมื่อเวทนาเกิดขึ้นแล้ว จะพิจารณาอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. ให้พิจารณา อย่างนี้ คือ:—

๑. เมื่อสุขเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าเราได้รับความสุข
๒. เมื่อทุกขเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าเราได้รับความทุกข์
๓. เมื่ออุเบกขาเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าไม่สุขไม่ทุกข์

คือ เฉย ๆ

เมื่อเวทนาได้เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติมีสติพิจารณาอยู่ทุกขณะ เรียกว่าเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ถาม. ตำนิตเวทนากับนิรามิตเวทนาทั้ง ๒ อย่างนี้ มี
สภาพะอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. มีสภาพะอย่างนี้ คือ—

๑. สามิสเวทนา เวทนาอิงอามิสคือ กามคุณ
ทั้ง ๕

๒. นิรามิสเวทนา เวทนาไม่อิงอามิส

ในเวทนา ๓ อย่างนั้น อย่างหนึ่งๆ แยกเป็น ๒ คือ ตำนิต
เวทนา และนิรามิตเวทนา เพราะฉะนั้น จึงรวมเป็นเวทนา
๖ ประการ

เมื่อเวทนา ๖ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น และ
ผู้ปฏิบัติกัมมัตถกกำหนดอยู่ เรียกว่า เวทนานุปัสสนา
สติบัญญัติ

ถาม. การพิจารณาเวทนานั้น นอกจากที่แสดงมาแต่
นี้ควรพิจารณาอย่างไรอีกบ้าง ?

ตอบ. เวทนานนึ่งจำแนกออกไปอีกเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. อัชฉัตตสันดาน คือ เวทนาของเราเอง

๒. พหิทธานันตานิ คือ เวทนาของบุคคลอื่น

๓. อัจฉัตตพหิทธานันตานิ คือ เวทนาของเรา
และของบุคคลอื่น

เวทนาทั้ง ๓ นั้น มจรพิจารณาตงน คือ ผู้ปฏิบัติต้องมี
สติกำหนดพิจารณาซึ่งเวทนา ๓ ประเภทนั้น ประเภทใด
ประเภทหนึ่ง ในเมื่อเวทนานั้น ๆ เกิดขึ้น

นอกจากที่แสดงมานี้ ยังมีเวทนาอีก ๓ ประเภท คือ:—

๑. เวทนาที่เกิดขึ้น
๒. เวทนาที่ดับไป
๓. เวทนาที่เกิดขึ้นและดับไป

เมื่อเวทนาทั้ง ๓ ประเภทนั้น ประเภทใดประเภทหนึ่ง
เกิดขึ้นให้เขาสติตามกำหนดรู้อยู่

ถาม. โยคีบุคคลที่พิจารณาเวทนามันตั้งนากกรรมฐาน
นั้นจะได้ผลอย่างไร ?

ตอบ. ได้ผลอย่างนี้ คือ ตัดทกำหนดเวทนายูนันแก่
 กดาชนโดยดำดบ ๆ วิบดัดนาณานก็จะแกกดาชนโดยดำดบ ๆ
 จนดามารถคดกเกิดได้เตคชาตดุจพระคดัดเถระ ฉะนัน

ถาม. บุคคตทพจารณาเวทนายูนันบดัดนากรรณฐาน จะรู
 รูปนามแะรูพระไตรลक्षणไคอย่างไร ?

ตอบ. รูไคอย่างนี้ คือ:—

ก. รูรูปนาม

๑. ตูชเวทนา ทุกชเวทนา อูเบกชาเวทนา ทัง ๓ น
 เป็น นามธรรม

๒. ตัดทพจารณาเวทนายูนัน เป็น นามธรรม

ข. รูพระไตรลक्षण

๑. เมื่อนามธรรมคบไป หรือเตอมไปไมยงยน ไม่เตียง
 เป็น อนิจจลक्षणะ

๒. เมื่อนามธรรมนั้นเกิดขึ้นดับไป ๓ ไม่หมดดังที่
 เพราะเหตุ^๒นั้น สรรพสัตว์จึงมีความลำบาก ความลำบาก
 นั้นแหละ เป็น ทุกขลักษณะ

๓. เมื่อนามธรรมไม่ใช่ตัวไม่ใช่คน ไม่แน่นอน ไม่อยู่
 ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ๆ ไม่มีสาระแก่นสาร จึงเป็น
 อนัตตลักษณะ

จบ เวทนานุสัสสนาสติปัญญาฐาน

จิตตานุบั้ดส์นาลตบ้ฎฐาน

ถาม. เพราะเหตุอะไร จึงเรียกว่า จิตตานุบั้ดส์นา
ตบ้ฎฐาน ?

ตอบ. เพราะเหตุว่า ตบ้ฎคักคุมจิต ตามกำหนดจิต
เป็นใหญ่เป็นประธานในการกำหนดจิตนั้น ฉะนั้น จึงเรียกว่า
จิตตานุบั้ดส์นาลตบ้ฎฐาน

ถาม. พิจารณาอย่างไร จึงจะเป็นจิตตานุบั้ดส์นา-
ตบ้ฎฐาน ?

ตอบ. พิจารณาอย่างนี้ คือ:—

๑. เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนด
รู้ว่าจิตมีราคะ

๒. เมื่อจิตปราศจากราคะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า
จิตไม่มีราคะ

๓. เมื่อจิตมีโทสะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า
จิตมีโทสะ

๔. เมื่อจิตปราศจากโทสะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า
จิตปราศจากโทสะ

๕. เมื่อจิตมีโมหะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า
จิตมีโมหะ

๖. เมื่อจิตปราศจากโมหะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า
จิตปราศจากโมหะ

๗. เมื่อจิตหดหู่และท้อถอย ให้เอาสติตามกำหนด
รู้ว่า จิตหดหู่และท้อถอย

๘. เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิต
ฟุ้งซ่าน

๙. เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า
จิตเป็นมหัคคตะ

๑๐. เมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนด
รู้ว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ

๑๑. เมื่อจิตมัจจอนยงกว่า (ต้อตครจิต) ให้เอาสติ
ตามกำหนดรู้ว่า จิตมัจจอนยงกว่า

๑๒. เมื่อจิตไม่มีจิตอันยิ่งกว่า (อนุตตรจิต) ให้เอา
สติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่มีจิตอันยิ่งกว่า

๑๓. เมื่อจิตสงบแล้ว (ตสมาหิตจิต) ให้เอาสติตาม
กำหนดรู้ว่า จิตสงบแล้ว

๑๔. เมื่อจิตไม่สงบ (อตสมาหิตจิต) ให้เอาสติตาม
กำหนดรู้ว่า จิตไม่สงบ

๑๕. เมื่อจิตพ้นจากกิเลสแล้ว (วิมุตตจิต) ให้เอา
สติตามกำหนดรู้ว่า จิตพ้นจากกิเลสแล้ว

๑๖. เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลส (อวิมุตตจิต) ให้เอา
สติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่พ้นจากกิเลส

ถาม. จิตตามบัญญัติธรรมฐาน นอกจากพิจารณาดัง
นั้นแล้ว จะพิจารณาอย่างไรอีก?

ตอบ. พิจารณาอย่างนคอ:—

๑. อัจฉัตตสันดาน คือ จิตของเราเอง

๒. พหิทถสันดาน คือ จิตของบุคคลอื่น

๓. อัจฉัตตพหิททชสันดาน คือจิตของเราและ
 ของบุคคลอื่น จิตทั้ง ๓ นั้น มิวชพิจารณาตั้งน คือ
 ผู้ปฏิบัติต้องมีสติกำหนดพิจารณาซึ่งจิตทั้ง ๓ ประ-
 เภทนั้น ประเภทใดประเภทหนึ่ง ในเมื่อจิตนั้น ๆ
 เกิดขึ้น

นอกจากที่แสดงมาแฉวน ยังมีอีก ๓ ประการ คือ

๑. จิตที่เกิดขึ้น
๒. จิตที่ดับไป
๓. จิตที่เกิดขึ้นและดับไป

เมื่อจิตทั้ง ๓ ประการนั้น ประการใดประการหนึ่งเกิด
 ขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้

ถาม. ไยก็บุคคลที่พิจารณาจิตตามบ้ดัดนากรรมฐาน
 นั้น จะได้ผลอย่างไร?

ตอบ. ได้ผลอย่างนคือ:—

๑. รู้ปัจจุบันธรรม
๒. รู้นามธรรม
๓. รู้พระไตรลักษณ์
๔. ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

ถาม. บุคคลที่พิจารณาจิตตามบัญญัติขนาดตีบัญญัติฐาน จะ
รูรูปร่าง — นาม และรูพระไตรลักษณ์ได้อย่างไร?

ตอบ. จะรูได้อย่างไร คอ:—

ก. รูรูปร่าง

๑. จิตที่ยึดในราคะ จิตที่ไม่ยึดในราคะ เป็นต้นนั้น
เป็น นามธรรม

๒. สติที่กำหนดรูจิตนั้น ก็เป็น นามธรรม

ข. รูพระไตรลักษณ์

๑. เมื่อนามธรรมดับไปหรือเสื่อมไป ไม่ยั่งยืน ไม่
เที่ยง เป็น อนิจจลักษณะ

๒. นามธรรมนั้นเกิดขึ้นดับไป ๆ ไม่หมดดังที่ เพราะ
เหตุแห่งสรรพดวงจึงมีความลำบาก ความลำบากนั้นแหละเป็น
ทุกขลักษณะ

๓. เมื่อนามธรรมไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่แน่นอน ไม่ได้
อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ ไม่มีดาระแก่นดาระ จึงเป็น
อนัตตลักษณะ

จบ จิตตามบัญญัติสสนาสติบัญญัติฐาน

ธัมมานุบัญญัติสนาสติบัญญัติฐาน

นิเวรณบัญญัติ

ถาม. อะไรเรียกว่า ธัมมานุบัญญัติสนาสติบัญญัติฐาน?

ตอบ. ฅถาวรธรรมต้ง ๆ ที่คคตตามก้กำหนดพิจรณญอยู่ณนี้ เรียกว่า ธัมมานุบัญญัติสนาสติบัญญัติฐาน

ถาม. ในธัมมานุบัญญัติสนาสติบัญญัติฐานนี้ คคตตามก้กำหนดพิจรณญได้ มกัประเภท?

ตอบ. มอยู่ ๕ ประเภทคคตอไปนึ คอ:—

๑. นัเวรณ ๕

๒. อูปาทานขันธ ๕

๓. อายตนะ ๑๒

๔. โพชนงค ๗

๕. สัจจะ ๔

ถาม. นีวรณธรรม & ๕ นี มีอะไรบ้าง?

ตอบ. กามฉันทนีวรณ, พยาบาทนีวรณ, ถนमितช-
นีวรณ, อทฺธจกฺกุกฺกัจจนีวรณ, วิจิกจฺจนีวรณ, รวม
๕ นี เรียกว่า นีวรณธรรม

ถาม. เพราะเหตุอะไรจึงเรียกว่า นีวรณธรรม?

ตอบ. เพราะเหตุว่า เป็นเครื่องกั้นหรือห้าม ไม่ให้
บรรดุกุศลธรรม มีฉาน เป็นต้น.

ถาม. นีวรณธรรม & ประการนั้น มีดีภาวะธรรมเป็น
อย่างไร?

ตอบ. มีดีภาวะธรรมเป็นอย่างนี้ คือ:—

๑. กามฉันทนีวรณ = คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้
บรรดุกุศลธรรม ได้แก่ความพอใจในกามคุณอารมณ์

๒. พยาบาทนีวรณ = คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้
บรรดุกุศลธรรม ได้แก่การผูกพยาบาท จองล้างจองผลาญ
ผู้อื่น

๓. ถนमितชนีวรณ = คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้
บรรดุกุศลธรรม มีอาการหตฺหุแต่ละทอถอยต่ออารมณ์
(ง่วงเหงา หาวนอน)

๔. อุทัจจกุกกัจจนีวรณ์ = คือ ธรรมเป็นเครื่อง
 กั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่อาการฟุ้งซ่านและรำคาญ
 ในอารมณ์ (ใจคงอยู่ไม่ได้)

๕. วิจิกิจฉานีวรณ์ = คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้
 บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ความสงสัย ดังเดใจ ในสิ่งที่ควรเชื่อ
 (มีพระรัตนตรัย เป็นต้น)

ถาม. แนวคติบัญญัติฐานเทศนานั้น สำหรับนิวรณ์ธรรม
 จะพิจารณาอย่างไร ?

ตอบ. พิจารณาอย่างนี้ คือ—

๑. ในสันดานของเรานั้น เมื่อมีกามฉันทนิวรณ์ ให้
 เขาดีคิตตามกำหนดรู้ว่า มีกามฉันทนิวรณ์

๒. ในสันดานของเรานั้น เมื่อไม่มีกามฉันทนิวรณ์
 ให้เขาดีคิตตามกำหนดรู้ว่า ไม่มีกามฉันทนิวรณ์

๓. กามฉันทนิวรณ์อันยังไม่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นด้วย
 ประการใด ให้เขาดีคิตตามกำหนดรู้ประการนั้น

๔. เมื่อระกามฉันทนิวรณ์ที่เกิดขึ้นแล้วแต่ได้ ด้วย
 ประการใด ให้เขาดีคิตกำหนดรู้ประการนั้น

๕. กามฉันทนិเวรณ^๔ทละได้แล้ว ไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป
ด้วยประการใด ให้เอาสติตามกำหนดรูป^๕ประการนั้น

หมายเหตุ นิเวรณธรรมอีก ๔ ประการ คือ พยาบาท-
นิเวรณ^๔ ถันมิตชนิเวรณ^๔ อุตทจจกุกุกจ-
นิเวรณ^๔ วิจิกจฉานิเวรณ^๔ ก็ให้พิจารณา
เหมือนกันกับกามฉันทนิเวรณ^๕

จบ นิเวรณปัพพะ

ขันธปัพพะ

ถาม. ขันธ^๕มีเท่าไร? อะไรบ้าง?

ตอบ. ขันธ^๕มี ๕ คือ:—

๑. รูปขันธ^๕
๒. เวทนาขันธ^๕
๓. สัญญาขันธ^๕
๔. สังขารขันธ^๕
๕. วิญญาณขันธ^๕

ขันธ์ ๕ นั้น เป็นอารมณ์ของอุปาทาน ฉะนั้น จึง
เรียกว่า อุปาทานขันธ์

ถาม. องค์กรรมของขันธ์ ๕ นั้น ได้แก่อะไร?

ตอบ. องค์กรรมของขันธ์ ๕ นั้น คือ—

๑. รูปขันธ์ ได้แก่ รูป ๒๘ ดวง
๒. เวทนาขันธ์ ได้แก่ เวทนาเจตสิก ๑ ดวง
๓. สัญญาขันธ์ ได้แก่ สัญญาเจตสิก ๑ ดวง
๔. สังขารขันธ์ ได้แก่ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ ดวง
๕. วิญญาณขันธ์ ได้แก่ จิต ๘๕ หรือ ๑๒๑ ดวง

ถาม. ในสติบัญญัติฐานเทศน์มานั้น จะพิจารณาขันธ์ ๕
ได้อย่างไร ?

ตอบ. พิจารณาได้อย่างนี้ คือ—

๑. ธรรมที่เป็นรูปขันธ์
๒. ธรรมที่เป็นรูปขันธ์นั้นเกิดขึ้น
๓. ธรรมที่เป็นรูปขันธ์นั้นดับไป

รูปขันธ์ ๖ อนุปัตตนาญาณทั้ง ๓ ประการพิจารณาได้
 หมายเหตุ เหตุของขอก & ประการ คือ เวทนาขันธ์,
 สัญญาขันธ์, สังขารขันธ์, วิญญาณขันธ์, พิจารณา
 เหมือนกนกบรูปขันธ์

ถาม. พระพุทธองค์ทรงแต่ดวงจันทร์ & นน มีอุปมา
 อย่างไร ?

ตอบ. มีอุปมาอย่างนี้ คือ :-

๑. รูปขันธ์ เปรียบเหมือนกับฟองน้ำ
๒. เวทนาขันธ์ เปรียบเหมือนกับโป่งน้ำ
๓. สัญญาขันธ์ เปรียบเหมือนกับพยับแดด
๔. สังขารขันธ์ เปรียบเหมือนกับคั่นกล้วย
๕. วิญญาณขันธ์ เปรียบเหมือนกับเงา หรือ

(เล่นกล)

ถาม. มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน จงแต่คงมา
 ให้ดู ?

ตอบ. มีหตถฐานเป็นเครื่องยืนยัน ดังต่อไปนี้ คือ:—

๑. เพลปี่ณทุปมัม รัมป์ รูปชนนชเหมือนพองน้ำ
 ๒. เวทนา ปุพพุพุปมา เวทนาชนนชเหมือนโป่งน้ำ
 ๓. มรจิกุปมา สลฺลญา. ตัญญาชนนชเหมือนพยับแดด
 ๔. สงฺขารา กทลุปมา ตังขารชนนชเหมือนคั่นกด้วย
 ๕. มายุปมลฺลจ วิญญาณํ วิญญาณชนนชเหมือนเงา
- เทสิตา ทิจฺจพนฺธุนา สัมเด็จพระพุทฺธของคทฺรง

แต่คงไว้คงน

ถาม. หตถฐานที่อ้างมานั้น ปราบกฏอยู่ในคัมภีร์ไหน ?

ตอบ. ปราบกฏอยู่ในชนนชกวดคค ตังยคตบาด

ถาม. บุคคลที่พิจารณาชนนชนั้น จะรูรูปร่างนาม และรูรูพระไตรรัตนกษณได้อย่างไร ?

ตอบ. รูรูใดอย่างน คือ:—

ก. รูรูปร่างนาม

๑. รูรูชนนช เป็นรูปธรรม

๒. เหตุออก & ชนนช เป็นนามธรรม

ข. รูพระไตรลักษณ์

๑. เมื่อรูปธรรม นามธรรม ดับไป หรือเสื่อมไป ไม่
ยั่งยืน ไม่เที่ยง เป็น อนิจจลักษณะ

๒. เมื่อรูปธรรม นามธรรม เกิดขึ้น และดับไปๆ ไม่
หมดดีกั เพราะเหตุนี้ สรรพสัตว์จึงมีความลำบาก ความ
ลำบากนั้นแหละ เป็น ทุกขลักษณะ

๓. เมื่อรูปธรรม นามธรรมนั้น ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน
ไม่แน่นอน ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใครๆ ไม่มีสาระ
แก่นสาร จึงเป็น อนัตตลักษณะ

จบ ชั้นชู้พะพะ

อายคนชู้พะพะ

ถาม. อายคนมีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?

ตอบ. อายคนมี ๓๒ คือ อายคนภายใน ๖ อายคน
ภายนอก ๖

ถาม. อายตนะภายใน ๖ นั้น คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. คือ จักขายตนะ, โสภายตนะ, ชานายตนะ, ชิวหายตนะ, กายายตนะ, มนายตนะ

ถาม. อายตนะภายนอก ๖ นั้น คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. คือ รูปายตนะ, สัททายตนะ, คันธายตนะ, รตายตนะ, โผฏฐัพพายตนะ, ฐัมมายตนะ

ถาม. ในสติปัฏฐานเทศน์มานั้น จะพิจารณาอายตนะอย่างไร ?

ตอบ. พิจารณาอย่างนี้ คือ—

๑. สติตามรู้ว่า จักขุ ได้แก่ จักขุประสาท
๒. สติตามรู้ว่า รูปารมณฺ์ ได้แก่ สีต่างๆ
๓. ขณะที่จักขุประสาทและรูปารมณฺ์ได้กระทบกัน สัมผัสอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นมา รู้ว่าสัมผัสเกิดขึ้นมา
๔. สัมผัสอันใดยังไม่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการใด สติตามรู้ประการนั้น

๕. สังโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้ว ละเสียได้ด้วย
ประการใด สติตามรู้ประการนั้น

๖. สังโยชน์ที่ละไปแล้ว ย่อมไม่เกิดขึ้นต่อไป
ได้อีกด้วยประการใด สติตามรู้ประการนั้น

สิ่งที่ได้กล่าวมาแต่นั้น จักขายชนะ และรูปายชนะ
ทั้งสองได้กระทบกันแล้วก็ดับไป สติตามรู้ว่า เกิดขึ้นแล้ว
ก็ดับไป

หมายเหตุ ที่เหนือออกนั้น คือ โสตปสัทท กับ สัททา
รณณ, ขานปสัทท กับ คณชารมณ, ชิวหาปสัทท กับ รตารมณ,
กายปสัทท กับ โฌฐัพพารมณ, มนายชนะ กับ ชรรमारมณ,
กถานองเดยวกนภกับ จกชปสัทท

ถาม. ในอายชนะ ๓๒ นั้น พระพุทธองค์ทรงเทศนา
มีข้ออุปมาอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. มีข้ออุปมาอย่างนี้ คือ

๑. อชฌัตติกายตนะ คือ อายตนะภายใน ๖ ประการ
นั้น อุปมาเหมือนกะหม้อบ้านทรงหรือว่างเปล่า

๒. พาหิรายตนะ คือ อายตนะภายนอก ๖ ประการ นั้น
อุปมาเหมือนกะบิโจรปล้น

ถาม. มีหลักฐานอะไรเป็นเครื่องยืนยัน จงแต่ดงมา
ให้ดู ?

ตอบ. มีหลักฐานเป็นเครื่องยืนยัน ดังต่อไปนี้ คือ :—

๑. อปิง อชฌตฺติกานิ สุลฺลคาโม วีย ทฎฺจพฺ-
พานิ ชฺวสุภสุขตฺตภาววิรหิตตฺตา

อายตนะภายใน พึงเห็นคฤบ้านว่างเปล่า เพราะเว้นจาก
ความขงยงน เว้นจากความด้อยงาม เว้นจากความสุข และ
เว้นจากตัวตน

๒. พาหิรานิ คามฆาตกโจรา วีย อชฌตฺติกานัน
อภิฆาตกตฺตา

อายตนะภายนอก พึงเห็นคฤโจรปล้นฆ่าชาวบ้าน เพราะ
ฆ่าเฉพาะซึ่งอายตนะภายใน

ถาม. หดักฐานทอ^{๕๖}างมา^๕น มาจากคัมภี^๕รไหน ?

ตอบ. หดักฐานทอ^{๕๖}างมา^๕น มาจากคัมภี^๕รวัด^๕ุทธิ^๕มรรค
อรรถกถา อายตนะ^๕คณิ^๕ทเทศ

ถาม. ผู้ทพิจารณาอายตนะ ๑๒ นั้น จะรู^๕รูปนามและ
พระไตรลักษณ^๕ได้อย่างไร ?

ตอบ. รู^๕ได้^๕อย่าง^๕นี้ คือ :-

ก. รู^๕รูปนาม

๑. ในอายตนะ ๑๒ นั้น จัก^๕ชายตนะ, โต้^๕ชายตนะ,
ฆา^๕นายตนะ, ชิว^๕หายตนะ, กาย^๕ายตนะ, รู^๕ปายตนะ,
สัท^๕ทหายตนะ, คัน^๕ชายตนะ, รต^๕ายตนะ, โม^๕ฏ^๕รู^๕พ^๕พายตนะ,
รวม^๕ทง^๕ ๑๐ นั้น เป็น^๕ รู^๕ป^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม

๒. ม^๕นายตนะ เป็น^๕ นาม^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม

๓. ช^๕ม^๕นายตนะ เป็น^๕ ไ^๕ท^๕ง^๕ รู^๕ป^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม และ นาม^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม

ข. รู^๕พระ^๕ไตร^๕ล^๕ก^๕ษ^๕ณ^๕

๑. เม^๕อ^๕รู^๕ป^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม นาม^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ดับ^๕ไป หรือ^๕เด^๕ื่อ^๕ม^๕ไป ไม่
ย^๕ง^๕ย^๕็น ไม่^๕เท^๕ย^๕ง เป็น^๕ อน^๕ิจ^๕จ^๕ล^๕ก^๕ษ^๕ณ^๕

๒. เมื่อบุพกรรม นามธรรมเกิดขึ้นแต่ละดับไป ๆ ไม่
หมดดีกทั เพราะเหตุ^๕นั้น สรรพดี^๕คงมีความลำบาก ความ
ลำบาก^๕นั้นแหละ เป็น ทุกขลักษณะ

๓. เมื่อรูปธรรม นามธรรม^๕ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน
ไม่แน่นอน ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ๆ ไม่มีสาระ
แก่นสาร จึงเป็น อนัตตลักษณะ

หมายเหตุ นิพพานในมัคทายณะนั้น ไม่เกี่ยวกับพระ
ไตรลักษณ์.

จบ อายตนปัพพะ

โพชฌงคปัพพะ

ถาม. ในโพชฌงคมีธรรมกัประการ คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. มี ๗ ประการ คือ :-

๑. สติสัมโพชฌงค
๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค
๓. วิริยสัมโพชฌงค

๔. ปิตัมโปชณงค์
๕. ปิตัมพัชัมโปชณงค์
๖. สมารัมโปชณงค์
๗. อูปเอกษามโปชณงค์

ถาม. สมโปชณงค์ แยกออกเป็น กบต เพราะเหตุอะไร จึงเรียกว่า สัมโปชณงค์ ?

ตอบ. สมโปชณงค์ แยกออกเป็น ๓ บท คือ
 สัม + โปชณ + องค สัม แปลว่า พรว้อม โปชณ แปลว่า
 ปัญญาเป็นเครื่องรู้อริยสัจ ๔ องค แปลว่า องค์ หรือ
 แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องประกอบของหมวดธรรม อธิบาย
 ว่า มัคคญาณ ๔ เรียกว่า โปธิ โปธิญาณ ที่เกิดขึ้นนั้น
 เรียกว่า อังคะ รวมทั้ง ๒ นี้ เรียกว่า โปชณังคะ เขา สัม
 ไปต่อเข้าจึงได้รูปวิเคราะห์ดังนี้ คือ:—

สมโปชียา องโค สมโปชณงโค

แปลว่า ธรรมอันเป็นเครื่องประกอบของหมวดธรรม
 ที่เป็นเหตุให้รู้อริยสัจ ๔ ชื่อว่า สัมโปชณงค์

ถาม. ลักษณะต่างๆ ของโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ นั้น
ได้แก่อะไร ?

ตอบ. ได้แก่อัตถะ ๗ ดังนี้ คือ;—

๑. สติสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ตติระตักในอริยตัจ ๕
๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ปัญญาพิจารณา
ในอริยตัจ ๕
๓. วิริยสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ความพยายามใน
อริยตัจ ๕
๔. ปีติสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ความอิ่มใจในอริยตัจ ๕
๕. บัณฑิตยสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ความสงบกาย
สงบใจ และยินดีในอริยตัจ ๕
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ใจที่ไม่ฟุ้งซ่าน ใจ
ตั้งมั่นอยู่ในอริยตัจ ๕
๗. อุpekขาสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ใจที่เป็นกลาง
และกระทำให้สัมปยุตตธรรมธมมาเต็มอในอริยตัจ ๕

ถาม. พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเปรียบเทียบ โภชณงค์ ๗
ประการนั้น กับรตนะ ๗ ประการ ของพระเจ้าจักรพรรดิราช
ไว้ได้อย่างไร ?

ตอบ. ทรงแต่งตั้งเปรียบเทียบไว้ดังนี้ คือ;—

๑. สติสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ ช้างแก้ว
๒. ธรรมวิจยสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ
ม้าแก้ว
๓. วิริยสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ จักรแก้ว
๔. ปิณีสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ แก้วมรกต
๕. บีสัททฐิสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ
นางแก้ว
๖. สมาริสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ
ขุนพลแก้ว
๗. อุเปกขาสัมโพชณงค์ เทียบด้วยรตนะ คือ
ขุนคลังแก้ว

ถาม. เราจะปฏิบัติอย่างไร สติสัมโพชฌงค์จึงจะตั้ง
อยู่ได้ในอรรถกถาคณิศานของเรา ?

ตอบ. ปฏิบัติดังนี้ คือ;—

๑. ต้องมีสติกำหนดไม่ขาดในอริยาบถทั้ง ๔
คือ เดิน, ยืน, นั่ง, นอน,

๒. ไม่ควรคบกับคนที่มึสติหลงลืม เผลอเรือ
ใจเบา ท้อถอย

๓. ควรคบกับคนที่มึสติหนักแน่น มั่นคง
มีธรรม

๔. สติที่กำหนดอยู่นั้น ไม่ให้ขาด ให้ติดต่อกัน
สม่ำเสมอ

ต้องปฏิบัติในธรรมทั้ง ๕ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้ว
นี้ สติสัมโพชฌงค์จึงจะตั้งอยู่ได้ในคณิศานของเรา

ถาม. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ จะตั้งอยู่ในคณิศานของ
เราได้นั้น จะปฏิบัติอย่างไร ?

ตอบ. ปฏิบัติดังนี้ คือ;—

๑. หมั่นเรียน ต่บทนา ถามถึงใจความของ ๗๗
 ๒. ทำวัตถุภายนอก เช่น ทออยู่ที่อาศัย ดบง จักร ฝ้านุง
 ๓. ทำอินทรีย์ ๕ ให้สม่ำเสมอ กือ ศรัทธา กับ
 ๔. ให้ห่างจากคนที่ไม่ดี (หรือคนพาด)
 ๕. ควรคบค้าสมาคมกับบัณฑิต มีพหุสูตร มีปัญญา
 ๖. มีความคิดดกซง ซึ่งเกี่ยวกับรูป นาม ๗๗

อายตนะ ธาตุ ปฏิจจตมุปบาท

ถ้าปฏิบัติตามดังที่ไดกล่าวมานี้ ๗๗ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์
 จะตั้งอยู่ได้ในสันดานของเรา

ถาม. วิริยสัมโพชฌงค์ จะตั้งอยู่ได้ในสันดานของเรา
 นั้น จะปฏิบัติอย่างไร ?

ตอบ. ต้องปฏิบัติอย่างนี้ คือ:—

๑. พิจารณาเสมอว่า ภัยในอบาย เป็นของน่ากลัว

ที่สุด

๒. พิจารณาเสมอว่า วิริยะ^๕ นั้น มีอำนาจมาก และ
มีอำนาจหลาย ๆ อย่าง คือพิจารณา อานิสงค์^๔ ของความ
เพียร^๕ เหนือ

๓. พิจารณาเสมอว่า ทางตาย^๕ เป็นทางที่พระพุทธเจ้า
เป็นต้น และสัตว์^๕ ทุรกายได้ดำเนินไปแล้ว เราก็จะ
พยายามดำเนินไปให้เหมือนท่าน

๔. พึงพิจารณาเสมอว่า อาหารที่เรารับประทานแล้ว
นั้น ทำให้มีกำลังแข็งแรง เพราะฉะนั้น เราต้องประกอบ
ความเพียร เพื่อปฏิบัติธรรมให้ได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน
โดยไม่ช้า

๕. พิจารณาถึงมรดกอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า คือ
อริยทรัพย์ ๗ ประการ

๖. พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า

๗. พิจารณาถึงชาติอันประเสริฐ คือ เราได้เป็นบุตร
และสาวกของพระพุทธเจ้า

๘. พิจารณาถึงเพื่อนผู้ประพฤติกุศล^๕ ซึ่งเป็นผู้สูงสุด
เช่นพระอัครบุตรี เป็นต้น

๙. เว้นจากบุคคลที่หมดความหัดหู่ ท้อถอย และ
เกียจคร้าน

๓๐. ให้คบแต่บุคคลที่ขยันหมั่นเพียร ตั้งใจประพฤติ
ปฏิบัติจริง ๆ

๓๑. น้อมใจไปในความเพียรเสมอ ๆ

ถ้าปฏิบัติได้ตามนี้ วิริยะสัมโพชฌงค์จะตั้งอยู่ได้ใน
ต้นตานของเราเป็นแน่นอน

ถาม. บิณฑมโพชฌงค์ จะตั้งอยู่ได้ในต้นตานของเรา
นั้น จะปฏิบัติอย่างไร ?

ตอบ. ปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือ—

๑. พุทธานุสัสติ ระตถกถงคุณของพระพุทธเจ้า
๒. ชัมมานุสัสติ ระตถกถงคุณของพระธรรม
๓. สังฆานุสัสติ ระตถกถงคุณของพระสงฆ์
๔. ตัตถานุสัสติ ระตถกถงคุณของคัตถ์เนื่อง ๆ
๕. จาคานุสัสติ ระตถกถงการบริจาทานเนื่อง ๆ
๖. เทวตานุสัสติ ระตถกถงคุณธรรมที่ททาคนให้เป็น
เทวดา มี ศรัทธา, ศีล, สุตตะ, จาคะ และปัญญา เป็นต้น

๑. อุปถัมภ์มานต์ดี ระลึกถึงคุณของพระนิพพาน

๒. ระลึกถึงคุณของพระรัตนะทั้ง ๓ มีความเชื่อแน่วแน่
ไม่แปรผัน และระงับบุคคตผู้ไม่เต็มใจในพระรัตนครัย

๓. คบหากับบุคคตผู้มีความถนัดนมใน พระ รัตน ครัย
คือบุคคตผู้มากไปด้วยความเชื่อ ความเต็มใจ และมี
ดีมีมาคารวะอ่อนน้อมต่อพระรัตนครัย

๓๐. พิจารณาถึงพระสูตรที่ให้เกิดความเต็มใจ เช่น
ปฐาบทนัยสูตร เป็นต้น

๓๑. มีกรรมบัต คือ ความปลื้มใจอยู่ในธรรมเสมอ ๆ
และพยายามกำหนดตามอิริยาบถทั้ง ๔ และกำหนดทุก ๆ
ทวาร อย่าให้เผดอมาก ถ้าไม่เผดอจากรูปนามได้มาก
เท่าไร เป็นดีมากกว่านั้น

ถ้าปฏิบัติได้ตามนี้ บัดดีมีโพชฌงค์จะตั้งอยู่ได้ใน
ต้นคานของเรา

ถาม. บัดดีมีโพชฌงค์ จะตั้งอยู่ได้ในต้นคานของ
เรานั้น จะปฏิบัติอย่างไร ?

ตอบ. ปฏิบัติอย่างนี้ คือ—

๑. รับประทานอาหารอันประณีต
๒. อยู่ในททศบาย
๓. เสพอิริยาบถเป็นททศบาย
๔. มีการพิจารณาอยู่เสมอว่า เรา, เขา, และสัตว์
ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของ ๆ คน แล้ววางตนเป็นกลาง
๕. เว้นจากคนพาด ทมิทกยาหยาบ วาจาหยาบ ใจ
หยาบ ไม่มีความสังตารต่อสัตว์ทั้งหลาย
๖. ควรคบแต่คนทมิทกยาวาจาใจดี และมีใจดีขุม
๗. มีบัตถศีลธรรม คือกายวาจาและใจตั้งเรียบร้อย
อยู่เสมอ

ถ้าปฏิบัติได้ตามนี้ บัตถศีลสัมโพชฌงค์จะตั้งอยู่ได้
ในต้นคานของเรา

ถาม. สมาริธัมโพชฌงค์ จะตั้งอยู่ได้ในต้นคานของ
เรานั้น จะปฏิบัติอย่างไร ?

ตอบ. ต้องปฏิบัติอย่างนี้ คือ :-

๑. รักษาอวัยวะร่างกายให้สะอาด แม้สิ่งของต่าง ๆ
ก็ต้องให้สะอาด และเก็บให้เรียบร้อย

๒. ทำอินทรีย์ ๕ ให้เต็มอกกัน คือ ให้ดีทั้งห้ากับปัญญา
 สมาริกับวิริยะ มีความต้งมาเต็มอกกัน

๓. ให้ฉลาดต่อกถิณนิมิตต์ต่าง ๆ ที่เป็นอารมณ์ของ
 สมาริ ซึ่งมาปรากฏอยู่ณัน คือฉลาดต่อการแกอารมณ์นเอง

๔. ยกใจในส่มยทควรยก เช่น ใจที่ท้อถอย วิริยะ
 หย่อนลง ควรยกให้ใจตั้งงน โดยยังข่มมวิจัยส่มโพชฌงค์
 และปัดส่มโพชฌงค์ให้เกดงน

๕. ข่มจิตในส่มยทควรข่ม เช่น เมื่อวิริยะมากเกินไป
 ทำให้ใจฟุ้งซ่าน ขณะนั้นควรข่มจิตไว้ โดยยังปัดส่มโพชฌงค์
 สมาริส่มโพชฌงค์ อูปอกขาส่มโพชฌงค์ให้เกดงน
 และควรให้อิวาทตัวเอง หรืออกดเดี่ยบ่าง เพื่อให้ใจสงบ

๖. ยังจิตให้ระเวง เช่น ขณะทีใจเหี่ยวแห้ง ควรแก้
 ให้ใจตคไต้ แซ่มงน

๗. วางเฉยในส่มยทควรวางเฉย เช่น ส่มยใดจิตอากัย
 ส่มมาปฏิบัติ ไม่หุดหู่ ไม่ฟุ้งซ่าน แซ่มงน เป็นไปต้งมาเต็มอก
 ในอารมณ์ ดำเนินไปสู่ทางแห่งความต้งบ ส่มยนั้น ไม่ต้อง

ชวนชวาย พยายามในการยกการช่มและให้รำเริง คือให้
วางเฉยนั่นเอง

๘. เว้นจากคนที่มีใจฟุ้งซ่าน

๙. ควรคบกับคนที่มีใจแน่วแน่ ใจเข้มแข็ง

๑๐. ควรปรารถนาอยู่แต่ในฌานในวิโมกข์

๑๑. น้อมใจไปในสมาธิธรรมนั้นอยู่เด่มอ ๆ

เมื่อปฏิบัติตามที่ใดก็ตามมานั้น สมาธิตัมโพชฌงค์จะตั้ง
อยู่ได้ในสันดานของเรา

ถาม. สมาธิตัมโพชฌงค์เกิดขึ้นมานั้น ต่อมาด้วยความ
หุดหู่ที่ถ้อย ให้แก่ด้วยการปดอบ หรือยกย่อง เวลา
ฟุ้งซ่าน ใจสูงมากเกินไป ควรให้โอวาท ใจที่เหี่ยวแห้งนั้น
ควรแก้ไขให้สดได้ ก็เข้าใจดีแล้ว แต่อยากทราบว่ใจที่
ถ้อยถอยนั้นจะแก้ไย ?

ตอบ. แก้ไยอย่างนี้ คือ:—

ก. แก่ด้วยการเจริญธรรมวิจยตัมโพชฌงค์ วิริย-
ตัมโพชฌงค์ และปีติตัมโพชฌงค์

ข. แก้วด้วยคุณธรรม & ประการ คือ:—

๑. โยนิโสมนสิการ ได้ใจกรรมฐานโดย

แบบกาย

๒. อารกธาตุ พยายามปรารภความเพียร

๓. นิกุภมธาตุ พยายามออกจากความเกียจคร้าน

๔. ประกุกมธาตุ พยายามก้าวหน้าไม่ถอยหลัง

ค. แก้วด้วยองค์คุณอีก ๖ ประการ ตามนัยแห่ง

อรรถกถา คือ:—

๑. รูปร่างในโกชณะ ย่อมรับประธานมาก
เกินควร

๒. เป็ดย่นอิริยาบถ

๓. เฟื่องคแต่เงจันท์ แสงไฟ คบเพลิง แสงอาทิตย์

๔. อยู่ในที่แจ้ง ๆ

๕. คบมิตรที่ดี ๆ

๖. ต้นทนาแต่เรื่องธรรม ที่เป็นประโยชน์แก่การ

ปฏิบัติ เช่นชุดงศ์ ๓๓

ถาม. ใจที่ฟุ้งซ่านมากเกินไปนั้น จะแก้ไขด้วยอุบาย
อย่างไรบ้าง ?

ตอบ. แก้ได้ด้วยอุบายอย่างนี้ คือ:—

ก. แก้ได้ด้วยการเจริญบัตถัทธิตัมโพชฌงค์ ตมาธิ-
ตัมโพชฌงค์ และอุปกษัตตัมโพชฌงค์

ข. แก้ด้วยคุณธรรมอีก ๗ ประการ คือ:—

๑. โยนิโสมนสิการ ใส่ใจโดยอุบายแยบคาย

๒. พหุสูตร เรียนมาก สดับรับฟังมาก

๓. สอบถามพระอาจารย์บ่อย ๆ

๔. ขำนาญในพระวินัยทั้ง ๒ คือ สังฆรวินัย ๕
ปทานะวินัย ๕

๕. คบกับพระมหาเถระ

๖. คบแต่คนดี ๆ

๗. สนทนาแต่สิ่งที่ควรที่ถูกต้อง เช่น ชุดงค์ ๑๓

ถาม. ผู้ปฏิบัติ ครนเมื่อใจเหี่ยวแห้ง จะแก้ในแนว
ปฏิบัติอย่างไร ? จึงจะตัดได้ ?

ตอบ. ผู้ปฏิบัติ ครนเมื่อใจเหี่ยวแห้ง จะแก้ได้
อย่างไร คือ:—

๑. ให้พิจารณาถึงตั้งเวกวัตถุ ๘ คือ ชาติ ชรา พยาธิ
 มรณะ ทุกข์ในอบายภูมิ ทุกข์มีวิฏฐะเป็นมูลในอดีต ทุกข์
 มีวิฏฐะเป็นมูลในอนาคต ทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็น
 มูลในปัจจุบัน

๒. ให้ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย

ถาม. อุปเพกชาติมีโพชนงค์ จะต้องอยู่ในต้นตานของ
 เรานั้น จะปฏิบัติอย่างไร ?

ตอบ. ปฏิบัติอย่างนี้ คือ

๑. ให้วางตนเป็นกลางในสังขารด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ

ก. ด้วยการพิจารณาถึงความทุกข์ต่อทงหตายเป็นผู้
 มีกรรมเป็นของ ๆ ตน

ข. ด้วยการพิจารณาโดยปรมัตถ์ว่า ไม่มีดีดี
 บุคคลดีดี คน เรา เขา ไม่มีหญิง ไม่มีชาย
 ไม่มีคนมี ไม่มีถิ่น

๒. ให้วางตนเป็นกลางในสังขารด้วยอาการ ๒ อย่างคือ

ก. ด้วยการพิจารณาถึงความไม่มีเจ้าของ

ข. ด้วย การ พิจารณา ถึง ความ เป็น ของ เป็น ไป
 ชวครุ ชวคราว เหมือนของชอยมเขามา

๓. ให้เว้นจากบุคคลที่ยึดมั่นในบุตร ญาติ พี่น้อง และ
 ยึดมั่น ถ่อมมั่น ในวัตถุสิ่งของต่าง ๆ

๔. ให้คบหาสมาคมแต่บุคคลที่ไม่ยึดมั่น ถ่อมมั่นในสัตว์
 และสิ่งของต่าง ๆ คือ ให้วางตนเป็นกลางในสัตว์และสิ่งขาร

๕. น้อมใจไปในอิริยาบถทั้ง ๕ และทุก ๆ อารมณ์ ไม่
 ให้เผดอไปจากรูปนาม ให้วางใจเฉย ๆ เป็นกลางอยู่กับรูป
 กับนามเท่านั้น

เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ อุเบกขาत्मโพชฌงค์ก็จะตั้งอยู่ได้ใน
 ดันดานของคน

ถาม. แนวสติบัญญัติฐานเทศนานั้น จะพิจารณาใน
 โพชฌงคธรรมนั้นอย่างไร ?

ตอบ. จะพิจารณาในโพชฌงคธรรมอย่างนี้ คือ—

๑. ภายในดันดานของเรา นั้น มีสติत्मโพชฌงค์อยู่
 แล้ว ก็ให้รู้ยู่ว่าดันดานของเรา มีสติत्मโพชฌงคธรรม
 ปราภฏอยู่

๒. ภายในต้นตานของเรานั้น สัตติสัมโพชฌงค์ธรรม
ไม่ปรากฏแล้ว ก็ให้รู้ว่า ภายในต้นตานของเรานั้น สัตติสัม-
โพชฌงค์ธรรมไม่ปรากฏแล้ว

๓. ภายในต้นตานของเรานั้น สัตติสัมโพชฌงค์อันยังไม่
เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการใด ก็ให้รู้ว่าประ-
การนั้น

๔. ภายในต้นตานของเรานั้น สัตติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว
ย่อมเจริญบริบูรณ์ด้วยประการใด ก็ให้รู้ว่าการนั้น
ถ้าได้ปฏิบัติตามทกถาออกมาแล้วนั้น ชื่อว่า ได้พิจารณา
สัตติสัมโพชฌงค์ธรรม

หมายเหตุ ชัมมวิจยสัมโพชฌงค์ธรรม เป็นต้น จน
ถึงอุเปกขาสัมโพชฌงค์ธรรม พิจารณาเหมือนกับสัตติสัม-
โพชฌงค์ธรรม ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น

ถาม. ผู้เจริญโพชฌงค์ธรรมทั้ง ๗ ประการนั้น จะรู้
รูปนามและพระไตรลักษณ์ ได้อย่างไร ?

ตอบ. รู้ได้อย่างนี้ คือ:—

ก. รูปร่างนาม

๑. โปชนองคกรรม ๘ ประการนั้น เป็นนามกรรมแท้ๆ

ข. รูพระไตรลักษณ์

๑. เมื่อนามกรรมทั้งหลายนั้น คับไป หรือเต็มไป
ไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง เป็นอนิจจลักษณะ

๒. เมื่อนามกรรมทั้งหลายนั้น เกิดขึ้นและดับไปๆไม่
หมดสักที เพราะเหตุนี้ ดรรพดีดจึงมีความลำบาก ความ
ลำบากนั้นแหละเป็น ทุกขลักษณะ

๓. เมื่อนามกรรมทั้งหลายนั้น ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน
ไม่แน่นอน ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใครๆ ไม่มีสาระ
แก่นสาร จึงเป็น อนัตตลักษณะ

จบ โปชนองคบัญญัติ

วิธีจับบัญญัติ

ถาม. ตัจจะมกัอย่างไร คืออะไรบ้าง?

ตอบ. ตัจจะมี ๔ อย่าง คือ:-

๑. ทุกขตัจจะ

๒. สมุทยสังขะ

๓. นิโรธสังขะ

๔. มัคคสังขะ

ถาม. เพราะเหตุใดจึงเรียกว่า สังขะ?

ตอบ. เพราะเหตุว่า เป็นสภาพที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็น
สภาพที่จริง ที่แท้ไม่แปรผัน

ถาม. สังขะทั้ง ๔ ประการนั้น มีสภาวะเป็นอย่างไร
บ้าง?

ตอบ. มีสภาวะเป็นอย่างไร—

๑. สภาวะของทุกขสังขะ คือ ทุกข์ ดำบาก
ทรมาณ เป็นสภาพที่มีจริง ๆ

๒. สภาวะของสมุทยสังขะ คือ เหตุให้ทุกข์เกิด
เป็นสภาพที่มีจริง ๆ

๓. สภาวะของนิโรธสังขะ คือ ความดับทุกข์
เป็นสภาพที่มีจริง ๆ

๔. สภาวะของมัลลคัสัจจะ คือ หนทางให้ถึงความ
ดับทุกข์ เป็นดีภาพที่มีจริง ๆ (หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา)

ถาม. กิจของตัจจธรรม & ประการนั้น คืออะไร
บ้าง?

ตอบ. กิจของตัจจธรรมทั้ง & ประการนั้นคือ:—

๑. ทุกขสัจจะ เป็นปริยญเญยยกิจ คือ ผู้ปฏิบัติมี
หน้าที่กำหนดรู้

๒. สมุททยสัจจะ เป็นปหาคัพพกิจ คือ ผู้ปฏิบัติมี
หน้าที่จะต้องละ

๓. นิโรธสัจจะ เป็นตัจจนิภาคัพพกิจ คือ ผู้ปฏิบัติ
มีหน้าที่ทำให้แจ้ง

๔. มัลลคัสัจจะ เป็นภาเวคัพพกิจ คือ ผู้ปฏิบัติมี
หน้าที่จะต้องเจริญบ่อย ๆ

ถาม. ในตติบัญญัติฐานเทศนานั้น ตัจจะทั้ง & ประการ
จะพิจารณาอย่างไรบ้าง?

ตอบ. พิจารณาอย่างนค๑:—

๑. สังขารธรรมทั้งหลายที่เป็นไปในภุมิ ๓ เป็นทุกข
 ด้จจะ ที่ถูกต้องจริง ๆ
๒. คันหา โสภะนน เป็นด้มทุยด้จจะ ที่ถูกต้องจริง ๆ
๓. นิพพานัน เป็นนิโรธด้จจะ ที่ถูกต้องจริง ๆ
๔. มรรคทง ๘ เป็นหนทางให้ถึงพระนิพพาน เป็น
 มัคคด้จจะ ที่ถูกต้องจริง ๆ ให้พิจารณาดังที่ได้อธิบายมานัน.

ถาม. ทุกขด้จจะได้แก่อะไรบ้าง?

ตอบ. ได้แก่ชาติ, ชรา, พยาธิ, มรณะ, โสภะ,
 ปรีเทวะ, เป็นต้น.

ถาม. อะไรเรียกว่า ชาติ?

ตอบ. ภพต่าง ๆ ของด้ตวทงหลาย ที่เกิดขึ้นใน
 ระหว่างปฏิด้นธนน เรียกว่า ชาติ

ถาม. อะไรเรียกว่า ชรา?

ตอบ. ภพต่าง ๆ ของด้ตวทงหลาย เกิดขึ้นมาแล้วจน
 กระทงชรา มีพन्हก ผมหงอก หนงเหวย ชาญด้น ตามัวง
 เป็นต้น เรียกว่า ชรา

ถาม. อะไรเรียก มรณะ?

ตอบ. ภาพต่าง ๆ ของสัตว์ทงหลาย เมื่อชนรทง ๕
 ๕๐๐๐ ๕๑๐๐ ๕๒๐๐ ๕๓๐๐ ๕๔๐๐ ๕๕๐๐
 ๕๖๐๐ ๕๗๐๐ ๕๘๐๐ ๕๙๐๐ ๖๐๐๐
 ๖๑๐๐ ๖๒๐๐ ๖๓๐๐ ๖๔๐๐ ๖๕๐๐ ๖๖๐๐ ๖๗๐๐ ๖๘๐๐ ๖๙๐๐ ๗๐๐๐
 ๗๑๐๐ ๗๒๐๐ ๗๓๐๐ ๗๔๐๐ ๗๕๐๐ ๗๖๐๐ ๗๗๐๐ ๗๘๐๐ ๗๙๐๐ ๘๐๐๐
 ๘๑๐๐ ๘๒๐๐ ๘๓๐๐ ๘๔๐๐ ๘๕๐๐ ๘๖๐๐ ๘๗๐๐ ๘๘๐๐ ๘๙๐๐ ๙๐๐๐
 ๙๑๐๐ ๙๒๐๐ ๙๓๐๐ ๙๔๐๐ ๙๕๐๐ ๙๖๐๐ ๙๗๐๐ ๙๘๐๐ ๙๙๐๐ ๑๐๐๐๐
 ได้แก่จตุ คือตายไป อย่างนี้เรียกว่า มรณะ

ถาม. อะไรเรียกว่า โสกะ?

ตอบ. วัตถุตั้งของต่าง ๆ อันใดอันหนึ่ง เดี่ยวไป เดื่อม
 ไป หายไป หมดไป โจรลักไป แดกทำตายเป็น ทำให้
 เกิดทุกข์ ทรมาณด้วยความเป็นห่วง อย่างนี้เรียกว่า โสกะ

ถาม. อะไรเรียกว่า ปริเทวะ?

ตอบ. วัตถุตั้งของต่าง ๆ อันใดอันหนึ่ง เดี่ยวไป เดื่อม
 ไป หายไป หมดไป โจรลักไป แดกทำตายเป็น ทำให้
 เกิดทุกข์ทรมาณ มีคร่ำครวญร้องไห้เป็นต้น อย่างนี้ เรียกว่า
 ปริเทวะ

ถาม. อะไร เรียกว่า ทุกขะ?

ตอบ. กายเป็นทุกข์ ใจเป็นทุกข์ การเจ็บกาย การ
 เจ็บใจ กายทนไดยาก ใจทนไดยาก ต่ภาวะเหล่านี้ เรียกว่า
 เป็นทุกข์

ถาม. สภาวะอย่างไรเรียกว่า โทมนัส?

ตอบ. จิตตั้งอยู่ในความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ
เศร้าใจ ระเหี่ยใจ สภาวะเหล่านี้ เรียกว่า โทมนัส

ถาม. สภาวะอย่างไร เรียกว่า อุปายาสะ?

ตอบ. สิ่งของต่าง ๆ อันใดอันหนึ่งเสียไป เสียไป
หายไป หมดไป โจรลักไป แคนทำตายไป ให้เกิดทุกข์
ทรมาน ระแวง หรือความคับแค้นใจ สภาวะเหล่านี้ เรียกว่า
อุปายาสะ

ถาม. อัมปิยสัมปโยคทุกขนั้น คือ อะไรบ้าง?

ตอบ. ความประสพกับสัตว์และสังขาร ซึ่งไม่เป็นที่รัก
และไม่อยากได้อารมณ์ที่เป็นอนิฏฐารมณ์ต่างๆ ไม่อยาก
คิดต่อกับสิ่งที่ไม่พอใจ เรียกว่า อัมปิยสัมปโยคทุกข

ถาม. บิยวิปปโยคทุกข คืออะไร?

ตอบ. ความพลัดพรากจากสัตว์และสังขาร ซึ่งเป็น
ของน่ารัก น่าพอใจ เรียกว่า บิยวิปปโยคทุกข

ถาม. อตัพภณียทุกข คืออะไร?

ตอบ. อตัพภณียทุกขนั้น คือ—

๑. ^{๖๘๒} ด้ตวทงหตย ม้ความปรารธนาว่า เราไม่แก้ด้ย
ก็จจะด้ ^{๑๘๒} แต่กห้ามไม่ได้ (ปฏิสนธิ)

๒. ^{๖๘๒} ด้ตวทงหตย ม้ความปรารธนาว่า เราไม่แก้ด้ย
ก็จจะด้ ^{๑๘๒} แต่กห้ามไม่ได้ (ชรา)

๓. ^{๖๘๒} ด้ตวทงหตย ม้ความปรารธนาว่า เราไม่เจ็บ
ไม่บ้วยด้ยก็จจะด้ ^{๑๘๒} แต่กห้ามไม่ได้ (พยาธิ)

๔. ^{๖๘๒} ด้ตวทงหตย ม้ความปรารธนาว่า เราไม่ตายด้ย
ก็จจะด้ ^{๑๘๒} แต่กห้ามไม่ได้ (มรณะ)

๕. ^{๖๘๒} ด้ตวทงหตย ม้ความปรารธนาว่า เราไม่เศร้าโศก
ด้ยใจ ไม่ร้องไห้ ไม่รำไร รำพรรณ ไม่คร่ำครวญ ไม่
ค้มคั่นใจ (โสภปวิเทวทุกขโทมนัสสอุปายาส) ก็จจะ
ด้ ^{๑๘๒} แต่กห้ามไม่ได้ ด้ภาวะทง ๕ ประการนี้ เรียกว่า
อल्पภณียทุกข

ถาม. ^{๖๘๒} ทุกขนนเมือว่าโดยย่อแล้ว ด้แก้อะไร?

ตอบ. ^{๖๘๒} ทุกขเมือว่าโดยย่อแล้ว ด้แก้อุปาทานขันธ์ทง ๕

จบ ทุกขสัจจะ

สมุทฺยสัจจ์ปะพะ

ถาม. ธรรมอันใดเรียกว่า สมุทฺยสัจจ์จะ?

ตอบ. ความปรารถนา ยินดี คิดใจในกามคุณารมณ์
ความปรารถนาในภพต่อ ๆ ไป และยึดมั่นคิดอยู่ด้วยอำนาจ
ตัณหาโดยะนั้น เรียกว่า สมุทฺยสัจจ์จะ

ถาม. ตัณหานามกอย่าง คืออะไรบ้าง?

ตอบ. มี ๓ อย่าง คือ กามตัณหา ภวตัณหา
วิภวตัณหา

ถาม. ตัณหาเกิดได้เพราะวัตถุอะไร?

ตอบ. อาศัยวัตถุตั้งของต่าง ๆ อันเป็นที่น่ารัก น่ายินดี
ในโลกลี้ ตัณหาจึงเกิดได้

ถาม. วัตถุอารมณ์ต่าง ๆ อันเป็นที่น่ารัก น่ายินดี
ได้แก่วัตถุอะไรบ้าง?

ตอบ. วัตถุที่น่ารัก น่ายินดี ได้แก่ บิยรูป สัตตรูป
มีอยู่ ๓๐ หมวด คือ:—

๑. จักขุ ไต่แก้ตา, โสตะ ไต่แก้หู, ฆานะ ไต่แก้จมูก,
ชีวหา ไต่แก้ذن, กายะ ไต่แก้กาย, มนะ ไต่แก้จิต,

๒. รูปารมณั, สัททารมณั, คันธารมณั, รตารมณั,
โผฏฐัพพารมณั, ฐัมมารมณั,

๓. จักขุวิญญาณ, โสตวิญญาณ, ฆานวิญญาณ,
ชีวหาวิญญาณ, กายวิญญาณ, มโนวิญญาณ,

๔. จักขุสัมผัสสังกะ คือ รูปกระทบกับตา, โสตสัมผัสสังกะ
คือ เสียงกระทบกับหู, ฆานสัมผัสสังกะ คือ กลิ่นกระทบกับ
จมูก, ชิวหาสัมผัสสังกะ คือ รตกระทบกับذن, กายสัมผัสสังกะ คือ
ความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น, กระทบกับกาย, มโนสัมผัส-
สังกะ คือ ธรรมารมณักระทบกับใจ,

๕. จักขุสัมผัสสังกะชา เวทนา, โสตสัมผัสสังกะชา เวทนา,
ฆานสัมผัสสังกะชา เวทนา, ชิวหาสัมผัสสังกะชา เวทนา, กายสัมผัส-
สังกะชา เวทนา, มโนสัมผัสสังกะชา เวทนา,

๖. รูปสัญญา, สัททสัญญา, คันธสัญญา, รตสัญญา,
โผฏฐัพพสัญญา, ฐัมมสัญญา

๗. รูปตัณหา, ตัถตตัณหา, คันธตัณหา, รตตัณหา, โผฏฐัพพตัณหา, ฆัมมตัณหา

๘. รูปคันหา, ตัถตคันหา, คันธคันหา, รตคันหา, โผฏฐัพพคันหา, ฆัมมคันหา

๙. รูปวิตกคะ, ตัถตวิตกคะ, คันธวิตกคะ, รตวิตกคะ, โผฏฐัพพวิตกคะ, ฆัมมวิตกคะ

๑๐. รูปวิจารณ์, ตัถตวิจารณ์, คันธวิจารณ์, รตวิจารณ์, โผฏฐัพพวิจารณ์, ฆัมมวิจารณ์

สภาวะต่าง ๆ ดังที่ไดกล่าวมาแล้ว ๓๐ ข้อ^๕ เป็นที่
น่ารัก (บียรูป)^๖ เป็นที่น่ายินดี (สาครรูป)^๗ วัตถุอารมณ์
เหล่านี้^๘ คันหาเข้าไปคิดได้

ถาม. เมื่อกกล่าวโดยย่อแล้ว บียรูป สาครรูป ได้แก่
กรรมอะไรบ้าง ?

ตอบ. ได้แก่กรรมเหล่านี้^๙ คือ โลกียจิต ๘๓ เจตสิก ๕๒
รูป ๒๘ โลกียกรรมทั้งหลายโดยย่อเป็น บียรูป สาครรูป
ดังนั้น บียรูป สาครรูป^{๑๐}นี้ คันหาเข้าไปคิดได้.

จบ สมุทฺยสัจจะ

นิโรธสัจจะ

ถาม. ทุกขนิโรธสัจจะ ได้แก่อะไร ?

ตอบ. ได้แก่คณาธิบดีไปโดยไม่มีเหลือ หดุดพันจาก
คณา คณาไม่กำเร็บ ทุกขดับไปหมด ได้แก่นิพพาน
นั่นเอง เรียกว่า ทุกขนิโรธสัจจะ

ถาม. คณาธิบดีไปโดยไม่มีเหลือนั้น ดับไปที่ไหน ?

ตอบ. ดับไปที่ขันธ์รูป สาครูป

ถาม. นิโรธนั้นดับทุกขหมดตั้งแต่ ๓ กาลหรือ หรือว่า
ยังเหลืออยู่ในกาลไหนบ้าง ถ้าเหลือ ๆ อะไร ?

ตอบ. ดับหมดทั้ง ๓ กาล คือ อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน

ถาม. สภาวะของนิโรธนั้นเป็นขันธ์ ชาติ อายตนะ
ด้วยหรือเปล่า ?

ตอบ. ไม่เป็นขันธ์ แต่เป็นขันธ์มชาติ เป็นขันธ์มายตนะ

ถาม. นิโรธ มีอรรถอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. มีอรรถ ๔ อย่าง คือ—

๑. นิสฺสรณภูริโฐ มื่อรรถว่า ออกไปจากกิเลส และ
กองทุกข์

๒. วิเวกภูริโฐ มื่อรรถว่า ต้งคจากกิเลส

๓. อสงขตภูริโฐ มื่อรรถว่า ไม่ถูกบ้จจัยปรุงแต่ง

๔. อมตภูริโฐ มื่อรรถว่า ไม่ตาย

ถาม. ผู้ปฏิบัติจะตองอาศัยอะไร จึงจะทำนิโรธ
ให้แจ้งได้ ?

ตอบ. ตองอาศัยมรรค คือเจริญมรรค จึงจะทำนิโรธ
ให้แจ้งได้

ถาม. ผู้ปฏิบัติจะตองอาศัยอะไรเป็นเครื่องหมาย จึง
จะกำหนดรู้ได้ว่า ตนเป็นผู้แจ้งนิโรธแล้ว ?

ตอบ. อาศัยอารมณ์ เมื่อถึงนิพพาน คือ มั่นพพาน
เป็นอารมณ์แล้วจึงจะแจ้งนิโรธได้

ถาม. นิโรธนั้นจะรู้แจ้งได้ในจิตดวงไหน ?

ตอบ. รู้แจ้งได้ในมคคจิต

ถาม. ผู้ปฏิบัติจำเป็นหรือไม่ ที่จะต้องทำนิโรธให้แจ้ง หรือว่าเป็นแต่จะให้กิเลสดับไปอย่างเฉยเท่านั้น ไม่ต้องทำนิพพานให้แจ้งก็ได้ ?

ตอบ. จำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการทำนิโรธให้แจ้ง ก็คือการถึงพระนิพพาน การถึงพระนิพพาน ก็คือการดับกิเลส

ถาม. อะไรทำให้พระโสดาบัน เป็นเอกพิชิต คือเกิดชาติเดียวบ้าง, โถงโถง เกิด ๒-๖ ชาติบ้าง, สัตตักขัตตปุรณะ เกิด ๗ ชาติเป็นอย่างมากมายบ้าง ?

ตอบ. อินทรีย์ ๕ ทำให้พระโสดาบันเป็นไปเช่นนั้นคือ

ก. ถ้าอินทรีย์ ๕ แยกดำ เป็น เอกพิชิต

ข. ถ้าอินทรีย์ ๕ ปานกลาง เป็น โถงโถง

ค. ถ้าอินทรีย์ ๕ อ่อน เป็น สัตตักขัตตปุรณะ

ถาม. นิโรธนั้นมรรมาชาติรู่หรือไม่ ? คือหมายความว่า เป็นวิปัสสนาและปัญญาด้วยหรือเปล่า ?

ตอบ. ไม่มี, เพราะนิพพานเป็นอารมณ์ วิปัสสนาและปัญญาเป็นแต่เพียงทางให้ถึงนิโรธ คืออากัสมัญญา นำไปเท่านั้น

ถาม. อากาโรของนิพพานนั้นเป็นอย่างไร ?

ตอบ. เป็นอย่างนี้ คือ:—

๑. อุปฺปาโท สงฺขารา ความเกิดขึ้น เป็นสังขาร
 อนุปฺปาโท นิพฺพานํ ความไม่เกิดขึ้น เป็นนิพพาน

๒. ปวตฺตํ สงฺขารา รูปนามที่ยังเป็นไปอยู่เป็นสังขาร
 อปฺปวตฺตํ นิพฺพานํ รูปนามที่ไม่เป็นไปอีก คือดับ เป็น
 นิพพาน

๓. นิมิตฺตํ สงฺขารา นิมิตฺตมิตฺตา หุ จมฺภก เป็นต้น
 เป็นสังขาร อนิมิตฺตํ นิพฺพานํ ไม่มีนิมิตร เป็นนิพพาน

๔. आयुหนา สงฺขารา การประมอดมาซึ่งทุกข์ เป็น
 สังขาร อนาคตุหนา นิพฺพานํ การไม่ประมอดมาซึ่งทุกข์
 เป็นนิพพาน

๕. ปฏิสฺสนุธิสงฺขารา การเกิด คือการถือปฏิสนธิ
 เป็นสังขาร อปฺปฏิสฺสนุธิ นิพฺพานํ การไม่เกิด คือไม่ถือ
 ปฏิสนธิ เป็นนิพพาน (ปฏิสนธิภิกขุธรรม)

จบ นิโรธสัจจะ

มคคัสจา

ถาม. มคคัสจา^๕นั้น คืออะไร ?

ตอบ. คือมรรคมองค์ ๘

ถาม. มรรคมองค์ ๘ คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. คือสัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชวะ, สัมมาวายามะ, สัมมาตติ, สัมมาสมาธิ,

ถาม. มรรคทั้ง ๘ นั้น แต่ละข้อหมายความว่าอย่างไร โดยองค์ธรรมได้แก่อะไร ?

ตอบ. หมายความว่า^๕นี้ คือ

๑. สัมมาทิฐิ = ความเห็นชอบ องค์ธรรมได้แก่ บัญญาเจตสิก ในมหาภูตญาณสัมปยุตตจิต ๕ มหาภิรียาญาณสัมปยุตตจิต ๕ อปัปนาชวนจิต ๒๖

๒. สัมมาสังกัปปะ = ความดำริชอบ องค์ธรรมได้แก่ วิตกเจตสิกในมหาภูตจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘

ปฐมฌานจิต ๓๐ หรือรูปกุศลจิต ๓ รูปกิริยาจิต ๓
โถกุตตรจิต ๘

๓. สัมมาวาจา = วาจาชอบ องค์ธรรมได้แก่
สัมมาวาจาเจตสิก ในมหากุศลจิต ๘ โถกุตตรจิต ๘

๔. สัมมากัมมันตะ = ทำการงานชอบ องค์ธรรม
ได้แก่ สัมมากัมมันตเจตสิก ในมหากุศลจิต ๘ โถกุตตรจิต ๘

๕. สัมมาอาชวะ = เป็นอยู่ชอบ องค์ธรรมได้แก่
สัมมาอาชวเจตสิก ในมหากุศลจิต ๘ โถกุตตรจิต ๘

๖. สัมมาวายามะ = เพียรชอบ องค์ธรรมได้แก่
วิริยเจตสิก ในมหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อปัปนา
ชวนจิต ๒๖

๗. สัมมาสติ = ระลึกชอบ องค์ธรรมได้แก่ สติ-
เจตสิก ในมหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อปัปนาชวนจิต ๒๖

๘. สัมมาสมาธิ = ตั้งใจชอบ องค์ธรรมได้แก่
เอกัคคตาเจตสิก ในมหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘
อปัปนาชวน ๒๖

ถาม. มัคคะ แปลว่าอย่างไร หมายความว่าอย่างไร ?

ตอบ. มัคคะ แปลว่า หนทาง หมายความว่า เป็นเหตุ
ให้ถึงมัคคญาณ ผลญาณ

ถาม. มรรคทั้ง ๘ นั้น ย่อมลงในสิกขา ๓ ได้อย่างไร ?

ตอบ. ย่อได้ดังนี้ คือ :—

๑. ตั้มาวาจา, ตั้มากัมมันตะ, ตั้มาอาชีวะ, ย่อมลงใน อธิศีลสิกขา

๒. ตั้มาวาชามะ, ตั้มาตติ, ตั้มาตมาริ ย่อมลงใน อธิจิตตสิกขา

๓. ตั้มาทิฏฐิ, ตั้มาตังกัปปะ, ย่อมลงใน อธิปัญญาสิกขา

ถาม. อะไรเรียกว่า สมมาทิฏฐิ

ตอบ. ปัญญาที่รู้แจ้ง เห็นจริง ซึ่งอริยตั้จทั้ง ๔ เรียกว่า สมมาทิฏฐิ

ถาม. ตั้มาตังกัปปะ หมายความว่าอย่างไร มี
ก้อย่าง อะไรบ้าง ?

ตอบ. หมายความว่า ความดำริชอบ มี ๓ อย่าง คือ :—

๑. เนกขมุขสงกฺกโป = คือ ดำริเพื่อออกจากกาม (วิตกชนิดหนึ่ง)

๒. อพฺยาปาทสงกฺกโป = คือ ดำริเพื่อห่างจาก โทสะ ประกอบด้วยเมตตา (วิตกชนิดหนึ่ง)

๓. อวิหีสาสงกฺกโป = คือ ดำริเพื่อไม่เบียดเบียน และประกอบด้วยกรุณา (วิตกชนิดหนึ่ง)

ถาม. สมุมาวาจา แปลว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ?

ตอบ. แปลว่า เจรจาชอบ ได้แก่เว้นจาก วจิตฺตจฺริต ๕ มี ๕ เว้นจากพูดเท็จ พูดคำหยาบ เป็นต้น

ถาม. สมุมากมฺมฺนโต แปลว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ?

ตอบ. แปลว่า ทำการงานชอบ ได้แก่เว้นจากกาย ทุจริต ๓ มี ๓ ข้อคือ เป็นต้น

ถาม. สมุมาอาชโว แปลว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ?

ตอบ. แปลว่า เป็นอยู่ชอบ ได้แก่ เว้นจากกาย ทุจริต ๓ วจิตฺตจฺริต ๕

ถาม. สมุมาวายาโม แปลว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ?

ตอบ. แปลว่า เพียรชอบ ได้แก่ ดัมมปธานทั้ง ๕ คือ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน
ของคุณ

๒. ปธานปธาน เพียรระบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมไป

๓. ภาวนापธาน เพียรบำเพ็ญกุศลให้มากขึ้นในตน

๔. ออนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
มิให้เสื่อมไป

ถาม. สมุมาสติ แปลว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ?

ตอบ. แปลว่า ระลึกชอบ ได้แก่ ดัตถพิจารณาสติ-
บัญญัติทั้ง ๕ คือ :-

๑. ดัตถพิจารณาภายในกายนั้น เรียกว่า กายานุ-
บัสสนาสติบัญญัติ

๒. ดัตถพิจารณาเวทนาในเวทนานั้น เรียกว่า เวทนานุ-
บัสสนาสติบัญญัติ

๓. ดัตถพิจารณาจิตในจิตนั้น เรียกว่า จิตตานุ-
บัสสนาสติบัญญัติ

๕. ตัถิที่พิจารณาธรรมในธรรม (มีกามฉันทนิเวรณะ
เป็นต้น) ^๕ นั้น เรียกว่า ธัมมานุပ္ปัสสนาสติบัญญัติฐาน

ในสติบัญญัติฐานทั้ง ๕ ^๕ นั้น สติ เป็นหัวหน้า เป็นประธาน
เรียกว่า สมุมาสตี

ถาม. สมุมาสมาธิ แปลว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ?

ตอบ. แปลว่า ตั้งใจชอบ คือใจห่างจากกามคุณ
ทั้ง ๕ ใจเงี้ยว ตงมาจากอกุศลธรรมไม่เหตื้อ เข้าผลัดมาจับ
ใจตั้งมั่นอยู่ได้ในความวิเวก ปิตี สุข เรียกว่า สมุมาสมาธิ.

จบ มัคคสังจาจะ

จบ อริยสังจา ๔

จบ ธัมมานุပ္ปัสสนาสติบัญญัติฐาน

นิคม

ถาม. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อุบัติเกิดขึ้นมาในโลกแล้ว
มากกว่าเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา ก็โดยอาศัยการปฏิบัติตาม
แนวมหาตคิบัญญัติฐานทั้ง ๕ นั้น เมื่อพระองค์ได้ทรงแต่งตั้ง
ธรรมเทศนามหาตคิบัญญัติฐาน พุทธบริษัท ครั้นได้ตั้งครบถ้วน
แล้ว ต่างก็มีความปลื้มปิติใจด้วยความเชื่อกความเลื่อมใส
เป็นอย่างยิ่ง แต่ยังมีความสงสัยต่อไปอีกว่า ผู้เจริญ
ตคิบัญญัติฐานทั้ง ๕ จะได้ผลอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. ผู้ที่เจริญตามมหาตคิบัญญัติฐานทั้ง ๕ แล้ว พระ
พุทธองค์ตรัสไว้ว่า ตลอด ๗ ปี ผู้นั้นต้องหวังผลได้ ๒ อย่าง
ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือ ความเป็นพระอรหันต์ในปัจจุบัน
หรือความเป็นพระอนาคามี

ถาม. ผู้เจริญตามหลักมหาตคิบัญญัติฐานทั้ง ๕ คำว่า
๗ ปี นั้น ไม่สามารถจะเป็นพระอรหันต์และพระอนาคามี
ได้หรือ ?

ตอบ. พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งว่า ผู้เจริญตามหลัก
มหาตคิบัญญัติฐานทั้ง ๕ อย่างมากเพียง ๗ ปี (อุกฤษฐปริจเฉทนัย)

อย่างต่ำย่อมลดลงไปตามลำดับ เช่น ๖ ปี, ๕ ปี, ๔ ปี, ๓ ปี,
 ๒ ปี ๑ ปี, หรือ ๗ เดือน, ๖ เดือน ๕ เดือน, ๔ เดือน,
 ๓ เดือน, ๒ เดือน, ๑ เดือน หรือ ๓๕ วัน, ๗ วัน ก็ตาม
 เมื่อพยายามทำจริง ๆ แล้ว ในปัจจุบันชาตินี้ (ปัจจุภพ)
 ก็ถ้าสามารถพ้นจากกิเลสได้ หรือเป็นพระอนาคามี หรือ
 พระอรหันต์ได้

ถาม. ในขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาสติปัฏฐาน
 จมดงนั้น มีภิกษุได้บรรลุมรรค ผล ประมาณเท่าไร ?

ตอบ. มีภิกษุได้บรรลุมรรค ผล ประมาณ ๓๐,๐๐๐ รูป
 ตั้งবাদว่า คัสสมตฺตานํ ภิกขุสหัสสานํ อนุปาทาย
 อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิสฺสูติ ตังนํ จิตฺทงฺหลาย ของ
 ภิกษุ ๓๐,๐๐๐ รูป หลุดพ้นแล้วจากอาตฺวะทงฺหลาย ไม่ถือ
 มั่นด้วยอุปาทาน ตังนแด.

ปุจฉาวิสัยชนา

มหาสติปัฏฐานสูตร จบ

มหาลัทธิปฏิฐานลุตต์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

บทขัด

ก. ลทฺธา โปโส สุมณฺชุตฺ	รัตนานิธ นิตฺทเห
เอวํ เทเสสิ คมภีรํ	ภควา กุรฺวสึนํ
ข. เอกวสฺติ จาเนสฺ	อรหตฺเต สฺเขปฺเป
โสกาทฺพทฺทวคฺฆาตํ	วิสุทฺธทิกฺขมาวหํ
ค. ปณฺทุกมฺพลเวสฺโสว	สตุตฺตวณฺณํ ปกาสยํ
จริตาทีนุโลเมน	จตุธา ตํ ภณาม เห.

นิทาน

(๑) เอวมเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา กุรุสฺสุ
วิหฺรติ กมฺมาสชฺหมํ นาม กุรุณํ นิคโมฯ ตตฺร โข
ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ ภิกฺขโวติฯ ภาทนฺเตติ เต
ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺโสสุฯ

(๒) ภควา เอตทโวจ เอกายโน อัย ภิกฺขเว
 มคฺโค สตุตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ สมตฺติกฺกมาย
 ทุกฺขโทมนสฺसानํ อตุตฺถกฺมาย ฌายสฺส อธิคฺมาย
 นิพฺพานสฺส สจฺฉนิกิริยาฯ ยทิทํ จตุตฺตารโ สติปฺนฺ-
 จานาฯ กตฺเม จตุตฺตารโ ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปฺสฺสํ วิหฺรติ
 อาตปฺปํ สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌา-
 โทมนสฺสํ ฯ

เวทนาสุ เวทนานุปฺสฺสํ วิหฺรติ อาตปฺปํ สม-
 ปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ฯ

จิตฺเต จิตฺตานุปฺสฺสํ วิหฺรติ อาตปฺปํ สมฺปชาโน
 สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ฯ

ชฺมเมสุ ชฺมมานุปฺสฺสํ วิหฺรติ อาตปฺปํ สมฺปชาโน
 สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ฯ

อุทฺเทโส นินฺนิจิโต.

กายานุปัสสนา อานาปานปัพพ์

(๓) กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปัสสึ
 วิหรตี ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรณฺณคโต वा รุกฺขมุลคโต
 वा สฺถูณาคารคโต वा นิสีทตี ปลฺลงฺกํ อากุชิตฺวา
 อุจฺจํ กายํ ปณฺิชาย ปริมุขํ สตี อุปฺนฺุชเปตฺวา ฯ

โส สโตว อสฺสสตี สโต ปลฺลสสตี ฯ ที่นํ वा
 อสฺสสนฺโต ที่นํ อสฺสสามีตี ปชานาตี ฯ ที่นํ वा
 ปลฺลสสนฺโต ที่นํ ปลฺลสสามีตี ปชานาตี ฯ รสฺสํ वा
 อสฺสสนฺโต รสฺสํ อสฺสสามีตี ปชานาตี ฯ รสฺสํ
 वा ปลฺลสสนฺโต รสฺสํ ปลฺลสสามีตี ปชานาตี ฯ

สพฺพกายปฺปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามีตี สิกฺขตี ฯ
 สพฺพกายปฺปฏิสํเวที ปลฺลสสิสฺสามีตี สิกฺขตี ฯ ปลฺล-
 สมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีตี สิกฺขตี ฯ ปลฺลสม-
 ภยํ กายสงฺขารํ ปลฺลสสิสฺสามีตี สิกฺขตี ฯ

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ทกฺโข ภมกาโร वा ภมกา-
 รนฺเตวาสี वा ที่นํ वा อณฺณนฺโต ที่นํ อณฺณามีตี

ปชานาติ ฯ รสฺสํ วา อญฺจนฺโต รสฺสํ อญฺจามิตี
 ปชานาติ ฯ เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ทิฆํ วา
 อสฺสสนฺโต ทิฆํ อสฺสสามิตี ปชานาติ ฯ ทิฆํ วา
 ปสฺสสนฺโต ทิฆํ ปสฺสสามิตี ปชานาติ ฯ รสฺสํ วา
 อสฺสสนฺโต รสฺสํ อสฺสสามิตี ปชานาติ ฯ รสฺสํ
 วา ปสฺสสนฺโต รสฺสํ ปสฺสสามิตี ปชานาติ ฯ

สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ อสฺสสึสามิตี สิกฺขติ ฯ
 สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ ปสฺสสึสามิตี สิกฺขติ ฯ ปสฺ-
 สมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสึสามิตี สิกฺขติ ฯ ปสฺ-
 สมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสึสามิตี สิกฺขติ ฯ

อิติ อชฺฉตฺตํ วา กายเ กายานุปสฺสึ วิหฺรติ
 พหิทฺธา วา กายเ กายานุปสฺสึ วิหฺรติ อชฺฉตฺต-
 พหิทฺธา วา กายเ กายานุปสฺสึ วิหฺรติ สมฺภยชฺม
 มานุปสฺสึ วา กายสมฺมึ วิหฺรติ วยชฺมมานุปสฺสึ วา
 กายสมฺมึ วิหฺรติ สมฺภยวยชฺมมานุปสฺสึ วา กายสมฺมึ
 วิหฺรติ.

อตุถิ กาโยติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฺภูจिता
 โหติ ยาวเทว ฅาณเมตฺตตาย ปตีสฺสตีมตฺตตาย อนิสฺ-
 สิตโต จ วิหฺรตี น จ กิณฺจิ โลเก อุปาทิยตี เหวมฺปิ
 ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปฺสฺสี วิหฺรตี ฯ

อานาปานปพฺพํ นิฏฺฐิตํ

กายานุปฺสฺสนา อิริยาปถปพฺพํ

(๔) ปฺน จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คจฺจนฺโต วา
 คจฺจนามิตฺติ ปชานาติ จิตฺโต วา จิตฺตมฺหิตฺติ ปชานาติ
 นิสินฺโน วา นิสินฺโนมฺหิตฺติ ปชานาติ สยาโน วา
 สยาโนมฺหิตฺติ ปชานาติ ฯ ยถา ยถา วา ปนสฺส
 กาโย ปณฺหิตโต โหติ ตถา ตถา นํ ปชานาติ ฯ

อิตฺติ อชฺฅตฺตํ วา กาเย กายานุปฺสฺสี วิหฺรตี
 ฯ เป ฯ เหวมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปฺสฺสี
 วิหฺรตี ฯ

อิริยาปถปพฺพํ นิฏฺฐิตํ

กายนุสฺสณา สมฺปชฌณปฺพพํ

(๕) ปุณ จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิก-
กนฺเต สมฺปชานการี โหติ อาโลกิตะ วิโลกิตะ
สมฺปชานการี โหติ สมฺมิชฺชิตะ ปสาริตะ สมฺปชานการี
โหติ สงฺฆาฏิปตฺตจฺวารณะ สมฺปชานการี โหติ
อสีเต ปีเต ขายิตะ สายิตะ สมฺปชานการี โหติ อจฺ-
จารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ คเต จิตะ
นีสินฺเน สุตฺเต ชาคริตะ ภาสีเต ตฺถเหภาเว
สมฺปชานการี โหติ ฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา กายะ
กายนุสฺสํ วิหริตี ฯ เป ฯ เอวมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
กายะ กายนุสฺสํ วิหริตี ฯ

สมฺปชฌณปฺพพํ นิฉฺฉิตํ

กายนุสฺสณา ปฏิกฺกุลมนสิการปฺพพํ

(๖) ปุณ จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว
กายํ อุตฺถํ ปาทตฺตา อโธ เกสมตฺถกา ตจฺปรียนฺตํ
ปุณฺณานุปฺปการสฺส อสฺสจฺฉโน ปจฺจเวกฺขตี

อดุถิ อิมสุมิ กาเย เกสา โลมา นขา
 ทนุตา ตโจ มิสํ นหารุ อฏฐิ อฏฐิมิณฺหิ วกุกิ
 หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหํ ปปฺผาสํ อนุตํ อนุตคฺคณฺ
 อุทรียํ กรสํ มทฺชลฺลํ ปิตตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ
 เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโพ สิงฺฆาณิกา ลสิกา
 มุคฺคตฺตํ ฯ

เสยฺยถาปี ภิภฺขเว อุกฺโขตฺมฺชา มฺุโตพี ปุรา
 นานาวิหิตสฺส ฐลฺลสฺส เสยฺยถิํ สาลินํ วิหินํ
 มุคฺคกานํ มาसानํ ตณฺฑุลานํ ฯ ตเมนํ จกฺขฺมา ปฺริโส
 มุญฺจิตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย อิมํ สาลิ อิมํ วิหิ อิมํ
 มุคฺคา อิมํ มาสา อิมํ ตีลา อิมํ ตณฺฑุลาติ

เอวเมว โข ภิภฺขเว ภิภฺขุ อิมเมว กายํ
 อุกฺุํ ปาทตฺลา อโธ เกสมตฺถกา ตจฺปรียนฺตํ
 ปุรณฺนานปฺปการสฺส อสฺสุจโน ปจฺจเวกฺขติ ฯ

อดุถิ อิมสุมิ กาเย เกสา โลมา ฯ เป ฯ
 ลสิกา มุคฺคตฺตํ ฯ อิติ อชฺฌตฺตํ วา กาเยกายานุปสฺส

วิหรีติ ๆ เป ๆ เอวมุปี ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย
 กายานุสฺสตี วิหรีติ ๆ

ปฏิกฺกมฺมณฺสีการปพฺพํ นินฺนิจิตฺตํ

กายานุสฺสณา ธาตุมนฺสีการปพฺพํ

(๗) ปุณ จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ
 ยถาจิตฺตํ ยถาปณฺนิตฺตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ อตฺถิ
 อิมสฺมึ กาเย ปจฺจวธาตุ อวาโปธาตุ เตโชธาตุ
 วาโยธาตุติ ๆ

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ทกฺโข โคฆาตโก วา
 โคฆาตกนฺเตวาตี วา คาวี วชิตฺวา จาตุมนฺมหาปเถ
 วิลโส ปฏฺวิภชิตฺวา นิสินฺโน อสฺส เอวเมว โข
 ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตฺตํ ยถาปณฺนิตฺตํ
 ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ

อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย ปจฺจวธาตุ อวาโปธาตุ
 เตโชธาตุ วาโยธาตุติ ๆ

อิตี อชฺฌตฺตํ วา กายเ กายานุปสฺสํ วิหฺรติ
 ๑ เป ๑ เอมฺปิ ภาขเว ภาขุ กายเ กายานุปสฺสํ
 วิหฺรติ ๑

ธาตฺมนสํการปพฺพํ นิฏฺฐิตํ

กายานุปสฺสนา นวสํวติกปพฺพํ

(๘) ปุณ จปรํ ภาขเว ภาขุ เสขฺยถาปี
 ปสฺเสขฺย สรรํ สํวติกาย ฉทฺทิตํ เอกาหํตํ วา
 ทฺวํหํตํ วา ตํหํตํ วา อุตฺตฺมาตกํ วินํลกํ
 วิปฺพุกชาตํ ๑ โส อิมเมว กายํ อุปสํหฺรติ อยมฺปิ
 โข กาโย เอวํมฺโม เอวํภาวี เอวํ อนคํโตติ ๑

อิตี อชฺฌตฺตํ วา กายเ กายานุปสฺสํ วิหฺรติ
 ๑ เป ๑ เอมฺปิ ภาขเว ภาขุ กายเ กายานุปสฺสํ
 วิหฺรติ ๑

ปุณ จปรํ ภาขเว ภาขุ เสขฺยถาปี ปสฺเสขฺย
 สรรํ สํวติกาย ฉทฺทิตํ กาเกหํ วา ขชฺชมานํ คิชฺฌเมหํ

๖ ขชชชชชชชชชช กุศลเถหิ ๖ ขชชชชชชชชชช สุวาณเหิ
 ๖ ขชชชชชชชชชช สิงคาเถหิ ๖ ขชชชชชชชชชช วิวิเชหิ
 ๖ ปาณเกชาเตหิ ขชชชชชชชชชช โส อิมเมว กายั
 อุปสัหริติ อยมุปี โข กาโย เอวัชฌโม เอวัภาวึ
 เอวั อนตตีโตติ ฯ

อิติ อชฌมตตัม ๖ กาเย กายานุปสฺสึ วิหริติ
 ฯ เป ฯ เอวมุปี ภิกขเว ภิกขุ กาเย กายานุปสฺสึ
 วิหริติ ฯ

ปุณ จปรึ ภิกขเว ภิกขุ เสขยถาปี ปสฺเสขย
 สรรึ สิวถิกาย ฉทฺทิตัม อญฺจิสงฺขลิกัม สมนัสโลหิตัม
 นุหารุสมุพฺพนุชฺ ๖ เป ฯ อญฺจิสงฺขลิกัม นิมฺมัสโลหิตมกฺขิตัม
 นุหารุสมุพฺพนุชฺ ๖ เป ฯ อญฺจิสงฺขลิกัม อปกตมิมฺสโลหิตัม
 นุหารุสมุพฺพนุชฺ ๖ เป ฯ อญฺจิกานิ อปกตานุหารุสมุพฺพนุชานิ
 ทิสสา วิทิสสา วิกฺขิตฺตฺตานิ อญฺเณน หตฺถญฺจิกัม อญฺเณน
 ปาทญฺจิกัม อญฺเณน ชงฺฆญฺจิกัม อญฺเณน อูรฺญฺจิกัม

อดฺเณน กณฺณจิกํ อดฺเณน ปิณฺณจิกณฺณกณฺณจิกํ อดฺเณน
 ผาสฺกณฺณจิกํ อดฺเณน อฺรณฺณจิกํ อดฺเณน พาหุณฺณจิกํ
 อดฺเณน อํสณฺณจิกํ อดฺเณน คิวณฺณจิกํ อดฺเณน
 หนุณฺณจิกํ อดฺเณน ทนฺตณฺณจิกํ อดฺเณน สีสกฺกฺหาหํ ฯ
 โส อิมเมว กายํ อฺปสํหฺรติ อยมฺปิ โข กาโย
 เอวํมฺโม เอวํภาวํ เอวํอนตํโตตติ ฯ อิติ อชฺฉตฺตํ
 วา กาเย กายานุปฺสฺสํ วิหฺรติ ฯ เป ฯ เอวมฺปิ
 ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปฺสฺสํ วิหฺรติ ฯ

ปฺน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสขฺยถาปํ ปสฺเสขฺย
 สรรํ สิวตฺติกาย ฉฯหิตํ อณฺณจิกานิ เสตานิ
 สงฺขวณฺณณฺูปนิภานิ... ฯ อณฺณจิกานิ ปุณฺชกิตานิ
 เตโรวสฺสิกานิ... ฯ อณฺณจิกานิ ปุตฺตานิ จุณฺณกษาทานิ ฯ
 โส อิมเมว กายํ อฺปสํหฺรติ อยมฺปิ โข กาโย
 เอวํมฺโม เอวํภาวํ เอวํอนตํโตตติ ฯ

อิติ อชฺฉตฺตํ วา กาเย กายานุปฺสฺสํ วิหฺรติ
 พหิทฺธา วา กาเย กายานุปฺสฺสํ วิหฺรติ
 อชฺฉตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปฺสฺสํ วิหฺรติ

สมุทฺถยชมฺมานุปสฺสึ วา กายสฺมึ วิหฺรติ วยชมฺมา-
 นุปสฺสึ วา กายสฺมึ วิหฺรติ สมุทฺถยวยชมฺมานุปสฺสึ
 วา กายสฺมึ วิหฺรติ อตฺถิ กาโยติ วา ปนสฺส
 สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ฅาณมตฺตตาย
 ปตฺติสฺสตีมตฺตตาย อนิสฺสโต จ วิหฺรติ น จ กิณฺจ
 โลเก อุปาทิยตี เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กายเ
 กายานุปสฺสึ วิหฺรติ ฯ

นวสัวถิกปพฺพํ นินฺนฺจิตํ
 จุทฺทส กายานุปสฺสา นินฺนฺจิตา

เวทนानุปสฺสนา

(๕) กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนา-
 นุปสฺสึ วิหฺรติ ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุขํ เวทณํ เวทียมาโน
 สุขํ เวทณํ เวทียามตี ปชานาติ

ทุกข์ เวทนํ เวทียมาโน ทุกข์ เวทนํ
เวทียามิตี ปชานาติ

อทุกขมสุขํ เวทนํ เวทียมาโน อทุกขมสุขํ
เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ ฯ

สามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทียมาโน สามิสํ สุขํ
เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ

นिरามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทียมาโน นिरามิสํ
สุขํ เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ ฯ

สามิสํ วา ทุกข์ เวทนํ เวทียมาโน สามิสํ
ทุกข์ เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ

นिरามิสํ วา ทุกข์ เวทนํ เวทียมาโน นिरามิสํ
ทุกข์ เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ ฯ

สามิสํ วา อทุกขมสุขํ เวทนํ เวทียมาโน
สามิสํ อทุกขมสุขํ เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ

นिरามิสํ วา อทุกขมสุขํ เวทนํ เวทียมาโน
นिरามิสํ อทุกขมสุขํ เวทนํ เวทียามิตี ปชานาติ ฯ

อิตี อชฌตฺตํ วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสตี

วิหริติ พหิทุชา วา เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ
 อชฺฌตตพหิทุชา วา เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ
 สมุททยชฺฌมานุปัสสี วา เวทนาสุ วิหริติ วชฺฌมานุ-
 ปัสสี วา เวทนาสุ วิหริติ สมุททยวชฺฌมานุปัสสี วา
 เวทนาสุ วิหริติ อตฺถิ เวทนาติ วา ปนสฺส สติ
 ปจฺจุปฺนฺนิจิตา โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย ปตฺติสฺสตีมตฺ-
 ตาย อนิสฺสตีโต จ วิหริติ น จ ภิกฺขุ โลเก อุปาทิยตี
 เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปัสสี
 วิหริตี ฯ

เวทนานุปัสสนา นิฏฺฐิตา

จิตฺตานุปัสสนา

๑๐. กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปัสสี
 วิหริตี ฯ

อีธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ
 จิตฺตนฺตํ ปชานาติ

วัตฺตราคํ วา จิตฺตํ วัตฺตราคํ จิตฺตนฺตํ ปชานาติ ฯ

สโทสํ วา จิตฺตํ สโทสํ จิตฺตนฺตํ ปชานาติ

วัดโทสํ วา จิตฺตํ วัดโทสํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ ฯ

สโมหํ วา จิตฺตํ สโมหํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ

วัดโมหํ วา จิตฺตํ วัดโมหํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ ฯ

สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ สงฺขิตฺตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ

วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ ฯ

มหกฺคตํ วา จิตฺตํ มหกฺคตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ

อมหกฺคตํ วา จิตฺตํ อมหกฺคตํ จิตฺตุนฺติ

ปชานาติ ฯ

สอฺตุตฺตรํ วา จิตฺตํ สอฺตุตฺตรํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ

อนฺตุตฺตรํ วา จิตฺตํ อนฺตุตฺตรํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ ฯ

สมาหิตํ วา จิตฺตํ สมาหิตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ

อสมาหิตํ วา จิตฺตํ อสมาหิตํ จิตฺตุนฺติ

ปชานาติ ฯ

วิมฺุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมฺุตฺตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ

อวิมฺุตฺตํ วา จิตฺตํ อวิมฺุตฺตํ จิตฺตุนฺติ ปชานาติ ฯ

อติ อชฺฌตฺตํ วา จิตฺเต จิตฺตานุปฺสฺสํ วิหฺรติ

พหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปฺสฺสํ วิหฺรติ อชฺฌตฺตํ

พหิทฺธา วา จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสึ วิหฺรตี สมุทฺย-
 ฌมานุปสฺสึ วา จิตฺตสฺมึ วิหฺรตี ฌยฌมานุปสฺสึ
 วา จิตฺตสฺมึ วิหฺรตี สมุทฺยวยฌมานุปสฺสึ วา
 จิตฺตสฺมึ วิหฺรตี อตฺถิ จิตฺตฺนฺตี วา ปนสฺส สติ
 ปจฺจุปฺภูจิตฺตา โหตี ยาวเทว ฌาณมตฺตาย ปตฺติสฺสตี
 มตฺตาย อนิสฺสึโต จ วิหฺรตี น จ กิณฺจิ โลเก
 อฺปาทียตี เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตา-
 นุปสฺสึ วิหฺรตี ฯ

จิตฺตานุปสฺสนา นิฏฺฐิตา

ฌมานุปสฺสนา นีวรณปพฺพ์

(๑๑) กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฌมฺเมสุ ฌมา-
 นุปสฺสึ วิหฺรตี ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฌมฺเมสุ ฌมานุปสฺสึ
 วิหฺรตี ปญฺจสุ นีวรณेषु ฯ

กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฌมฺเมสุ ฌมานุปสฺสึ
 วิหฺรตี ปญฺจสุ นีวรณेषุ ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ กามฉนฺทํ
 อตฺถิ เม อชฺฉตฺตํ กามฉนฺโทติ ปชานาติ

อสฺนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ กามฉนฺทํ นตฺถิ เม
 อชฺฉตฺตํ กามฉนฺโทติ ปชานาติ ฯ

ยถา จ อนฺุปฺปนฺนสฺส กามฉนฺทสฺส อฺุปฺปาโท
 โหติ ตถจ ปชานาติ

ยถา จ อฺุปฺปนฺนสฺส กามฉนฺทสฺส ปหฺนํ โหติ
 ตถจ ปชานาติ ฯ

ยถา จ ปหฺนสฺส กามฉนฺทสฺส อายตี อนฺุปฺปาโท
 โหติ ตถจ ปชานาติ ฯ

สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ พฺยาปาทำ อตฺถิ เม
 อชฺฉตฺตํ พฺยาปาโทติ ปชานาติ

อสฺนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ พฺยาปาทำ นตฺถิ เม
 อชฺฉตฺตํ พฺยาปาโทติ ปชานาติ ฯ

ยถา จ อนฺุปฺปนฺนสฺส พฺยาปาทสฺส อฺุปฺปาโท
 โหติ ตถจ ปชานาติ

ยถา จ อปุปนฺนสฺส พุยาปาทสฺส ปหานํ โหติ
ตถจ ปชานาติ

ยถา จ ปหีนสฺส พุยาปาทสฺส อายตี อปุปาโท
โหติ ตถจ ปชานาติ ฯ

สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ ถีนมิทฺธํ อตฺถิ เม
อชฺฉตฺตํ ถีนมิทฺธนฺตํ ปชานาติ

อสฺนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ ถีนมิทฺธํ นตฺถิ เม
อชฺฉตฺตํ ถีนมิทฺธนฺตํ ปชานาติ ฯ

ยถา จ อปุปนฺนสฺส ถีนมิทฺธสฺส อปุปาโท
โหติ ตถจ ปชานาติ

ยถา จ อปุปนฺนสฺส ถีนมิทฺธสฺส ปหานํ โหติ
ตถจ ปชานาติ

ยถา จ ปหีนสฺส ถีนมิทฺธสฺส อายตี อปุปาโท
โหติ ตถจ ปชานาติ ฯ

สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ อุตฺทจฺจกุกฺกุจฺจํ อตฺถิ เม
อชฺฉตฺตํ อุตฺทจฺจกุกฺกุจฺจนฺตํ ปชานาติ

อสุนต์ วา อชฺฌตฺตํ อุตฺตจฺจกุกฺกุจฺจํ อตฺถิ เม
 อชฺฌตฺตํ อุตฺตจฺจกุกฺกุจฺจนฺตี ปชานาตี ฯ

ยถา จ อุนฺุปฺปนฺุนสฺส อุตฺตจฺจกุกฺกุจฺจสฺส
 อุนฺุปฺปาโท โหติ ตถจ ปชานาตี

ยถา จ อุนฺุปฺปนฺุนสฺส อุตฺตจฺจกุกฺกุจฺจสฺส ปหานํ
 โหติ ตถจ ปชานาตี

ยถา จ ปหีนสฺส อุตฺตจฺจกุกฺกุจฺจสฺส อาขตี
 อุนฺุปฺปาโท โหติ ตถจ ปชานาตี ฯ

สฺนฺุตฺ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกฺขณฺํ อตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ
 วิจิกฺขณาตี ปชานาตี ฯ

อสุนต์ วา อชฺฌตฺตํ วิจิกฺขณฺํ นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ
 วิจิกฺขณาตี ปชานาตี

ยถา จ อุนฺุปฺปนฺุนาย วิจิกฺขณาย อุนฺุปฺปาโท
 โหติ ตถจ ปชานาตี

ยถา จ อุนฺุปฺปนฺุนาย วิจิกฺขณาย ปหานํ โหติ
 ตถจ ปชานาตี

ยถา จ ปหีนายวิจิกิจฺฉาย อายตี อนุปฺปาโท
โหตี ตณฺจ ปชานาตี ฯ

อิตี อชฺฉตฺตํ วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรตี
พหิทฺฐา วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรตี
อชฺฉตฺตพหิทฺฐา วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรตี
สมุทฺยชมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรตี วยชมฺมานุ-
ปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรตี สมุทฺยวยชมฺมานุปฺสฺสึ วา
ชมฺเมสฺสุ วิหฺรตี อตฺถิ ชมฺมาตี วา ปนฺสฺส สตี
ปจฺจุปฺนฺนิจิตา โหตี ขาวเทว ฅาณเมตฺตาย ปตฺติสฺส
ตีเมตฺตาย อนิสฺสึโต จ วิหฺรตี น จ กิลฺยจि โลก
อุปาทียตี เอวมฺปึ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสฺสุ
ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรตี ปณฺจสฺสุ นัวรณฺสฺสุ ฯ

นัวรณฺปพฺพํ นินฺนิจิตํ

ชมฺมานุปฺสฺสนา ขนฺธปพฺพํ

(๑๒) ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสฺสุ
ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรตี ปณฺจสฺสุ อุปาทานกฺขนฺธฺสฺสุ ฯ

กถญจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ
 วิหฺรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเชสุ ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิติ รุปํ อิติ รูปฺสฺส
 สมฺทโย อิติ รูปฺสฺส อตฺถกโม อิติ เวทนา อิติ
 เวทนาย สมฺทโย อิติ เวทนาย อตฺถกโม อิติ
 สญฺญา อิติ สญฺญาย สมฺทโย อิติ สญฺญาย
 อตฺถกโม อิติ สงฺขารา อิติ สงฺขารานํ สมฺทโย
 อิติ สงฺขารานํ อตฺถกโม อิติ วิญฺญาณํ อิติ
 วิญฺญาณสฺส สมฺทโย อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถกโมติ ฯ

อิติ อชฺฉตฺตํ วา ชมฺเมสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ
 วิหฺรติ พหิทฺธา วา ชมฺเมสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 อชฺฉตฺตพหิทฺธา วา ชมฺเมสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 สมฺทยชมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสุ วิหฺรติ วยชมฺ-
 มานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสุ วิหฺรติ สมฺทยวยชมฺมา-
 นุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสุ วิหฺรติ อตฺถิ ชมฺมาติ วา
 ปนฺสฺส สติ ปจฺจุปฺภวจิตฺตา โหติ ขาวเทว ฅานมตฺตตาย
 ปตฺติสฺสตีมตฺตตาย อนิสฺสึโต จ วิหฺรติ จ น กิณฺจ

โลกะ อุกุทิตติ เอมปิ โข ภิกขเว ภิกขุ ชมเมสุ
 ชมมานุปลัสสี วิหริตี ปณฺจสุ อุกุทานกฺขนฺเชสุ ฯ
 ขนฺธปพฺพํ นิฏฺฐิตํ

ชมฺมานุปลัสสนา อายตนปพฺพํ

(๑๓) ปุณฺ จปรํ ภิกขเว ภิกขุ ชมเมสุ
 ชมฺมานุปลัสสี วิหริตี ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ
 อายตเนสุ ฯ

กถญฺจ ภิกขเว ภิกขุ ชมเมสุ ชมฺมานุปลัสสี
 วิหริตี ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฯ

อิธ ภิกขเว ภิกขุ จกฺขุญฺจ ปชานาตี รูปे
 จ ปชานาตี ยญฺจ ตทฺถภํ ปฏฺฐิจฺจ อุกุปฺชชติ สญฺโฆชนํ
 ตญฺจ ปชานาตี ฯ

ยถา จ อนุปลนฺนสฺส สญฺโฆชนสฺส อุกุปาโท
 โหติ ตญฺจ ปชานาตี

ยถา จ อุกุปลนฺนสฺส สญฺโฆชนสฺส ปหานํ
 โหติ ตญฺจ ปชานาตี

ขถา จ ปหีนสุส สญโฆชนสุส आयत्ติ
 अनुप्पातो होत्ति तच्च पचานาत्ति ॥

โสत्तच्च ปชานาत्ติ สทเท จ ปชานาत्ติ... ॥
 ขานนจ ปชานาत्ติ คนุเช จ ปชานาत्ติ... ॥ ชิวุหญจ
 ปชานาत्ติ รเส จ ปชานาत्ติ... ॥ กายญจ ปชานาत्ติ
 โผฏฐพเพ จ ปชานาत्ติ... ॥ มนญจ ปชานาत्ติ ชมฺเม
 จ ปชานาत्ติ ยญจ ตทฺถกฺขิ ปฏฺฐิจจ อุปฺปชฺชติ สญ-
 โฆชนํ ตच्च ปชานาत्ติ ॥

ขถา จ अनुप्ปนฺนสุส สญโฆชนสุส อุปฺปาतो
 होत्ติ ยच्च ปชานาत्ติ

ขถา จ อุปฺปนฺนสุส สญโฆชนสุส ปหานํ
 होत्ติ ตच्च ปชานาत्ติ

ขถา จ ปหีนสุส สญโฆชนสุส आयत्ติ
 अनुप्पातो होत्ติ ตच्च ปชานาत्ติ ॥

อิตฺติ อชฺฉตฺตํ วา ชมฺเมสุ ชมฺมานุप्ปสุสึ
 วิหฺรติ พหิตฺฐา วา ชมฺเมสุ ชมฺมานุप्ปสุสึ วิหฺรติ

อชฺมตตพหิทฺธา วา ชมฺเมสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 สมุทฺยชมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสุ วิหฺรติ วยชมฺมา-
 นุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสุ วิหฺรติ สมุทฺยวยชมฺมานุปฺสฺสึ
 วา ชมฺเมสุ วิหฺรติ อตฺถิ ชมฺมาติ วา ปนฺสฺส สติ
 ปจฺจุปฺนฺนิจิตฺตา โหติ ยาวเทว ฅาณมตฺตาย ปตฺติสฺสติ
 มตฺตาย อนิสฺสึโต จ วิหฺรติ น จ กิณฺจิ โลเก
 อฺปาทียติ เอวมฺปึ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสุ
 ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ ฉสุ อชฺมตฺติกพาหิเรสุ
 อายตเนสุ ฯ

อายตนปพฺพํ นิฏฺฐิตํ

ชมฺมานุปฺสฺสนา โปชฺฌงฺคปพฺพํ

(๑๔) ปุณฺ จปรึ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสุ
 ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ สตฺตสุ โปชฺฌงฺเกสุ ฯ

กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ
 วิหฺรติ สตฺตสุ โปชฺฌงฺเกสุ ฯ

อิช ภิกฺขเว ภิกฺขุ สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ
 สติสมฺโพชฺฌงฺกํ อตฺถิ เม อชฺฉตฺตํ สติสมฺโพช-
 ฌงฺโกติ ปชานาตี

อสฺนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺกํ นตฺถิ
 เม อชฺฉตฺตํ สติสมฺโพชฺฌงฺโกติ ปชานาตี ฯ

ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺกสฺส
 อุปฺปาโท โหติ ตถจ ปชานาตี

ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส สติสมฺโพชฺฌงฺกสฺส ภาวนา
 ปาริปุริ โหติ ตถจ ปชานาตี ฯ

สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ ฌมฺมวึจยสมฺโพชฺฌงฺกํ... ฯ
 สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ วิริยสมฺโพชฺฌงฺกํ... ฯ สนฺตํ
 วา อชฺฉตฺตํ ปิตฺติสมฺโพชฺฌงฺกํ... ฯ สนฺตํ วา อช-
 ฉตฺตํ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺกํ... ฯ สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ
 สมาธิสมฺโพชฺฌงฺกํ... ฯ สนฺตํ วา อชฺฉตฺตํ อฺเปกฺข-
 ชาติสมฺโพชฺฌงฺกํ อตฺถิ เม อชฺฉตฺตํ อฺเปกฺขชาติสม-
 โพชฺฌงฺโกติ ปชานาตี.

อสนต์ วา อชฺฌตฺตํ อุกฺเขชาสมฺโพชฺฌนฺกํ
 นตฺถิ เม อชฺฌตฺตํ อุกฺเขชาสมฺโพชฺฌนฺโกติ
 ปชานาติ ฯ

ยถา จ อนฺุปนฺนสฺส อุกฺเขชาสมฺโพชฺฌนฺกสฺส
 อฺุปาโท โหติ ตณฺจ ปชานาติ.

ยถา จ อฺุปนฺนสฺส อุกฺเขชาสมฺโพชฺฌนฺกสฺส
 ภาวนาปาริปุริ โหติ ตณฺจ ปชานาติ ฯ

อิติ อชฺฌตฺตํ วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 พหิทฺธา วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ อชฺฌตฺต-
 พหิทฺธา วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ สมฺททย-
 ชมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรติ วยชฺมฺมานุปฺสฺสึ
 วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรติ สมฺททยวยชฺมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ
 วิหฺรติ อตฺถิ ชมฺมาติ วา ปนฺสฺส สติ ปจฺจุปฺภูจิตฺตา
 โหติ ขาวเทว ฌาณมตฺตตาย ปตฺติสฺสตีมตฺตตาย อนิสฺสึโต
 จ วิหฺรติ น จ กิณฺจิ โลเก อฺุปาทียติ เอวมฺปึ

โฆ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 สत्ตฺสฺ โภชณฺจเกสุ ฯ

โภชณฺจกปพฺพิ นินฺนิจิตฺตํ

ฌมฺมานุปฺสฺสนา สจฺจปพฺพิ

(๑๕) ปฺน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฌมฺเมสุ
 ฌมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ จตฺตฺสฺ อริยสจฺจเจสุ ฯ

กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปฺสฺสึ
 วิหฺรติ จตฺตฺสฺ อริยสจฺจเจสุ ฯ

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิทํ ทุกฺขนฺตํ ยถาภูตํ
 ปชานาติ อยํ ทุกฺขสมุทฺตโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ
 อยํ ทุกฺขนิโรธติ ยถาภูตํ ปชานาติ อยํ ทุกฺข-
 นิโรธคามินีปฺปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯ

อิติ อชฺฉตฺตํ วา ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 พหิทฺธา วา ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ อชฺ-
 ฉตฺตพหิทฺธา วา ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 สมุทฺตยฌมฺมานุปฺสฺสึ วา ฌมฺเมสุ วิหฺรติ วยฌมฺมา-

นุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรติ สมฺมทวยฺยชฺมฺมานุปฺสฺสึ
 วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรติ อตฺถิ ชมฺมาตี วา ปนฺสฺส สติ
 ปจฺจุปฺนฺนิจิตฺตา โหติ ขาวทเว ฌาณมตฺตตาย ปตฺติสฺสตีมตฺต-
 ตาย อนิสฺสึโต จ วิหฺรติ น จ กิณฺณจ โสเก อุปาทิยตี
 เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 จตฺตฺส อริยสจฺเจสฺสุ ฯ สจฺจปพฺพํ ฯ

ปจฺมภาณวารो นิฏฺฐิจิตฺโต.

ทุกฺขสจฺจนิทฺเทส

(๑๖) กตมณฺจ ภิกฺขเว ทุกฺข์ อริยสจฺจํ ฯ
 ชาตีปฺปี ทุกฺขา ชรปฺปี ทุกฺขา มรณมฺปฺปี ทุกฺข์ โสภปริ-
 ทเวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปฺปี ทุกฺขา อปฺปฺปีเยหิ สมฺป-
 โยโค ทุกฺโข ปฺปีเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข ยมฺปฺปฺจฺฉิ
 น ลภตี ตมฺปฺปี ทุกฺข์ สงฺขิตฺเตน ปณฺจูปาทานกฺ-
 ขนฺธา ทุกฺขา ฯ

กตมา จ ภิกฺขเว ชาตียา ฯ เตสํ เตสํ สตฺตทานํ
 ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาตี สญฺชาตี โสภกฺกนฺตี

นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตฺนानํ
ปฏฺฐิตาโก อัยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ชาตี ฯ

กตฺมา จ ภิกฺขเว ชรา ฯ ยถา เตสํ เตสํ สตฺตฺตานํ
ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตฺตนิกาเย ชรา ชฺรณฺตา ขณฺฑิ จุจฺ
ปาลิ จุจฺ วลิตฺตจฺตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปา-
โก อัยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ชรา ฯ

กตฺมณฺจ ภิกฺขเว มรณํ ฯ ยถา เตสํ เตสํ สตฺตฺตานํ
ตมฺหา ตมฺหา สตฺตฺตนิกาเย จุติ จวฺนตา เกโท
อนฺตรชานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เกโท
กเพวรสฺส นิกฺเขโป ชฺวีตินฺทฺริยสฺส อุปฺจฺเฉโท อิทํ
วุจฺจติ ภิกฺขเว มรณํ ฯ

กตฺโม จ ภิกฺขเว โสโก ฯ โย โข ภิกฺขเว
อณฺตรณฺตรณฺตเรณ พฺยสเนน สมนฺนาคตฺสฺส อณฺตร-
ตรณฺตรณฺตเรณ ทุกฺขชฺมฺเมน ผุจฺจสฺส โสโก โสจนา
โสจิตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อัยํ วุจฺจติ
ภิกฺขเว โสโก ฯ

กตโม จ ภิกฺขเว ปรีเทโว ฯ โย โข ภิกฺขเว
 อญฺญตรญฺญตเรน พุยฺสเนน สมนฺนาคตฺสฺส อญฺญ-
 ตรญฺญตเรน ทุกฺขชฺมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปรีเทโว
 อาเทวนา ปรีเทวนา อาเทเวตฺตํ ปรีเทเวตฺตํ อัย-
 วุจฺจตี ภิกฺขเว ปรีเทโว ฯ

กตมญฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขํ ฯ ยํ โข ภิกฺขเว กายิกํ
 ทุกฺขํ กายิกํ อสาคํ กายสมฺผลฺสฺสชํ ทุกฺขํ อสาคํ
 เวทียิตํ อิทํ วุจฺจตี ภิกฺขเว ทุกฺขํ ฯ

กตมญฺจ ภิกฺขเว โทมนสฺสํ ฯ ยํ โข ภิกฺขเว
 เจตสิกํ ทุกฺขํ เจตสิกํ อสาคํ เจโตสมฺผลฺสฺสชํ ทุกฺขํ
 อสาคํ เวทียิตํ อิทํ วุจฺจตี ภิกฺขเว โทมนสฺสํ ฯ

กตโม จ ภิกฺขเว อุปายาโส ฯ โย โข ภิกฺขเว
 อญฺญตรญฺญตเรน พุยฺสเนน สมนฺนาคตฺสฺส อญฺญ-
 ตรญฺญตเรน ทุกฺขชฺมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปา-
 ยาโส อายาเสตฺตํ อุปายาเสตฺตํ อัย วุจฺจตี ภิกฺขเว
 อุปายาโส ฯ

กตโม จ ภิกฺขเว อปฺปปีเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข ฯ
 อีธ ภิกฺขเว ยสฺส เต โหนฺติ อนิฏฺฐา กนฺตา
 มนาปํ ฐปํ สทฺธา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา เข
 วา ปนฺยสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา
 อฆาสฺสกามา อโยคกฺกฺเขมกามา ยา เตหิ สงฺคตฺติ สฺมา
 คโม สโมธานํ มิสฺสํภาโว อํ วุจฺจติ ภิกฺขเว
 อปฺปปีเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข .

กตโม จ ภิกฺขเว ปีเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข ฯ
 อีธ ภิกฺขเว ยสฺส เต โหนฺติ อิฏฺฐา กนฺตา มนาปํ
 ฐปํ สทฺธา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา เข วา ปนฺยสฺส
 เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ฆาสฺสกามา โยคกฺ-
 เขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา
 มิตฺตา วา อมจฺจา วา ฌาตีสาลโหิตา วา ยา เตหิ
 อสงฺคตฺติ อสฺมาคโม อสโมธานํ อมิสฺสํภาโว อํ
 วุจฺจติ ภิกฺขเว ปีเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข ฯ

กตมณฺจ ภิกฺขเว ขมฺปฺปจฺฉํ น ลภตฺติ ตมฺปปี ทุกฺโข ฯ
 ชาตฺติขมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อปฺปชฺชติ

อโห วัต มยํ น ชาตีมมา อสุสาม น จ วัต
 โน ชาตี อากจุเฉยชาติ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย
 ปตฺตพพํ อิทมฺปํ ยมฺปํจํ น ลภตี ตมฺปํ ทุกฺขํ
 ชราธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ...ฯ พยาธมฺมานํ ภิกฺ-
 ขเว สตฺตานํ...ฯ มรณธมฺมานํ ภิกฺขเว สตฺตานํ...ฯ
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมานํ ภิกฺขเว
 สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชตี อโห วัต มยํ น
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสุสาม น
 จ วัต โน โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา อากจุ-
 เฉยฺยุนฺตี น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพพํ อิทมฺปํ
 ยมฺปํจํ น ลภตี ตมฺปํ ทุกฺขํ ฯ

กตเม จ ภิกฺขเว สงฺขิตฺเตน ปณฺจปา-
 ทานกฺขนฺธา ทุกฺขา เสยฺยถํ รุปฺปาทานกฺ-
 ขนฺโธ เวทนฺอุปาทานกฺขนฺโธ สลฺลนฺอุปาทานกฺขนฺโธ
 สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณฺอุปาทานกฺขนฺโธ

อิมะ วุจฺจนฺตึ ภิกฺขเว สงฺขิตฺเตน ปณฺจปาทา
 นกฺขนฺธา ทฺภฺชา ฯ อิทํ วุจฺจตี ภิกฺขเว ทฺภฺชํ
 อริยสจฺจํ ฯ

สมุทฺยสจฺจนินฺทุเทส

(๑๗) กตมณฺจ ภิกฺขเว ทฺภฺชสมุทโย อริย-
 สจฺจํ ฯ ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวีกา นนฺทึรากลสฺสททา
 ตตฺตรตฺตรานินฺนทึนํ เสยฺยถิทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา
 วิภวตณฺหา ฯ สา โข ปเนสา ภิกฺขเว ตณฺหา กตฺถ
 อฺปฺปชฺชมานา อฺปฺปชฺชตี กตฺถ นีวีสมานา นีวีสตี ฯ
 ยํ โลกเก ปียรฺรูปํ สาทฺรฺรูปํ เอตฺถเสสา ตณฺหา อฺปฺป-
 ชฺชมานา อฺปฺปชฺชตี เอตฺถ นีวีสมานา นีวีสตี
 กิลฺยจ โลกเก ปียรฺรูปํ สาทฺรฺรูปํ ฯ

จกฺขุํ โลกเก ปียรฺรูปํ สาทฺรฺรูปํ เอตฺถเสสา ตณฺหา
 อฺปฺปชฺชมานา อฺปฺปชฺชตี เอตฺถ นีวีสมานา นีวีสตี ฯ

โสคัม ขมานัม ชิวหา กายโม มโน โลเก ปิยรูป
 สาทรรูป เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชमानา อุปฺปชฺช-
 ชติ เอตถ นวิสमानา นวิสติ ฯ

รูปา สทฺธา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา ธมฺมา
 โลเก ปิยรูป สาทรรูป เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺช-
 ฆานา อุปฺปชฺชติ เอตถ นวิสमानา นวิสติ ฯ

จกฺขุวิญฺญาณัม โสทวิญฺญาณัม ขมานวิญฺญาณัม
 ชิวหาวิญฺญาณัม กายวิญฺญาณัม มโนวิญฺญาณัม โลเก
 ปิยรูป สาทรรูป เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชमानา
 อุปฺปชฺชติ เอตถ นวิสमानา นวิสติ ฯ

จกฺขุสมฺผลฺโส โสตสมฺผลฺโส ขมานสมฺผลฺโส
 ชิวหาสมฺผลฺโส กายสมฺผลฺโส มโนสมฺผลฺโส โลเก
 ปิยรูป สาทรรูป เอตถเสสา ตณฺหา อุปฺปชฺชमानา
 อุปฺปชฺชติ เอตถ นวิสमानา นวิสติ ฯ

จกฺขสมฺผลฺสชา เวทนา โสตสมฺผลฺสชา เวทนา
 ขมานสมฺผลฺสชา เวทนา ชิวหาสมฺผลฺสชา เวทนา
 กายสมฺผลฺสชา เวทนา มโนสมฺผลฺสชา เวทนา

โลเก ปิยรูป สาทรูป เอตฺถเสา ตณฺหา อุปฺปชฺช-
 ฆมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นวิสฺमानา นวิสติ ฯ

รูปสณฺญา สทฺทสณฺญา คนฺธสณฺญา รสสณฺญา
 โผฏฺฐพฺพสณฺญา ชมฺมุสณฺญา โลเก ปิยรูป สาทรูป
 เอตฺถเสา ตณฺหา อุปฺปชฺชฆมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ
 นวิสฺमानา นวิสติ ฯ

รูปสณฺเจตนา สทฺทสณฺเจตนา คนฺธสณฺเจตนา
 รสสณฺเจตนา โผฏฺฐพฺพสณฺเจตนา ชมฺมุสณฺเจตนา
 โลเก ปิยรูป สาทรูป เอตฺถเสา ตณฺหา อุปฺปชฺช-
 ฆมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ นวิสฺमानา นวิสติ ฯ

รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา
 โผฏฺฐพฺพตณฺหา ชมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูป สาทรูป
 เอตฺถเสา ตณฺหา อุปฺปชฺชฆมานา อุปฺปชฺชติ เอตฺถ
 นวิสฺमानา นวิสติ ฯ

รูปวิตกฺโก สทฺทวิตกฺโก คนฺธวิตกฺโก รสวิตกฺโก
 โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก ชมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูป สาทรูป

เอตฺตฺเถสา ตณฺหา อูปฺปชฺชมานา อูปฺปชฺชติ เอตฺถ
 นีวสฺमानา นีวสติ ฯ

รูปวិชาโร สทฺทวិชาโร คณฺชวិชาโร รสวិชาโร
 โผฏฺฐพฺพวិชาโร ฌมฺมวិชาโร โลเก ปิยรูปํ สาทฺรुํ
 เอตฺตฺเถสา ตณฺหา อูปฺปชฺชมนฺนา อูปฺปชฺชติ เอตฺถ
 นีวสฺमानา นีวสติ ฯ อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ทฺถกฺขสมฺมทโย
 อริยสจฺจํ ฯ

นิโรธสจฺจนิทฺเทศ

(๑๘) กตมณฺจ ภิกฺขเว ทฺถกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ฯ
 โย ตสฺสาเขว ตณฺหาช อเสสวिरาคนิโรโธ จาโค
 ปฏฺฐินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย ฯ सा โข ปเนसा
 ภิกฺขเว ตณฺหา กตฺถ ปหิยฺยตี กตฺถ นีรुชฺฌมานา
 นีรुชฺฌตี ฯ

อํ โลเก ปิยรูปํ สาทฺรुํ เอตฺตฺเถสา ตณฺหา
 ปหิยฺยมานา ปหิยฺยตี เอตฺถ ปหิยฺยมานา นีรुชฺฌมานา
 นีรุชฺฌตี ฯ กิลฺลิจิ โลเก ปิยรูปํ สาทฺรุํ ฯ

จกขุ โลก ป็ยรูป สาทรูป เอตฺเตสา ตณฺหา
 ปหิยฺยมานา ปหิยฺยตี เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

โสຕํ ฆานํ ชิวฺหา กาโย มโน โลก ป็ยรูป
 สาทรูป เอตฺเตสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา ปหิยฺยตี
 เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โยจฺจุพฺพา ธมฺมา
 โลก ป็ยรูป สาทรูป เอตฺเตสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา
 ปหิยฺยตี เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

จกฺขุวิญฺญาณํ โสตฺวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ
 ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ โลก
 ป็ยรูป สาทรูป เอตฺเตสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา
 ปหิยฺยตี เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

จกฺขุสมฺผลฺโส โสตฺสมฺผลฺโส ฆานสมฺผลฺโส
 ชิวฺหาสมฺผลฺโส กายสมฺผลฺโส มโนสมฺผลฺโส โลก
 ป็ยรูป สาทรูป เอตฺเตสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา
 ปหิยฺยตี เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

* จกฺขุสมฺผลฺสฺสชา เวทนา โสตสมฺผลฺสฺสชา เวทนา
 ฆานสมฺผลฺสฺสชา เวทนา ชิวฺหาสมฺผลฺสฺสชา เวทนา
 กายสมฺผลฺสฺสชา เวทนา มโนสมฺผลฺสฺสชา เวทนา
 โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ เอตฺถเสา ตณฺหา ปหิยฺย-
 มานา ปหิยฺยตี เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

รูปสณฺญา สทฺทสณฺญา กนฺธสณฺญา รสสณฺญา
 โผฏฺฐพฺพสณฺญา ฌมฺมสณฺญา โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ
 เอตฺถเสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา ปหิยฺยตี เอตฺถ
 นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

รูปสณฺเจตนา สทฺทสณฺเจตนา กนฺธสณฺเจตนา
 รสสณฺเจตนา โผฏฺฐพฺพสณฺเจตนา ฌมฺมสณฺเจตนา
 โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ เอตฺถเสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา
 ปหิยฺยตี เอตฺถ นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา กนฺธตณฺหา รสตณฺหา
 โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาทรูปํ
 เอตฺถเสา ตณฺหา ปหิยฺยมานา ปหิยฺยตี เอตฺถ
 นีรุชฺฌมานา นีรุชฺฌตี ฯ

รูปวิตกโก สททวิตกโก คนุชวิตกโก รสวิตกโก
โผฏฐัพพวิตกโก ฌมมวิตกโก โลเก ปิยรูปุปี สาตรูปุปี
เอตตเถสา ตณฺหา ปหิยฺยมาณา ปหิยฺยตี เอตต
นिरุชฺฌมาณา นිරุชฺฌตี ฯ

รูปวិชาโร สททวิชาโร คนุชวิชาโร รสวិชาโร
โผฏฐัพพวิชาโร ฌมมวิชาโร โลเก ปิยรูปุปี สาตรูปุปี
เอตตเถสา ตณฺหา ปหิยฺยมาณา ปหิยฺยตี เอตต
นिरุชฺฌมาณา นिरุชฺฌตี ฯ อิทํ วุจฺจตี ภิกฺขเว ทุกฺข-
นโรโช อริยสจฺจํ ฯ

มคฺคสจฺจนิทฺตเทส

(๑๕) กตมณฺจ ภิกฺขเว ทุกฺขนโรชคามินีปฏฺธิ-
ปทา อริยสจฺจํ ฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคโก มคฺโค
เสยฺยถิทํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปโป สมฺมาวาจา
สมฺมากมฺมุนโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺ-
มาสตี สมฺมาสมาธิ ฯ

กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาทักฺขิ ๗ ยํ โข ภิกฺขเว
 ทุกฺখে ฌานํ ทุกฺขสมุทฺথে ฌานํ ทุกฺขนิโรธเ ฌานํ
 ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏฺิพทาย ฌานํ อयํ วุจฺจติ
 ภิกฺขเว สมฺมาทักฺขิ ๗

กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาสงฺกปฺโป ๗ เนกฺขมฺม-
 สงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหีสาสงฺกปฺโป
 อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาสงฺกปฺโป ๗

กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาวาจา ๗ มุสาวาทา
 เวรมณํ ปิสุณาย วาจาเย เวรมณํ ผรุสฺสาย วาจาเย
 เวรมณํ สมฺพปฺปลาปา เวรมณํ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว
 สมฺมาวาจา ๗

กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมากมฺมฺนฺโต ๗ ปาณา-
 ตีปาตา เวรมณํ อทินฺนาทานา เวรมณํ กาเมสุมิจฺจุ-
 ฉาจารา เวรมณํ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมากมฺมฺนฺโต ๗

กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาอาชีโว ๗ อิช ภิกฺขเว
 อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีโว ปหาเย สมฺมาอาชีเวน ชวิกฺก
 กปฺเปติ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาอาชีโว ๗

กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาวาयाโม ฯ อีธ ภิกฺขเว
 ภิกฺขุ อปุปนฺนํ ปาปกานํ อกุสลาณํ ฌมฺมานํ
 อปุปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมตี วิริยํ อารภตี
 จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี ปทหตี อปุปนฺนํ ปาปกานํ
 อกุสลาณํ ฌมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ
 วายมตี วิริยํ อารภตี จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี ปทหตี
 อปุปนฺนํ กุสลาณํ ฌมฺมานํ อปุปาทาย ฉนฺทํ
 ชเนติ วายมตี วิริยํ อารภตี จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี
 ปทหตี อปุปนฺนํ กุสลาณํ ฌมฺมานํ จิตฺตยา อสมฺ-
 โมสาย ภิกฺขโวยภาวาย เวปุลฺลทาย ภาวนาย ปาริปุริยา
 ฉนฺทํ ชเนติ วายมตี วิริยํ อารภตี จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี
 ปทหตี อัย วุจฺจตี ภิกฺขเว สมฺมาวาयाโม ฯ

กตมา จ ภิกฺขเว สมฺมาสตี ฯ อีธ ภิกฺขเว
 ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสํ วิหรัตี อาตาปี สมฺปชาโน
 สตีมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ฯ เวทนาสุ
 เวทนานุปสฺสํ วิหรัตี อาตาปี สมฺปชาโน สตีมา
 วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ฯ จิตฺเต

จิตฺตานุปสฺสํ วิหฺรตี อาตาปํ สมฺปชาโน สติมา
 วิเนยฺย โลกํ อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ๗ ฌมฺเมสุ ฌมฺมา-
 นุปสฺสํ วิหฺรตี อาตาปํ สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกํ
 อภิชฺฌาโทมนสฺสํ อโย วุจฺจตี ภิกฺขเว สมฺมาสตี ๗

กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาสมาธิ ๗ อธิ ภิกฺขเว
 ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กามเหิ วิวิจฺจ อภุสฺเสหิ ฌมฺเมหิ
 สวิตกฺกํ สวچارํ วิเวกขํ ปิตฺติสฺสขํ ปจฺมํ ฌานํ
 อุปสมฺปชฺช วิหฺรตี วิตกฺกวิจาร์ณํ วุปฺสมา อชฺฌตฺตํ
 สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาร์
 สมาธิขํ ปิตฺติสฺสขํ ทุตฺติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรตี
 ปิตฺติยา จ วิจารณ์ อูปฺเภกฺขโก จ วิหฺรตี สโต จ
 สมฺปชาโน สุขญฺจ กายเนน ปญฺนิสฺสเวเทตี ขนฺตํ อริยา
 อาจิกฺขณฺตี อูปฺเภกฺขโต สติมา สุขวิหารีตี ตติยํ
 ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรตี สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส
 จ ปหานา ปุพฺพเพว โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตฺถงฺกมา
 อทุกฺขมสฺสขํ อูปฺเภกฺขาสตี ปาริสฺสทฺธิ จตฺตถํ ฌานํ
 อุปสมฺปชฺช วิหารตี อโย วุจฺจตี ภิกฺขเว สมฺมาสมาธิ ๗

อิทัง วุจฺจติ ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา
 อริยสจฺจํ ฯ

อิติ อชฺฌตฺตํ วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ
 พหิทฺธา วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ อชฺฌตฺ-
 ตพหิทฺธา วา ชมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ สมุทฺย-
 ชมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรติ วยชฺมฺมานุปฺสฺสึ
 วา ชมฺเมสฺสุ วิหฺรติ สมุทฺยวยชฺมฺมานุปฺสฺสึ วา ชมฺเมสฺสุ
 วิหฺรติ.

อตฺถิ ชมฺมาติ วา ปนฺสฺส สติ ปจฺจุปฺภูจิตฺตา
 โหติ ยาวเทว ฌาณมตฺตตาย ปตฺติสฺสตฺติมตฺตตาย อนิสฺสึ-
 โต จ วิหฺรติ น จ กิณฺณิ โลเก อฺปาทฺยติ เอวมุปี
 โข ภิกฺขเว ภิกฺขุชฺมฺเมสฺสุ ชมฺมานุปฺสฺสึ วิหฺรติ จตฺตฺสุ
 อริยสจฺจเจสฺสุ ฯ

สจฺจปพฺพํ นิฏฺฐิตํ

ชมฺมานุปฺสฺสณา นิฏฺฐิตา.

อานิสัมภกตา

(๒๐) โย หิ โภจิ ภิกฺขเว อิมे จตฺตารโ
 สติปฺภุจฺจานเ เอวํ ภาเวยฺย สตฺต วสฺसानิ ตสฺส
 ทฺวินฺนํ ฝลानํ อณฺณตฺรํ ฝลํ ปาณฺณิกงฺขํ ทิณฺนุเชว
 ฌมฺเม อณฺณา สติ วา อฺปาทีเสเส อนาคามิตา
 ติณฺนุจฺจนฺตฺตฺวํ ภิกฺขเว สตฺต วสฺसानิ ฯ

โย หิ โภจิ ภิกฺขเว อิมे จตฺตารโ สติปฺภุจฺจานเ
 เอวํ ภาเวยฺย ฉ วสฺसानิ ปญฺจ วสฺसानิ จตฺตาริ
 วสฺसानิ ตึณฺนิ วสฺसानิ เทว วสฺसानิ เอกํ วสฺสํ
 ติณฺนุจฺตฺตฺวํ ภิกฺขเว เอกํ วสฺสํ ฯ

โย หิ โภจิ ภิกฺขเว อิมे จตฺตารโ สติปฺภุจฺจานเ
 เอวํ ภาเวยฺย สตฺต มาसानิ ตสฺส ทฺวินฺนํ ฝลानํ
 อณฺณตฺรํ ฝลํ ปาณฺณิกงฺขํ ทิณฺนุเชว ฌมฺเม อณฺณา สติ
 วา อฺปาทีเสเส อนาคามิตา ติณฺนุจฺจนฺตฺวํ ภิกฺขเว สตฺต
 มาसानิ ฯ

โย หิ โภจิ ภิกฺขเว อีเม จตฺตารโ สติปฏฺฐาเน
 เอวํ ภาเวยฺย ฉ มาสานิ ปญฺจ มาสานิ จตฺตาริ
 มาสานิ ตีณิ มาสานิ เทว มาสานิ มาสํ อทฺธมาสํ
 ตีณฺจตุ ภิกฺขเว อทฺธมาโส ฯ

โย หิ โภจิ ภิกฺขเว อีเม จตฺตารโ สติปฏฺฐาเน
 เอวํ ภาเวยฺย สตฺตาทํ ตสฺส ทฺวินนํ ผลานํ
 อณฺณตรํ ผลํ ปาณิกงฺขํ ทิณฺฑุเจว ชมฺเม อณฺณา สติ
 วา อฺปาทีเสเส อนาคามิตา ฯ

นิกมณกถา

(๒๑) เอกายโน อัย ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ
 วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ สมตฺติกฺกมาย ทฺกขโทมนสฺ-
 สานํ อตฺถงฺคมาย ฌายสฺส อธิคมาย นีพฺพานสฺส
 สจฺฉนิกิริยาย ยทิตํ จตฺตารโ สติ ปฏฺฐานาติ ฯ อิติ
 ยนฺตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏฺิจฺจ วุตฺตนฺติ ฯ

อิทมโวจ ภควา อตฺตมฺนา เต ภิกฺขู ภควโต
 ภาสีตํ อภินนฺทฺนฺติ ฯ

อิมสมิณฺจ ปน เวชฺชากรณสฺมี ภณฺณมานเน
 ตีสมฺมตฺตานํ ภิกฺขุสหสฺसानํ อนุปาทาย อาสเวหิ
 จิตฺตานิ วิมุจฺจิสฺสูติ ฯ

มหาสติปฏฺจานสฺสุดํ นิฏฺฐิตํ

ตสฺสํทานํ

๑. กายานุปสฺสนา กายเ	เวทนายานุปสฺสนา
จิตฺตานุปสฺสนา จิตเ	ชฺมเม ชฺมมานุปสฺสนา
๒. จตฺตาริ สติปฏฺจานา	สมฺพุทฺเชน สฺสเทสีตํ
เอเต ภิกฺขุ ภาวชนฺโต	วิสฺสุทฺธิมธิคจฺฉติ
๓. อานาปานิริยาปลํ	สมฺปชานํ ปฏฺฐิกฺกุลํ
ชาตฺตฺสวณิกา นว	จฺจทฺทส กายานุปสฺสนา
๔. มตํ ขชฺชํ สมนฺสณฺจ	นิมฺสาปคตํ ตถา
วกฺขจิตฺตานิ จ เสตานิ	ปฺปญฺชกิตานิ ปฺปุตฺตานิ
๕. นว สิวณิกเ ทิสฺวา	ภิกฺขุ ตณฺุปสฺสหาเร

๖. กากากุลลคิซุเมหิ กงฺเกหิ สุนฺเขหิ วา
 พยคฺขมทปปีสังฺคาเลหิ วิเวหิ จ ปาณกา
๗. หตฺถปาทโคปฺฝกฺกุชฺชิ ชงฺขมฺมู กฺกุฬาสฺสํ
 ปิฏฺฐิ ขนฺธคฺควหนุ ทนฺตสฺสกฺกฺกาหํ
๘. สฺขํ ทฺกขํ ตทณฺณํ วา สามิสํ วา นีรามิสํ
 เวทนํ เวทมาโน โส ตทา กาลันฺนุปฺสฺสเย
๙. รากํ โทสํ โมหํ ขิตุตฺตํ มหคฺคตณฺจ อุตฺตรํ
 สฺมาหิตํ วิมฺตฺตนฺตํ จิตฺตํ นฺนุปฺสฺสเย ยติ
๑๐. นีวรณฺสฺส ขนฺธเชสฺส อายตเนสฺส โปชฺฌนฺจเค
 สจฺเจสฺสวชฺฌตฺตพาหิเร ธมฺเมนฺนุปฺสฺสเย ภิกฺขุ
๑๑. สนฺตํ วาปี อสนฺตํ วา อนฺนุปฺนฺนสฺส อฺปฺปาโท
 อฺปฺนฺนสฺส ปหานณฺจ ตสฺสายตฺติมฺนุปฺปาโท
๑๒. จกฺขุรฺรปาทีวิญฺญาณํ ผสฺโส ตชฺชา จ เวทนา
 สณฺญา จ เจตนา ตณฺหา วิตฺถโก จ วิจารโก
 ปิยฺรฺรปณฺจ เอตฺถเสสา อฺปฺปชฺชติ นีรฺรชฺฌตฺตี.

หมายเหตุ ผู้ที่ฟังพระธรรมเทศนา มหาตคิบัญญัติฐาน
 สูตรแล้ว ได้ผลมากอย่างยิ่ง มีนิตานแม่ไก่ นิตานงูเห่าด้อม
 และนิตานัจจกนิครนถ เป็นตัวอย่าง ดังนั้น พุทธบริษัท
 บัณฑิตทั้งหลาย จึงพยายามปฏิบัติตามมหาตคิบัญญัติฐานให้
 มาก ๆ เกิด จึงจะพ้นทุกข์ ถึงสุขอย่างแท้จริง คือพระ
 นิพพาน ดังนั้นท่านต่อไป

นิตานแม่ไก่ฟังธรรม

ในกาลแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าพระนามว่า กกุสันธะ
 แม่ไก่ตัวหนึ่งอยู่ในที่ใกล้อาสน์ศาลา แม่ไก่นั้นได้ฟังเสียง
 ธรรมของภิกษุผู้สอนวิปัสสนารูปหนึ่ง มีความยินดีในธรรม
 ถูกเหยี่ยวตัวหนึ่งฆ่าตาย ได้เกิดเป็นธิดากษัตริย์ มีนามว่า
 อพพรี บวชในสำนักนางปริพพาชิกา

ในกาลต่อมานางเข้าไปดูเวจจกุกูฏ เห็นกลุ่มหมอน ยัง
 บุปผาดัญญาให้เกิดชน ได้บรรดอุปฐมณาณ ตายจากนั้นไป
 เกิดในพรหมโลก จุติจากพรหมโลกได้มาเกิดในตระกูล

เศรษฐี ตายจากลูกเศรษฐีมาเกิดเป็นดุกบ้าน ในกรุงราชคฤห์
 ในพุทธบาทกาลนี้ ได้เห็นพระพุทธเจ้ามีจิตยินดี ตายจากดุก
 ไปเกิดเป็นธิดากษัตริย์ ในสุวรรณภูมิ ตายจากธิดากษัตริย์
 ไปเกิดในบ้านคามวนทาด์ ตายจากบ้านวนทาด์ไปเกิดเป็นดุก
 พอคัมมา ตายจากดุกพอคัมมา ไปเกิดเป็นดุกนายดำเภา
 ตายจากดุกนายดำเภา ไปเกิดเป็นธิดาของอัสสัรชน ในเมือง
 อนุราชบุรี ตายจากที่นั่น ไปเกิดเป็นดุกสมณภุมมพี นามว่า
 สุมณา ในบ้านโศกกันต์ ในทิศใต้แห่งเมืองอนุราชบุรี ชื่อว่า
 ดุกณฏกอคิอัมพร ครั้นนางเจริญวัยใหญ่ขึ้นมา ได้ไป
 เป็นภรรยาหม่ามาตย์ เอกทิวส์ อยู่มาวันหนึ่งพระอุตตระ
 พาพระสงฆ์เข้าไปบิณฑบาต ได้เห็นนางสุมณาจึงบอกแก่
 สงฆ์ว่า ดุกดุกกรมาเกิดที่นั่นแล้ว นางสุมณาได้ฟังวาจาพระ
 อุตตระเถระว่าตนเป็นดุกดุกกรมาบังเกิด นางระลึกชาติได้ก็มี
 จิตตั้งเวรตัดใจ มีความเบื่อหน่ายจากฆราวาส จึงดำดาม
 ออกบวชเป็นนางภิกษุณี ได้ฟังพระสัทบัญญัติ ๕ จึงปลง
 บัญญัติลงด้วยสังฆาญาณ ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตคตกิเลส

เป็นต้นจนเจตประหารัน ด้วยนิสสัยที่เป็นแม่ไก่ได้ฟังธรรม นับ
ได้ถึง ๑๒ ชาติ แต่เป็นแม่ไก่มา จึงได้สำเร็จซึ่งมรรคและผล

นิทานงูเหลือม

กิริ ดึงได้ฟังมา แต่คำสอนาพระพุทธรักดีสัตตังมา เอโก
มหาสบุโป ยังมีงูเหลือมใหญ่ตัวหนึ่ง ถือเอาซึ่งเตียงแห่ง
ภิกขุสาชยายพระอภิธรรมนพายคณะกถา จิตกัปรัดาปรา
โมทัย ครันทำกาลกริยาภิไปบังเกิดในสวรรค์ ได้เสวยสุข
อยู่ในสวรรค์ต้นกาดนาน จนพระพุทธรักเจ้าของเราได้มาตรัด
แล้วดับชนธเข้าสู่พระนิพพาน เทพยดานนจิงจิดึงมาบังเกิด
ในตระกูลแห่งพราหมณ์ในเมืองปาดตัมบุตร ครันใหญ่ชนมา
ก็ไปบวชภายนอกคำสอนา เป็นอาชีวก ชื่อชนโสณะ เป็น
อาจารย์ของพระมเหษีแห่งพระเจ้าพินทุถาน เมื่อพระนาง
ทรงครรภ์เจ้าอโศกราชกุมาร พระนางมีความปรารถนาจะ
เหยียบดวงจันทร์ด้วยพระบาทข้างหนึ่ง จะเหยียบดวงพระ
อาทิตย์ด้วยพระบาทข้างหนึ่ง แล้วยากเสวยซึ่งดาวในอากาศ
และเมฆและรากดินและไม้ใหญ่ พระเจ้าพินทุถานทรงทราบว่

พระราชเทวีทรงยินดีปวารณาดังนั้น พระองค์ทรงอนุญาตรับสั่ง
 ให้ทำขนมเบื้องใหญ่ต้องอัน จึงตรัสบอกแก่พระนางว่าขนม
 อนันเป็นดวงพระจันทร์ อนันเป็นดวงพระอาทิตย์ แล้วให้ทำ
 ขนมต้มมัดดังดาว และขนมแตกงามมีอาการดังกดบเมฆ และ
 ของกดีมีอาการดังไม้ใหญ่และรากดิน โสชาเปตุวา รับสั่ง
 ให้ชำระหน้าพระดานปล้ำแพน แล้วเจาะดำแพนให้เป็นช่อง ๆ
 เอาของเหล่านี้สอดขนตามช่องดำแพน แล้วพระราชเทวี
 ทรงเสวยของนั้น ครั้นพระนางเสวยด้วยความอยากก็ระงับไป
 พระเจ้าพินทุ์ดารอยากจะรู้เหตุ จึงตรัสถามชนโศณาอาชิวก
 ว่าเหตุนี้จะเป็นอย่างไร ชนโศณาชิวกจึงถวายพระพรว่า
 พระราชเทวีจะได้พระราชโอรสมีบุญมาก ครอบงำเดีย ซึ่ง
 พระยาทรงรอยเอ็ดให้อยู่ในอำนาจ และจะเดียซึ่งมีจนาทิวฐิ
 มายกย่องพระศำตนา และจะมีอาณาจักรแผ่ไปในอากาศและ
 ดินได้โยชนหนึ่ง ชนโศณาชิวกถวายพระพรดังนี้แล้วก็ออก
 จากเมืองปาดดัมบุครไปอยู่ไกลโยชนหนึ่ง อปรภาเค ครั้น
 ถ่วงกาดนานมา พระเจ้าอโศกราชได้เสวยต้มบักในเมือง
 ปาดดัมบุคร พระมารดาจึงบอกว่าชนโศณาชิวกอาจารย์ท่านาย

ใ้ว่าเจ้าจะได้เป็นกษัตริย์ พระยาธรรมมาโคกราชได้ฟัง
 มารดาบอกดังนั้น ก็ปรารถนาจะบูชาแก่ไฉนชัก จึงรับ
 สั่งให้คนเอาคานหามทองไปรับมา ชนไฉนชักขนคานหาม
 ทองมาถึงกลางทาง ได้เห็นทอยุ่แห่งพระอัสสัคคตเถระ ก็
 คิดว่าทนเป็นทอยุ่แห่งบรรพชิต จึงลงจากคานหามทองเข้าไป
 ดูทน ได้เห็นสัตว์ทงหลายมีเดือและเพอราชสีห์เป็นต้น ไม่
 เบียดเบียนกัน ตามคคกนอยุ่ด้วย ชนไฉนชักจึงถามพระ
 อัสสัคคตเถระว่า ภูนุเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ สัตว์เหล่านี้
 เขาเรียกว่าสัตว์อะไร จึงอยุ่ด้วยกันได้ พระอัสสัคคตเถระ
 พิจารณากรูว่าชนไฉนชักมันดยได้ฟัง อายตนะ มาแต่
 ครังเป็นงูเห็ดอมใหญ่ จึงบอกว่าสัตว์เหล่านี้เขาเรียกว่า
 อายตนะ ตั้ สุตวา พอชนไฉนชักได้ฟังว่า อายตนะ
 เท่านั้นเกิด หิริโอดีปปะ ขนทนต์ ละเดี่ยซึ่งมีจนาปฏิบัติ
 ผิด จิตเดือมได้ นังคุกเข้ายกมือไหว้พระอัสสัคคตเถระ ท่าน
 โยนผ้าอาบนำให้ ชนไฉนชักได้บวชในพระศาตนา เจริญ
 พระวิบัติตนาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ คตกเดธชาตจากขณช
 ันคาน ด้วยอุปนิสัยแต่ครังเป็นงูเห็ดอมใหญ่ได้ฟังพระ-

แปลบี่ คำสอนจะไปตั้งอยู่ในลังกา ตัจจนิกครนถนั้นจะไปเกิด
 ในลังกา แล้วจะบวชในพระคำสอน เจ้าเรียนพระไตรปิฎก
 แล้วก็จะดำริว่าพระอรหันต ปฏินิมิตถาญาณ ชื่อว่าพุทธรักขิต
 พระองค์เห็นดวงนพจตรัตนเสนา ตัจจนิกครนถนั้น ครนถนั้น
 อายุก็ทำกาถกิริยาไปเกิดในสวรรค์ ด้วยสมบัติในสวรรค์
 ตันกาดนาน ครนพระพุทธรเจ้าดับขันธไปแล้ว ได้ตั้งร่ำอยู่กับ
 ยี่สิบแปดบี่ก็จุติลงมาเกิดในลังกา ครนเจริญวัยใหญ่ขึ้นมา
 ออกบวชในคำสอน ชื่อว่าพุทธรักขิต เจ้าเรียนพระไตรปิฎก
 เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะบอกธรรมวินัย อยู่มาวันหนึ่ง พระ-
 พุทธรักขิต พากิจไปเยี่ยมพระอุปัชฌาย์ ฝ่ายพระอุปัชฌาย์
 จึงคิดว่าจะตั้งสอนแต่ไม่พูดด้วย พระพุทธรักขิตจึงเข้าไปหา
 พระอุปัชฌาย์ ได้ถามว่าการเจ้าเรียนไตรปิฎกนั้น จะผิดชอบ
 เป็นอย่างไรพระคุณได้โปรดกระผมด้วย พระอุปัชฌาย์จึงว่า
 คุณพุทธรักขิต กิจในคำสอนมี ๒ อย่าง คือการเจ้าเรียนพระ
 ไตรปิฎก ๑ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานละกิเลสให้ขาด ๑
 แต่การเจ้าเรียนเป็นการเน้นซ้ำ ท่านจงตะเถยซึ่งหมู่คณะ
 จงเจริญวิปัสสนาเถิด เถโร ตั สุตวา พระพุทธรักขิตเถระ

ไต่ฟังพระอุปัชฌาย์ ก็เริ่มเจริญวิปัสสนาปลงปัญญาตั้งดูพระ
ไตรลักษณ์ญาณ ไม่ช้าไม่นานได้สำเร็จพระอรหัตตคติก็เกิด
เป็นสมุจเฉตประหาม ขาดจากชนชั้นนาคด้วยอุปนิสัย
ที่ไต่ฟังธรรมมาแต่ชาติก่อน

อนึ่ง บุคคลไม่มีความประมาท อุตสาห์ฟังแต่ตัว
อรรถवादจะจำได้กตจำไม่ได้กต แต่มีจิตเต็มได้ในพระ-
ตัทธรรม ก็ให้เกิดเป็นอุปนิสัยคิดตัวไปในเบื้องหน้าได้
เหมือนเรื่องงูเห่าอมใหญ่ เป็นคน คงทแต่ดงมาแต่वन.

นิทานสังกนนิครนถ์ จบ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์อักษร
๘๘/๕ ตึกแถวใกล้เมรุวัดสังเวชฯ บางลำภู พระนคร
นายยิ่ง ทองมาก ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๐๑

คติธรรม

สัตว์ในโลก	จำไว้อยค	กำจัดจาก
ต้องพลัดพราก	สรรพสิ่ง	เป็นมิ่งขวัญ
จะแสนรัก	หนักหน่วง	เฝ้าหวงกัน
พอถึงวัน	ตายจริง	ต้องทิ้งไป
แม้ร่างกาย	หมายปอง	เป็นของรัก
บำรุงนั้ก	ปกป้อง	ให้ผ่องใส
เมื่อหมดลม	ถมดิน	สิ้นอาลัย
ปล่อยขละไว้	ทุกสิ่ง	จริงๆ เอย.๗